

**ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

БАБКО ВАЛЕРІЯ ВАЛЕРІЇВНА

УДК [347.97/.99+343.161]:342.56 (043)

ПРИНЦИП НЕЗМІНЮВАНOSTІ СУДДІВ

Спеціальність 081 – Право

Галузь знань 08 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **В.В. Бабко**

Науковий керівник: **Пономарьова Тетяна Ігорівна**, доктор юридичних наук,
старший дослідник

Кропивницький – 2024

АНОТАЦІЯ

Бабко В.В. Принцип незмінюваності суддів. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Донецький державний університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України, Кропивницький. – 2024.

У дисертації здійснено комплексне теоретико-правове дослідження принципу незмінюваності суддів як гарантії їх незалежності у діяльності щодо здійснення правосуддя, який засноване на комплексному аналізі існуючих законодавчих та інших нормативно-правових актів, національної судової практики та практики Європейського суду з прав людини, а також відповідних доктринальних напрацювань та розроблено на цій основі систему змін та доповнень до національного законодавства.

Вказано, що суди забезпечують функціонування механізму дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина відповідно до юрисдикції. У зв'язку із цим протягом останніх років в Україні проводиться реформування системи судоустрою та судової влади взагалі. Результатами такої реформи стало прийняття у 2016 році нині чинного Закону України «Про судоустрій і статус суддів», а також унормування підходів до забезпечення принципу незалежності суддів під час здійснення правосуддя. Конституція України є основним законодавчим актом, який утворює правову платформу для забезпечення функціонування судової системи. Водночас, як Конституція, так і Закон України «Про судоустрій і статус суддів», а також інші нормативно-правові акти, якими врегульовано порядок здійснення правосуддя враховують міжнародні стандарти у цій сфері. Сутність та зміст судової влади відтворюється крізь призму державної. Інстанційна система судів надає можливість диференціювати межі дискреції суддів, а також визначити сферу їх відповідальності, уникаючи розбалансованості судової влади та виникнення окремих диспропорцій під час прийняття суддівських рішень. В межах обраної

теми, необхідно зауважити, що принцип незмінюваності суддів є обов'язковим для судів, незалежно від територіальності, спеціалізації та інстанційності.

Зазначено, що серед компонентів принципу єдності судової влади доцільно виокремити: 1) визначену та апробовану правову основу здійснення правосуддя в Україні – Конституції і законів України, керуючись принципом верховенства права; 2) визначеним порядком формування суддівського корпусу; 3) встановленим захистом від втручання у діяльність; 4) встановленим механізмом організаційного, матеріального та соціального забезпечення діяльності; 5) юридичною відповідальністю за втручання у здійснення правосуддя. Принцип незмінюваності суддів у тій формі, в якій він закріплений в Конституції України та Законі України «Про судоустрій і статус суддів» в першу чергу не тільки визначає часові межі, протягом яких суддя може виконувати свої повноваження та гарантує йому захист від необґрунтованого звільнення чи відсторонення (припинення повноважень, переведення до іншого суду без згоди тощо), а і утворює підстави для формування відповідних положень галузевих законодавств, якими додатково захищаються права та свободи суддів, які є критеріями їх незалежності. Принцип незмінюваності суддів відтворюється також шляхом посилення механізму захисту судоустрою від порушення суддями вимог доброчесності та притягнення їх до дисциплінарної відповідальності, що є підставою для переведення до іншого суду без згоди.

Доведено, що врахування міжнародних стандартів судочинства дозволяє виокремити національні пріоритетні напрями відправлення правосуддя та забезпечення принципу незмінюваності суддів, серед яких: 1) закріплення в Конституції України статусу суддів та гарантування їх незалежності та об'єктивності; 2) забезпечення кар'єрного просування суддів та справедливого формування суддівського корпусу (захист від корупційних ризиків гарантується розгалуженням системи органів, які беруть участь у відборі претендентів на вакантну посаду судді та участі у конкурсі); 3) забезпечення соціального захисту суддів; 4) захист суддів від неправомірного впливу та

несправедливого притягнення до дисциплінарної відповідальності. Принцип незмінюваності суддів є імперативним міжнародним зобов'язанням.

Зауважено, що роз'яснення стандартів правосуддя надають можливість узагальнити *основні підстави для визначення у законодавстві граничного терміну перебування на посаді судді Конституційного Суду, якими є такі:* 1) наявність у суддів Конституційного Суду особливих функцій та повноважень, пов'язаних зі здійсненням конституційного провадження; 2) наявність потреби у розмежуванні способів призначення суддів відповідно до меж їх дискреції; 3) наявність потреби у розмежуванні механізмів удосконалення процедур суддівської кар'єри. Водночас, *принцип незмінюваності суддів Конституційного Суду забезпечується:* 1) виключенням можливості бути притягнутим до відповідальності за голосування у зв'язку з ухваленням Судом рішень та надання ним висновків, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку (відповідно до положень ст. 21 Закону України «Про Конституційний Суд України», вчинення ним істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування своїми обов'язками, що є несумісним зі статусом судді Конституційного Суду або виявило його невідповідність займаній посаді. Питання про звільнення Судді з посади за такою підставою Суд розглядає на спеціальному пленарному засіданні за наявності висновку постійної комісії з питань регламенту та етики Суду); 2) виключенням можливості бути звільненим протягом встановленого законодавством терміну перебування за відсутності підстав, визначених у ст. 21 Закону України «Про Конституційний Суд України», перелік яких є вичерпним та обмеженим (передбачено лише чотири підстави, однією з яких є подання заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням); 3) посиленнями гарантіями незалежності і недоторканності судді Конституційного Суду.

Аргументовано, що судоустрій є залежним від правової системи країни та особливостей нормативно-правового врегулювання судочинства, що вже свідчить про те, що залишатись у повній мірі аполітичним судова система

нездатна. У такому випадку доцільно зауважувати на тому, що система судоустрою має бути незалежна від впливу соціально-економічних та політичних факторів, які відбуваються в країні. Найкращим прикладом є забезпечення належного функціонування системи правосуддя в умовах воєнного стану шляхом створення для судді належних умов праці (це стосується також і порядку переведення до інших судів у випадку тимчасової окупації територій тощо). Інститут відрядження судді до іншого суду потребує вдосконалення шляхом запровадження відрядження судді до суду вищої інстанції як особливої форми переведення. Одним з основних факторів переведення судді до суду вищої інстанції є суддівський стаж та професійна компетентність судді. При цьому, з метою уникнення кадрового дисбалансу, має враховуватись завантаженість судів.

Доведено, що встановлення диференційованого механізму звільнення суддів з посади та припинення їх повноважень надає можливість створити різнорівневу систему забезпечення дотримання принципу незмінюваності суддів за рахунок: 1) розмежування кола суб'єктів, до дискреції яких відноситься визначення наявності підстав для звільнення та припинення повноваження судді (Вища рада правосуддя або безпосередньо Конституційний Суд у складі двох третин – для суддів Конституційного Суду); 2) забезпечення вичерпного переліку підстав для звільнення та припинення повноважень суддів, виключно з підстав визначених ч.ч. 6-7 статті 126 Конституції України (за виключенням підстави, передбаченої ст. 122-1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»); 3) визначення можливості звільнитись з посади за власним бажанням у порядку визначеному законодавством України; 4) збереження матеріального забезпечення суддів, які вийшли у відставку (вихідна допомога, пенсія або щомісячне довічне грошове утримання судді у відставці).

До складових елементів принципу незмінюваності суддів в частині їх звільнення та припинення повноважень доцільно віднести: 1) визначення вичерпного переліку підстав для звільнення та припинення повноважень на

конституційних засадах; 2) забезпечення можливості судді безстроково перебувати на посаді (окрім суддів Конституційного суду); 3) виключення випадків безпідставного звільнення суддів; 4) окреслення змісту дисциплінарного стягнення як підстави для звільнення судді з посади (окрім п. 7 ч. 9 ст. 109 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Зауважено, що із прийняттям у 2016 році чинного Закону України «Про судоустрій і статус суддів» було дещо змінено підхід до вимог, які висуваються до кандидатів на посаду судді. Зокрема, було збільшено мінімальний вік претендента (з двадцяти п'яти на тридцять років), а також збільшено стаж професійної діяльності у сфері права до п'яти років. Позитивним моментом доцільно вважати і те, що до такого стажу, відповідно до законодавства, наразі зараховується і зайняття кандидатами посад, пов'язаних із науково-педагогічною діяльністю у закладах вищої освіти, які готують фахівців у галузі права. Аналіз Закону України «Про судоустрій і статус суддів» надає підставу для констатації, що фактично у формуванні суддівського корпусу беруть участь два органи: Вища рада правосуддя та Вища кваліфікаційна комісія суддів. У більшості випадків, навіть наявність узагальнених індикаторів недоброчесності судді та сумнівів у його професійній етиці, не унеможлиблює наявність суб'єктивізму при оцінці його відповідності вже займаній посаді або посаді на яку він претендує під час проходження кваліфікаційного іспиту. Такий стан справ є наслідком відсутності налагодженої взаємодії між ВККС та Громадською радою доброчесності, що ускладнює остаточну оцінку Вищою радою правосуддя.

Доведено, що критерії доброчесності та відповідності професійній етиці суддів та претендентів на посаду судді мають бути уточнені та доопрацьовані шляхом: 1) визначення періоду та меж оцінки доброчесності судді (за виключенням випадків притягнення його до будь-якого виду юридичної відповідальності та вчинення корупційних діянь); 2) унормування підходів до єдиного розуміння критеріїв доброчесності (оскільки, навіть за наявності прийнятих індикаторів та принципів їх оцінки на практиці ВККС часто оцінює

суддів неоднаково, що зумовлено різним тлумаченням вказаних критеріїв); 3) забезпечення практики чіткого мотивування у відмові претенденту чи судді у занятті посади судді чи продовженні виконання обов'язків судді. Вища рада правосуддя є основним суб'єктом, який забезпечує принцип незмінюваності суддів. Це здійснюється крізь призму таких її повноважень як: 1) участь у формуванні суддівського корпусу; 2) розгляд справ щодо порушення вимог щодо несумісності; 3) забезпечення дисциплінарного провадження (Дисциплінарна рада правосуддя); 4) розгляд скарг на рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді; 5) визначення підстав (зокрема і особливих обставин) для звільнення судді з посади; 6) визначення доцільності затримання та утримання під вартою чи арештом судді до винесення обвинувального вироку судом (за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину); 7) визначення вичерпного переліку підстав оскарження та скасування рішень Вищої ради правосуддя про звільнення судді з підстав визначених п.п. 3-6 Конституції України; 8) прийняття рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя відповідно до вичерпного переліку обставин; 9) прийняття рішень про переведення суддів; 10) здійснення заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя викладених у ст. 73 Закону України «Про вищу раду правосуддя».

Підсумовано, що останні тенденції, а також загострені політико-економічні умови функціонування держави, свідчать про те, що ліквідація ВККСУ є аргументованим способом оптимізації процедури формування суддівського корпусу. Втім, делегування повноважень щодо обрання та подання для призначення претендентів на посаду судді виключно Вищій раді правосуддя також є недоцільним як через завантаженість вказаного органу, так і через необхідність дотримання принципів прозорості та об'єктивності кадрового відбору. В цьому контексті доцільним вирішенням проблеми може стати створення при ВРП спеціальної комісії, яка буде наділена схожими із ВККСУ повноваженнями, але передбачати спрощений механізм перевірки

претендентів на посаду. Доцільним може бути включення до складу кваліфікаційної комісії представників громадськості, публічних діячів, авторитетних вчених тощо, які у тому числі – виконуватимуть функції і Громадської ради доброчесності. Наведені пропозиції сприятимуть оптимізації системи правосуддя та прискорять формування суддівського корпусу без втрати якості оцінювання претендентів. На сьогоднішній день актуальними шляхами розвитку інституту переведення суддів до іншого суду є: 1) запровадження відрядження судді до суду вищої інстанції як особливої форми переведення; 2) розмежування конкурсів на заміщення вакантних посад досвідченими суддями та кандидатами на посаду судді; 3) внесення змін до Закону України «Про судоустрій та статус суддів» в частині викладення особливостей проведення конкурсу у разі переведення судді до іншого суду; 4) внесення змін до Закону України «Про судоустрій та статус суддів» в частині дисциплінарних стягнень для суддів вищих спеціалізованих судів; 5) популяризація дисциплінарного стягнення у виді переведення судді на нижчу посаду. Вказане, на нашу думку, сприятиме укріпленню кадрового потенціалу суддівського корпусу, а також заповненню вакантних посад досвідченими суддями.

Ключові слова: принцип незмінюваності, незалежність, суд, судова система, судочинство, суддя, судоустрій, статус суддів, правосуддя, субсидіарність, діяльність суддів, громадський контроль за діяльністю судів.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

у яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Бабко В.В. Інститут переведення суддів до іншого суду: актуальні питання та перспективи реалізації. *Правовий часопис Донбасу / Law Journal of Donbass*. № 4 (81). Vol. 2, 2022. С. 3-7.

2. Бабко В.В. Удосконалення системи кар'єрного просування суддів: національний та зарубіжний досвід. *Приватне та публічне право*. 2022. № 4. С. 111-116.

3. Бабко В.В. Міжнародні стандарти дотримання принципу незмінюваності суддів. *Держава та регіони. Серія: Право*, 2023 р., № 4 (82). С. 227-233.

4. Бабко В.В. Особливості забезпечення принципу незмінюваності при призначенні на посаду судді конституційного суду України. *Право і суспільство*. 2023. № 6. С. 459-463.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Бабко В.В. Проблемні аспекти та шляхи вдосконалення інституту відрядження судді. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні*: Матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (29 жовтня 2021р., Чернівці) / редкол.: О.В. Щербанюктаін. Чернівці: 2021. С. 13-15.

2. Бабко В.В. Роль суду у забезпеченні функціонування механізму дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина. *Юридичні науки: проблеми та перспективи* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 24–25 лютого 2023 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 410-411.

3. Бабко В.В. Значення принципу незмінюваності суддів в умовах реформування судової системи. *Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу: реалії та перспективи* : Всеукраїнська науково-практична конференція, м. Запоріжжя, 18 травня 2023 р. – Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 201-202.

4. Бабко В.В. Реалізація принципу незмінюваності суддів під час їх звільнення та припинення повноважень. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : матеріали IX Міжнародної науково-практичної

конференції, м. Кременчук, 22–23 грудня 2023 р. Львів – Торунь : Liha-Press, 2023. С. 463-464.

ABSTRACT

Babko V.V. The principle of immutability of judges. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the degree of doctor of philosophy in specialty 081 - Law. – the Donetsk State University of Internal Affairs of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kropyvnytskyi. - 2024.

In the dissertation, a comprehensive theoretical and legal study of the principle of the immutability of judges as a guarantee of their independence in activities related to the administration of justice is carried out, which is based on a comprehensive analysis of the existing legislative and other normative legal acts, national judicial practice and the practice of the European Court of Human Rights, as well as relevant doctrinal developments and a system of changes and additions to the national legislation was developed on this basis.

It is indicated that the courts ensure the functioning of the mechanism of observance and protection of human and citizen rights and freedoms in accordance with the jurisdiction. In connection with this, in recent years, Ukraine has been reforming the judicial system and the judiciary in general. The results of this reform were adoption of the currently valid Law of Ukraine "On the Judiciary and the Status of Judges" in 2016, as well as the standardization of approaches to ensuring the principle of independence of judges in the course of justice administration. The Constitution of Ukraine is the main legislative act that forms the legal platform for ensuring the functioning of the judicial system. At the same time, both the Constitution and the Law of Ukraine "On the Judiciary and the Status of Judges", as well as other legal acts regulating the procedure for the administration of justice, take into account international standards in this area. The essence and content of judicial power is reproduced through the prism of the state one. The instance system of courts provides an opportunity to differentiate the limits of judges' discretion, as well as to determine the scope of their responsibility, avoiding the imbalance of

judicial power and the occurrence of individual disproportions during the adoption of judicial decisions.

It is noted that among the components of the principle of unity of judicial power, it is expedient to single out: 1) a defined and tested legal basis for the administration of justice in Ukraine; 2) procedure for the formation of the judicial corps is defined; 3) established protection against interference in activities; 4) established mechanism of organizational, material and social support of activities; 5) legal responsibility for interfering with the administration of justice. The principle of the immutability of judges in the form enshrined in the Constitution of Ukraine and the Law of Ukraine "On the Judiciary and the Status of Judges", first of all, not only determines the time limits during which a judge can exercise his powers and guarantees him protection against unjustified dismissal or removal (termination of powers, transfer to another court without consent, etc.), and also forms the basis for the formation of relevant provisions of branch legislation, which additionally protect the rights and freedoms of judges, which are criteria for their independence. The principle of immutability of judges is also reproduced by strengthening the mechanism for protecting the judiciary against violations of integrity requirements by judges and bringing them to disciplinary responsibility, which is the basis for transfer to another court without consent.

It has been proven that taking into account international standards of the judiciary makes it possible to single out national priority directions for the administration of justice and ensuring the principle of immutability of judges, including: 1) enshrining the status of judges in the Constitution of Ukraine and guaranteeing their independence and objectivity; 2) ensuring the career advancement of judges and the fair formation of the judicial corps (protection against corruption risks is guaranteed by the branching of the system of bodies that participate in the selection of the applicants for a vacant position of a judge and participation in the competition); 3) provision of social protection of judges; 4) protection of judges from undue influence and unfair disciplinary action. The principle of immutability of judges is an imperative international obligation.

It was noted that clarifications of the standards of justice provide an opportunity to generalize the main grounds for determining in the legislation the maximum term of office of a judge of the Constitutional Court in the legislation which are as follows: 1) the presence of judges of the Constitutional Court in special functions and powers related to the implementation of constitutional proceedings; 2) the need to differentiate the methods of appointing judges in accordance with the limits of their discretion; 3) the need to distinguish differentiated mechanisms for improving the procedures of the judicial career. At the same time, the principle of immutability of judges of the Constitutional Court is ensured by: 1) the exclusion of the possibility of being prosecuted for voting in connection with the adoption of decisions by the Court and the provision of conclusions by it, with the exception of him committing a crime or a disciplinary offense (in accordance with the provisions of Article 21 of the Law of Ukraine "On the Constitutional Court of Ukraine", he has committed significant disciplinary offense, gross or systematic neglect of his duties, which is incompatible with the status of a judge of the Constitutional Court or has shown his demonstrating incompatibility with the position he holds. The issue of dismissing a Judge from the office on such a basis, the Court considers at a special plenary meeting, in case of presenting the opinion of the standing commission on issues of regulations and ethics of the Court); 2) the exclusion of the possibility of being released during the period of stay established by law in the absence of the grounds specified in Art. 21 of the Law of Ukraine "On the Constitutional Court of Ukraine", the list of which is exhaustive and limited (only four grounds are provided for, one of which is the submission of an application for resignation or dismissal from the office at one's own will); 3) strengthened guarantees of independence and inviolability of the judge of the Constitutional Court.

It is argued that the judicial system is dependent on the legal system of the country and the specifics of the legal regulation of the judiciary, which already shows that the judicial system is incapable of remaining completely apolitical. The judicial system must be independent from the influence of socio-economic and

political factors that occur in the country. The institution of the secondment of a judge to another court needs improvement by introducing to the court of higher instance as a special form of transfer. One of the main factors for the transfer of a judge to the higher court is the judicial experience and professional competence of the judge. At the same time, in order to avoid personnel imbalance, the workload of the courts should be taken into account.

It has been proven that the establishment of a differentiated mechanism for the dismissal of judges from the office and the termination of their powers provides an opportunity to create a multi-level system of ensuring compliance with the principle of immutability of judges due to: 1) demarcation of the circle of subjects whose discretion includes determining the existence of grounds for the dismissal and termination of a judge's powers (Higher the council of justice or directly the Constitutional Court in the composition of two thirds - for judges of the Constitutional Court); 2) provision of an exhaustive list of grounds for dismissal and termination of the powers of judges, exclusively on the grounds specified in part. 6-7 of Article 126 of the Constitution of Ukraine (with the exception of the grounds provided for in Article 122-1 of the Law of Ukraine "On the Judicial System and the Status of Judges"); 3) determination of the possibility to resign from the position at one's own will in accordance with the procedure determined by the legislation of Ukraine; 4) preservation of the financial support of retired judges (severance pay, pension or monthly life support of a retired judge).

The components of the principle of immutability of judges in terms of their dismissal and termination of powers should include: 1) definition of an exhaustive list of grounds for dismissal and termination of powers on constitutional grounds; 2) provision of the opportunity for a judge to remain in the office indefinitely (except for judges of the Constitutional Court); 3) exclusion of cases of unjustified dismissal of judges; 4) outlining the content of disciplinary sanctions as grounds for dismissing a judge from the office (except item 7, part 9, article 109 of the Law of Ukraine "On the Judicial System and the Status of Judges").

It was noted that with the adoption in 2016 of the current Law of Ukraine "On the Judiciary and the Status of Judges", the approach to the requirements for candidates for the position of a judge was slightly changed. In particular, the minimum age of the applicant was increased (from twenty-five to thirty years), as well as the length of professional activity in the field of law was increased to five years. It is reasonable to consider as a positive point the fact that, in accordance with the legislation, such seniority is currently also counted as an occupation by candidates of related to scientific and pedagogical activities in institutions of higher education that train specialists in the field of law. The analysis of the Law of Ukraine "On the Judiciary and the Status of Judges" provides a basis for stating that two bodies actually participate in the formation of the judicial corps: the Supreme Council of Justice and the Higher Qualification Commission of Judges. In most cases, even the presence of generalized indicators of a judge's dishonesty and doubts about his professional ethics does not preclude the presence of subjectivity when assessing his suitability for the position he already holds or the position he is applying for during the qualification exam. This state of affairs is a consequence of the lack of established interaction between the High Qualification Commission of Judges and the Public Integrity Council, which complicates the final assessment by the High Council of Justice.

It has been proven that the criteria of integrity and compliance with the professional ethics of judges and candidates for the post position of a judge should be specified and refined by: 1) determining the period and limits of the assessment of the judge's integrity (with the exception of cases of bringing him to any kind of legal responsibility and committing acts of corruption); 2) normalization of approaches to the (unified) understanding of integrity criteria (since, even in the presence of the accepted indicators and principles of their evaluation, in practice, the Higher Qualification Commission of Judges often evaluates judges differently, which is caused by different interpretations of the specified criteria); 3) ensuring the practice of clear motivation in the refusal of to an applicant or a judge to occupy the position of a judge or to continue performing the duties of a judge. The Supreme

Council of Justice is the main entity that ensures the principle of immutability of judges. This is done through the prism of such powers as: 1) participation in the formation of the judicial corps; 2) consideration of cases regarding violation of incompatibility requirements; 3) provision of disciplinary proceedings (Disciplinary Council of Justice); 4) consideration of complaints against the decision to bring the judge to disciplinary responsibility; 5) determining the grounds (in particular, special circumstances) for dismissing a judge from the office; 6) determination of the expediency of detention and detention or arrest of a judge until the court pronounces a guilty verdict (with the exception of the detention of a judge during or immediately after the commission of a serious or particularly serious crime); 7) determination of an exhaustive list of grounds for appeal and annulment of decisions of the High Council of Justice on the dismissal of a judge on the grounds specified in para. 3-6 of the Constitution of Ukraine; 8) making a decision on the temporary suspension of a judge from the administration of justice in accordance with an exhaustive list of circumstances; 9) making decisions on the transfer of judges; 10) implementation of measures to ensure the independence of judges and the authority of justice set forth in Art. 73 of the Law of Ukraine "On the Supreme Council of Justice".

It is summarized that the latest trends as well as the aggravated political and economic conditions of the functioning of the state, indicate that the liquidation of the Higher Qualification Commission is a well-argued way of optimizing the procedure of forming the judicial corps. However, delegating the powers to select and submit applicants for the position of a judge exclusively to the High Council of Justice is also impractical both because of the workload of the specified body and because of the need to observe the principles of transparency and objectivity of personnel selection. In this context, a reasonable solution to the problem may be the creation of a special commission under the High Council of Justice, which will be endowed with similar powers as the High Qualification Commission of Judges, but provide for a simplified mechanism for checking applicants for the position. It may be appropriate to include in the qualification commission, members of the public, public figures, authoritative scientists, etc, who will also perform the functions of

the Public Integrity Council. The above proposals will contribute to the optimization of the justice system and speed up the formation of the judicial corps without losing the quality of the evaluation of applicants. Today, the relevant ways of developing the institution of transfer of judges to another court are: 1) introduction of secondment of a judge to a court of the higher instance as a special form of transfer; 2) differentiation of contests) for filling vacant positions by experienced judges and candidates for the position of a judge; 3) making changes amendments to the Law of Ukraine "On the Judicial System and the Status of Judges" in terms of setting out the features of the competition in case of a judge being transferred to another court; 4) introducing amendments to the Law of Ukraine "On the Judiciary and the Status of Judges" in terms of disciplinary sanctions for judges of higher specialized courts; 5) popularization of disciplinary sanctions in the form of transfer of a judge to a lower position. In our opinion, this will contribute to strengthening the personnel potential of the judicial corps, as well as filling vacant positions with experienced judges.

Key words: principle of immutability, independence, court, judicial system, judiciary, judge, judicial system, status of judges, justice, subsidiarity, activity of judges, public control over activity of courts.

LIST OF PUBLICATIONS OF THE APPLICANT BY DISSERTATION TOPIC

in which the main scientific results of the dissertation were published:

1. Babko, V.V. (2022) Instytut perevedennia suddiv do inshoho sudu: aktualni pytannia ta perspektyvy realizatsii [Institute of transfer of judges to another court: current issues and prospects for implementation]. *Pravovyi chasopys Donbasu / Law Journal of Donbass*. № 4 (81). Vol. 2. S. 3-7 [in Ukrainian]
2. Babko, V.V. (2023) Mizhnarodni standarty dotrymannia pryntsypu nezminiuvanosti suddiv [International standards of compliance with the principle of

immutability of judges]. *Derzhava ta rehiony. Serii: Pravo*. № 4 (82). S. 227-233 [in Ukrainian]

3. Babko, V.V. (2022) Udoskonalennia systemy kariernoho prosuvannia suddiv: natsionalnyi ta zarubizhnyi dosvid [Improvement of the system of career advancement of judges: national and foreign experience]. *Pryvatne ta publichne pravo*. № 4. S. 111-116 [in Ukrainian]

4. Babko, V.V. (2023) Osoblyvosti zabezpechennia pryntsypu nezminiuvanosti pry pryznachenii na posadu suddi konstytutsiinoho sudu Ukrainy [Peculiarities of ensuring the principle of immutability when appointed as a judge of the Constitutional Court of Ukraine]. *Pravo i suspilstvo*. № 6. S. 459-463 [in Ukrainian]

which certify the approval of the dissertation materials:

1. Babko, V.V. (2021) Problemni aspekty ta shliakhy vdoskonalennia instytutu vidriadzhennia suddi [Problematic aspects and ways of improving the institution of the secondment of a judge]. *Suchasni vyklyky ta aktualni problemy sudovoi reformy v Ukraini: Materialy V Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (29 zhovtnia 2021r., Chernivtsi) / redkol.: O.V. Shcherbaniuktain. Chernivtsi*. S. 13-15 [in Ukrainian]

2. Babko, V.V. (2023) Rol sudu u zabezpechenni funktsionuvannia mekhanizmu dotrymannia ta zakhystu prav i svobod liudyny i hromadianyna [The role of the court in ensuring the functioning of the mechanism of observance and protection of human and citizen rights and freedoms]. *Yurydychni nauky: problemy ta perspektyvy : materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, m. Zaporizhzhia, 24–25 liutoho 2023 r. Lviv – Torun : Liha-Pres*. S. 410-411 [in Ukrainian]

3. Babko, V.V. (2023) Znachennia pryntsypu nezminiuvanosti suddiv v umovakh reformuvannia sudovoi systemy [The importance of the principle of immutability of judges in the context of reforming the judicial system].

Harmonizatsiia zakonodavstva Ukrainy z pravom Yevropeiskoho Soiuzu: realii ta perspektyvy : Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia, m. Zaporizhzhia, 18 travnia 2023 r. – Lviv – Torun : Liha-Pres. S. 201-202 [in Ukrainian]

4. Babko, V.V. (2023) Realizatsiia pryntsypu nezminiuvanosti suddiv pid chas yikh zvilnennia ta pryypynennia povnovazhen [Implementation of the principle of immutability of judges during their dismissal and termination of their powers]. *Teoretychni ta praktychni problemy realizatsii norm prava* : materialy IKh Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, m. Kremenchuk, 22–23 hrudnia 2023 r. Lviv – Torun : Liha-Pres. S. 463-464. [in Ukrainian]

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ ТА СКОРОЧЕНЬ.....	21
ВСТУП.....	22
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ НЕЗМІНЮВАНОСТІ СУДДІВ В УКРАЇНІ.....	33
1.1. Засади організації судової влади в Україні	33
1.2. Поняття та правова природа незмінюваності суддів.....	53
1.3. Міжнародні та європейські стандарти незмінюваності суддів.....	74
Висновки до 1 розділу.....	89
РОЗДІЛ 2 ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ НЕЗМІНЮВАНОСТІ СУДДІВ В УКРАЇНІ.....	93
2.1. Порядок призначення та строк перебування на посаді судді.....	93
2.2. Порядок та підстави переведення судді до іншого суду.....	110
2.3. Особливості звільнення та припинення повноважень судді	125
Висновки до 2 розділу.....	145
РОЗДІЛ 3. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ НЕЗМІНЮВАНОСТІ СУДДІВ У МЕХАНІЗМІ ФОРМУВАННЯ СУДДІВСЬКОГО КОРПУСУ.....	149
3.1 Вища рада правосуддя як суб'єкт забезпечення принципу незмінюваності суддів в Україні.....	149
3.2. Перспективи розвитку засади незмінюваності в умовах реформування судової влади	166
Висновки до 3 розділу.....	184
ВИСНОВКИ.....	187
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	192
ДОДАТКИ.....	212

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ ТА СКОРОЧЕНЬ

- ЄС – Європейський Союз;
- КРЄС - Консультативна ради європейських суддів;
- ВРП – Вища рада правосуддя;
- ВП ВС – Вища Палата Верховного Суду;
- ВС – Верховний Суд;
- ВГСУ – Вищий господарський суд України;
- КСУ – Конституційний суд України;
- ЄСПЛ – Європейській суд з прав людини;
- ОБСЄ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі;
- ООН – Організація Об'єднаних Націй;
- БДПЛ - Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини;
- ВРЮ – Вища рада юстиції;
- ВАСУ – Вищий антикорупційний суд України;
- ВККСУ – Вища кваліфікаційна комісія суддів України;
- КК – Кримінальний кодекс;
- КПК – Кримінальний процесуальний кодекс.

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Розбудова демократичного суспільства потребує удосконалення діяльності державних органів, які реалізують відповідні функції. Одним із таких органів є суд, метою якого є здійснення об'єктивного та незалежного правосуддя. Відповідно до ст. 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», суддя у своїй діяльності щодо здійснення правосуддя є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання. Незалежність судді забезпечується низкою гарантій, серед яких – його незмінюваність. Принцип незмінюваності суддів гарантується також Конституцією України, в ст. 126 якої передбачено, що суддя обіймає посаду безстроково та може бути переведений до іншого суду без згоди чи звільнений тільки за наявності підстав, вичерпний перелік яких передбачений у законодавчих актах, якими визначено організацію судової влади та здійснення правосуддя в Україні.

В умовах дії особливого правового режиму воєнного стану проблема формування суддівського корпусу актуалізувалась у зв'язку із необхідністю забезпечення судочинства, а також принципу незалежності та незмінюваності суддів, що пов'язано із неможливістю продовжувати виконання повноважень на тимчасово окупованих територіях та територіях, де ведуться активні бойові дії. З метою поглиблення механізму організаційно-правового забезпечення кар'єрного просування суддів у 2023 році було прийнято Закон України від 09.12.2023 № 3511-IX «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедур суддівської кар'єри», метою якого стало унормування порядку зайняття посади судді, положень щодо переведення судді до іншого суду, проходження конкурсу на зайняття вакантної посади судді тощо.

Проте, не дивлячись на те, що у наведеному законодавчому акті було враховано міжнародні та європейські стандарти з питань суддівської

незалежності, неупередженості, етики та поведінки, вивчення інформаційно-аналітичної звітності про діяльність Вищої ради правосуддя у 2022 та 2023 роках, а також щорічної доповіді органу про стан забезпечення незалежності суддів в Україні за 2022 рік свідчить про невідповідність стану забезпечення принципу незмінюваності суддів потребам держави та суспільства. Така ситуація може бути пояснена низкою чинників, серед яких: 1) тривала відсутність повноважного складу Вищої кваліфікаційної комісії судді України з 2019 до червня 2023 року; 2) зупинення роботи автоматизованого розподілу справ; 3) проблеми, пов'язані із неналежним фінансовим та матеріально-технічним забезпеченням; 4) відсутність унормованого порядку здійснення дистанційного судочинства тощо. Зрозуміло, що такий організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні зумовлює потребу у посиленні теоретико-прикладного забезпечення формування суддівського корпусу взагалі та забезпечення принципу незмінюваності суддів зокрема, що може бути реалізовано шляхом консолідації зусиль теоретиків та практиків щодо розроблення нових та приведення у відповідність існуючих механізмів кар'єрного просування суддів.

Засобам удосконалення змісту статусу суддів, укомплектування суддівських посад, особливостям гарантування незалежності суддів і посилення їх відповідальності присвятили свої роботи такі вчені, як: О. М. Бандурка, Г. С. Буга, М. Ю. Віхляєв, Т. В. Галайденко, В. В. Долежан, Ю. М. Грошовий, В. В. Костицький, В. С. Кульчицький, О. Ю. Макаренко, І. Є. Марочкін, Є. С. Назимко, Т. І. Пономарьова, В. М. Тертишник, М. В. Руденко, Л. І. Фесенко, О. З. Хотинська-Нор та інші. Водночас, не дивлячись на те, що проведені дослідження істотно розширили межі знань про правову природу судової влади та проблеми розвитку структури судової системи та правового статусу суддів, до сьогодні невирішеними залишаються такі питання як: 1) визначення змістовних складових механізму забезпечення принципу незмінюваності суддів Конституційного Суду України; 2) уточнення змісту діяльності Вищої ради правосуддя як основного суб'єкту

забезпечення принципу незмінюваності суддів; 3) удосконалення системи суб'єктів, які беруть участь у формуванні суддівського корпусу; 4) унормування ознак принципу незмінюваності суддів в контексті переведення судді до іншого суду, зокрема – в умовах воєнного стану; 5) уточнення критеріїв доброчесності та відповідності професійній етиці суддів та претендентів на посаду судді тощо.

Наведені прогалини зумовлені відсутністю у сучасній юридичній науці монографічних досліджень, присвячених питанням забезпечення принципу незмінюваності суддів в Україні. Окреслені проблеми визначили вибір теми дисертації, її мету та завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження проведено відповідно до Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021, Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни», затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року №392, Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 року №695. Дисертацію виконано в межах науково-дослідної теми Донецького юридичного інституту МВС України «Теоретичні та практичні проблеми державотворення, реформування права та правоохоронної системи в контексті євроінтеграційного вибору України» на 2020-2024 рр. (номер державної реєстрації 0120U105582 від 19.12.2020).

Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Донецького державного університету внутрішніх справ 28 червня 2023 року (протокол № 18).

Мета і завдання дослідження. *Метою* роботи є вироблення цілісного доктринального підходу до визначення змісту принципу незмінюваності суддів як гарантії їх незалежності у діяльності щодо здійснення правосуддя, розроблення рекомендацій по вдосконаленню чинного законодавства у сфері

організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні, а також практики його застосування. Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких завдань:

- дослідити та уточнити засади організації судової влади в Україні;
- визначити та унормувати підходи до змісту поняття та правової природи принципу незмінюваності суддів;
- проаналізувати та унормувати міжнародні та європейські стандарти незмінюваності суддів;
- дослідити та уточнити порядок призначення та строк перебування на посаді судді;
- проаналізувати та унормувати теоретико-правові підходи до визначення порядку та підстав переведення судді до іншого суду;
- визначити та диференціювати особливості звільнення та припинення повноважень судді;
- визначити та уточнити роль Вищої ради правосуддя у забезпеченні принципу незмінюваності суддів в Україні;
- проаналізувати та унормувати перспективні напрями розвитку засади незмінюваності в умовах реформування судової влади;
- запропонувати зміни та доповнення до національного законодавства у сфері організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні.

Об'єкт дослідження – законодавчо визначений механізм удосконалення порядку добору кадрів на суддівські посади, зміцнення гарантій незалежності суддів.

Предмет дослідження – принцип незмінюваності суддів в Україні.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження складають положення діалектичного матеріалізму, а також заснований на їх основі комплекс загальнонаукових та спеціальнонаукових методів, серед яких: формально-логічний, історико-правовий, системно-структурний, порівняльно-правовий (компаративний), статистичний, соціологічний, методи моделювання та наукової абстракції. *Формально-*

логічний метод дав змогу уточнити понятійно-категоріальний апарат (підрозділ 1.2); *історико-правовий* метод використано при дослідженні ретроспективи формування організаційно-правового механізму забезпечення принципу незмінюваності суддів (розділи 1-2); *системно-структурний метод* дозволив проаналізувати складові судової системи (усі розділи); *порівняльно-правовий (компаративний) метод* застосовано при аналізі міжнародних та європейських стандартів незмінюваності суддів (підрозділ 1.3). *Статистичний* метод використано для аналізу аналітичної та статистичної звітності, а також щорічних доповідей про стан забезпечення незалежності суддів в Україні, викладених на офіційному сайті Вищої ради правосуддя України, практики Європейського суду з прав людини, судових рішень Верховного Суду, статистичних та аналітичних матеріалів громадських організацій щодо стану забезпечення правосуддя та незалежності суддів (усі розділи). Метод *моделювання* в комплексі із *соціологічними методами* надали можливість систематизувати статистичну інформацію про стан організації судової влади в Україні, а також розробити пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства у сфері організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні (усі розділи).

Емпіричну базу дослідження становлять результати вивчення аналітичної та статистичної звітності, а також щорічних доповідей про стан забезпечення незалежності суддів в Україні, викладених на офіційному сайті Вищої ради правосуддя України, практики Європейського суду з прав людини (проаналізовано 58 рішень стосовно порядку формування суддівського корпусу), судові рішення Верховного суду та висновки Конституційного Суду України, статистичні та аналітичні матеріали громадських організацій щодо стану забезпечення правосуддя та незалежності суддів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших в Україні комплексним монографічним дослідженням, спрямованим на вироблення цілісного доктринального підходу до визначення змісту принципу незмінюваності суддів як гарантії їх

незалежності у діяльності щодо здійснення правосуддя, розроблення рекомендацій по вдосконаленню чинного законодавства у сфері організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні, а також практики його застосування. У роботі обґрунтовано низку нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій, зокрема:

вперше:

– надано наукове визначення принципу незмінюваності суддів, як сукупності вихідних законодавчих та організаційних засад, якими забезпечується незалежність судді від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання шляхом заборони до набуття ним шістдесяти п'ятирічного віку на звільнення з посади, припинення його повноважень, відсторонення чи переведення до іншого суду без згоди, окрім випадків передбачених Конституцією України та Законом України «Про судоустрій і статус суддів»;

– виокремлено національні пріоритетні напрями відправлення правосуддя та забезпечення принципу незмінюваності суддів, серед яких: 1) закріплення в Конституції України статусу суддів та гарантування їх незалежності та об'єктивності; 2) забезпечення кар'єрного просування суддів та справедливого формування суддівського корпусу; 3) забезпечення соціального захисту суддів; 4) захист суддів від неправомірного впливу та несправедливого притягнення до дисциплінарної відповідальності. Доведено, що принцип незмінюваності суддів є імперативним міжнародним зобов'язанням;

– виокремлено змістовні складові забезпечення принципу незмінюваності суддів Конституційного Суду шляхом: 1) виключення можливості бути притягнутим до відповідальності за голосування у зв'язку з ухваленням Судом рішень та надання ним висновків, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку; 2) виключення можливості бути звільненим протягом встановленого законодавством терміну перебування на посаді за відсутності підстав, визначених у ст. 21 Закону України «Про Конституційний Суд України», перелік яких є вичерпним та обмеженим

(передбачено лише чотири підстави, однією з яких є подання заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням); 3) посилення гарантій незалежності і недоторканності судді Конституційного Суду;

– визначено зміст діяльності Вищої ради правосуддя як суб'єкту забезпечення принципу незмінюваності суддів, який реалізується крізь призму таких її повноважень як: 1) участь у формуванні суддівського корпусу; 2) розгляд справ про порушення вимог щодо несумісності; 3) забезпечення дисциплінарного провадження (Дисциплінарна рада правосуддя); 4) розгляд скарг на рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді; 5) визначення підстав (зокрема і особливих обставин) для звільнення судді з посади; 6) визначення доцільності затримання та утримання під вартою чи арешту судді до винесення обвинувального вироку судом (за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину); 7) визначення вичерпного переліку підстав оскарження та скасування рішень Вищої ради правосуддя про звільнення судді з підстав визначених п.п. 3-6 ст. 126 Конституції України; 8) прийняття рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя відповідно до вичерпного переліку обставин; 9) прийняття рішень про переведення суддів; 10) здійснення заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя викладених у ст. 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя»;

– запропоновано зміни та доповнення до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо удосконалення порядку формування суддівського корпусу в Україні, зокрема в умовах дії особливо правового режиму воєнного стану.

удосконалено:

– диференціацію міжнародних та європейських стандартів у сфері судочинства на такі групи: 1) міжнародні стандарти, які забезпечують об'єктивність судового розгляду та незалежність суддів; 2) міжнародні стандарти, які гарантують суддівську етику та добросовісність; 3) міжнародні стандарти, які забезпечують формування суддівського корпусу та кар'єрного

просування суддів; 4) міжнародні стандарти із організаційно-управлінського та інформаційно-аналітичного забезпечення судоустрою; 5) міжнародні стандарти, які забезпечують здійснення правосуддя та виконання судових рішень;

– теоретичні підходи до унормування підстав для визначення у законодавстві граничного терміну перебування на посаді судді Конституційного Суду: 1) наявність у суддів Конституційного Суду особливих функцій та повноважень, пов'язаних зі здійсненням конституційного провадження; 2) наявність потреби у розмежуванні способів призначення суддів відповідно до меж їх дискреції; 3) наявність потреби у розмежуванні механізмів удосконалення процедур суддівської кар'єри;

– теоретичні підходи до визначення ознак забезпечення принципу незмінюваності суддів в контексті переведення судді до іншого суду, якими є: 1) визначена у законодавчих актах заборона на переведення без згоди за відсутності відповідних, нормативно визначених підстав; 2) забезпечення захисту від переведення на судді до суду нижчого рівня за відсутності підстав для притягнення до дисциплінарної відповідальності; 3) забезпечення можливості повернення на посаду до попереднього суду після погашення дисциплінарного стягнення за умови проходження встановленої нормативно-правовими актами процедури; 4) забезпечення можливості бути переведеним без конкурсу до іншого суду у випадку реорганізації, ліквідації або припинення роботи суду, в якому суддя виконував свої обов'язки;

– унормування складових елементів принципу незмінюваності суддів в частині їх звільнення та припинення повноважень, якими є: 1) визначення вичерпного переліку підстав для звільнення та припинення повноважень на конституційних засадах; 2) забезпечення можливості судді безстроково перебувати на посаді (окрім суддів Конституційного Суду); 3) виключення випадків безпідставного звільнення суддів; 4) окреслення змісту дисциплінарного стягнення як підстави для звільнення судді з посади (окрім п. 7 ч. 9 ст. 109 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

набули подальшого розвитку

– теоретичні підходи до визначення критеріїв доброчесності та відповідності професійній етиці суддів та претендентів на посаду судді, які мають бути уточнені та доопрацьовані шляхом: 1) визначення періоду та меж оцінки доброчесності судді (за виключенням випадків притягнення його до будь-якого виду юридичної відповідальності та вчинення корупційних діянь); 2) унормування підходів до єдиного розуміння критеріїв доброчесності (оскільки, навіть за наявності прийнятих індикаторів та принципів їх оцінки на практиці ВККС часто оцінює суддів неоднаково, що зумовлено різним тлумаченням таких критеріїв); 3) забезпечення практики чіткого мотивування відмови у занятті посади судді чи продовженні виконання обов’язків судді;

– аргументи щодо доцільності ліквідації Вищої кваліфікаційної комісії суддів та створення при Вищій раді правосуддя спеціальної комісії, яка буде наділена схожими повноваженнями та передбачати спрощений механізм перевірки претендентів на посаду;

– теоретичні підходи щодо унормування напрямів розвитку інституту переведення суддів до іншого суду, до яких віднесено: 1) запровадження відрядження судді до суду вищої інстанції як особливої форми переведення; 2) розмежування конкурсів на заміщення вакантних посад досвідченими суддями та кандидатами на посаду судді; 3) внесення змін до Закону України «Про судоустрій та статус суддів» в частині особливостей проведення конкурсу у разі переведення судді до іншого суду; 4) внесення змін до Закону України «Про судоустрій та статус суддів» в частині дисциплінарних стягнень для суддів вищих спеціалізованих судів; 5) популяризація дисциплінарного стягнення у виді переведення судді на нижчу посаду.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що матеріали дослідження впроваджено як рекомендації у:

– *законотворчій діяльності* – під час удосконалення законодавства у сфері організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні;

– *науково-дослідній сфері* – для подальшого розв’язання проблемних питань функціонування інституту судової влади та формування суддівського корпусу (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у науково-дослідну діяльність Донецького державного університету внутрішніх справ від 19 квітня 2024 р.);

– *правозастосовній діяльності* – для розроблення й удосконалення відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів, підготовки методичних рекомендацій, організаційних рішень і цільових програм (планів) з питань у сфері організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні;

– *освітньому процесі* – під час підготовки лекцій, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з таких дисциплін як: «Судові та правоохоронні органи України», «Конституційне право України», а також проведення різних видів занять з відповідних дисциплін у системі підвищення кваліфікації суддів (акт впровадження в освітній процес Донецького державного університету внутрішніх справ від 19 квітня 2024 р.).

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та висновки дисертації оприлюднені у виступах на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних заходах: «Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні» (м. Чернівці, 2021 р.); «Юридичні науки: проблеми та перспективи» (Запоріжжя, 2023 р.); «Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу: реалії та перспективи» (м. Запоріжжя, 2023 р.); «Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права» (м. Кременчук, 2023 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертації відображено у восьми наукових публікаціях, серед яких чотири статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, чотири статті – у збірниках тез наукових доповідей, оприлюднених на науково-практичних заходах.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається із анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів,

висновків, списку використаних джерел (181 найменування) і трьох додатків, викладених на 6 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 217 сторінок, обсяг основного тексту дисертації – 170 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ НЕЗМІНЮВАНOSTІ СУДДІВ В УКРАЇНІ

1.1. Засади організації судової влади в Україні

Забезпечення належного функціонування судової системи є одним із основних завдань держави. Відповідно до ст. 124 Конституції України, делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи. Законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору. Народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних. Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду [68]. Отже, саме суди забезпечують функціонування механізму дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина відповідно до юрисдикції. У зв'язку із цим, протягом останніх років в Україні проводиться реформування системи судоустрою та судової влади взагалі. Результатами такої реформи стало прийняття у 2016 році нині чинного Закону України «Про судоустрій і статус суддів», а також унормування підходів до забезпечення принципу незалежності суддів під час здійснення правосуддя.

Вчені зауважують, що судова система України протягом усього періоду незалежності держави знаходилася у стані постійних змін і реформування. Необхідність докорінних змін у цій сфері було зумовлено тим, що Україна від радянського минулого успадкувала судову систему, побудовану на авторитарних засадах, для якої пріоритетне значення мав захист не прав і свобод громадян, а державно-владних інтересів. Тому головним завданням на шляху створення судової системи незалежної держави було забезпечення

незалежності судової влади, наближення національної судової системи та судочинства до міжнародних і європейських норм та стандартів. За роки незалежності сформовано основне законодавче поле функціонування судової системи, фундаментальним підґрунтям якого стали Декларація про державний суверенітет України, Акт проголошення незалежності, Конституція України 1996 року. Крім того, нормативно-правова база національного судового законодавства своїми складовими має низку законів та інших нормативно-правових актів, якими охоплено організацію судової системи й визначено порядок діяльності судів, на принципово новому рівні визначено статус суду, закріплено принцип незалежності судової влади, поширено юрисдикцію судів на всі правовідносини, що виникають у державі [45]. Проте, не дивлячись на ґрунтовну нормативно-правову базу, положення якої врегульовують різні суспільні відносини, пов'язані зі здійсненням правосуддя, українському законодавцю вдалося більшість фундаментальних положень щодо організації судової влади в Україні покласти в основу Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Наведений законодавчий акт має бути позитивно оцінений як з точки зору його комплексності та відповідності сучасним вимогам функціонування судової системи, так і наявності зовнішніх кореляцій із іншими нормативно-правовими актами, що надає можливість уникнути колізій та двотлумачень норм вказаного Закону.

Водночас сформована за часи незалежності нормативно-правова база діяльності судової системи України і на сьогодні має низку суттєвих недоліків, від вирішення яких залежить ефективність її діяльності. Отже, вирішення проблем удосконалення нормативно-правового забезпечення функціонування та розвитку судової системи потребує істотних змін і доповнень у частині покращення доступу до правосуддя, розв'язання проблемних питань функціонування системи місцевих судів, чіткого визначення організаційних засад, на яких забезпечуватиметься діяльність судів усіх рівнів, узгодження нормативно-правових актів у цій сфері з вимогами Європейського Союзу. На шляху вдосконалення функціонування судової системи України головним

завданням є впровадження в організацію роботи в цій галузі міжнародних стандартів і кращих практик Ради Європи та Європейського Союзу [45]. Конституція України є основним законодавчим актом, який утворює правову платформу для забезпечення функціонування судової системи. Водночас, як положення Конституції, так і Закону України «Про судоустрій і статус суддів», а також інших нормативно-правових актів, якими врегульовано порядок здійснення правосуддя, враховують зміст міжнародних стандартів у цій сфері. Сутність та зміст судової влади відтворюється крізь призму державної.

Сучасна система здійснення державної влади характеризується постійним прагненням виконавчої або законодавчої гілок перерозподілити обсяг повноважень, особливо тих, які прямо чи непрямо торкаються їх інтересів, на свою користь, торкаючись при цьому інтересів судової влади. Тож нове розуміння ролі і місця держави і права, закріплене на конституційному рівні, ще не означає його автоматичної самореалізації у сферу реальної дійсності. Цей процес повинні супроводжувати правова і судова реформи, що спрямовані на побудову правової держави, організованої відповідно до принципів поділу влади, і забезпечення захисту природних і невідчужуваних прав і свобод людини. Супроводжувати цей процес повинно осмислення і наукове обґрунтування шляхів руху від держави перехідного типу до правової держави, в іншому разі, внаслідок консервативності масової і професійної правосвідомості, ця мета, цей напрям розвитку може і не реалізуватися [146]. В цьому контексті варто звернути увагу на послідовність здійснення правової реформи та реформи судової системи. Зміна пріоритетів у сфері державного управління, незадовільна військово-політична ситуація, а також фактори, зумовлені введенням особливого правового режиму воєнного стану зумовлюють потребу у перегляді/уточненні положень законодавчої бази щодо визначення основних векторів функціонування держави в ускладнених умовах, що, безперечно, матиме вплив і на подальшу розбудову судової системи, а також – на механізм формування суддівського корпусу.

Вчені зауважують, що суб'єкти, які в роки незалежності почали уособлювати колегіальних чи персональних носіїв державної влади, є носіями правосвідомості, яка сформувалася в період панування політичного, економічного, правового середовища соціалістичного типу, де права і свободи особи не визнавалися найвищою соціальною цінністю і де суд не був носієм судової влади – однієї з інституціонально-конституціональних складових механізму організації держави. Наслідками такої правосвідомості у вітчизняній правовій дійсності є оприлюднені приклади письмових вказівок голови держави щодо перегляду на користь певних юридичних осіб господарських справ, рішення з яких набули законної сили; неодноразове привселюдне шельмування судової системи і суддівського корпусу; публічна оцінка законних і обґрунтованих рішень суду як таких, що не відповідають економічній доцільності, тощо. Отже, правосвідомість державного діяча, оприлюднена і розтиражована засобами масової інформації, є міцним інструментом впливу на побутову правосвідомість, яка в існуючих соціально-економічних умовах маргіналізації суспільства все більш набуває рис правового нігілізму [146]. У зв'язку із цим беззаперечною та однією з основних ознак суддівської влади є її легальність. Легальність судової влади забезпечується налагодженням механізму функціонування системи судочинства відповідно до положень міжнародного та національного права. Так, зокрема, наприклад, у ч. 8 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» вказано на те, що судові рішення інших держав, рішення міжнародних арбітражів, рішення міжнародних судових установ та аналогічні рішення інших міжнародних організацій щодо вирішення спорів є обов'язковими до виконання на території України за умов, визначених законом, а також відповідно до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [40]. У свою чергу, рішення Верховного Суду також утворюють правову основу для прийняття рішень під час здійснення процесуальної діяльності у різних юридичних сферах. Відповідно, і національні процесуальні законодавства мають положення щодо

обов'язковості врахування рішень Верховного Суду (наприклад, у ч. 6 ст. 386 КПК України передбачено, що обираючи і застосовуючи норму закону України про кримінальну відповідальність до суспільно небезпечних діянь при ухваленні вироку, суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановках Верховного Суду [75]).

Зміст судової влади (як складової державної влади) має характеристики соціальної влади у складі державної, адже вона спрямована на забезпечення загальносуспільних потреб (як соціальна влада). Водночас судова влада має певні характеристики політичної влади, адже «поширює» свою дію на різні сфери життєдіяльності громадянського суспільства, зокрема ті, що перебувають поза державним регулюванням. Прикладом цього може бути регуляторна дія результатів функціонування судової влади на моральні засади суспільства (які також перебувають позадержавним регулюванням). Разом із тим, державна влада має певні особливості (і судова влада як її складова), які опосередковують її відокремлення від інших видів влади (не тільки соціальної та політичної, а й сімейної, корпоративної влади тощо). Їх системно узагальнено в науковій літературі [24]. Необхідно зауважити і на тому, що судова влада серед інших характерних ознак також відрізняється відносною автономністю та більшим ступенем законодавчого захисту, що реалізовано з метою забезпечення об'єктивного, прозорого та неупередженого правосуддя. Аргументом на користь такої думки є посилення захисту прав, свобод та інтересів суддів з одного боку, а також більш жорсткі межі їх відповідальності – з іншого.

П.М. Рабінович зазначає, що у кожній країні існує тільки одна державна влада, а інших різновидів влади – чимало; державна влада поширюється на всіх членів суспільства в межах її території, а інші види влади – лише на певну його частину; тільки державна влада має на меті розв'язання загально суспільних питань, потреб та проблем, інші види влади спрямовано на вирішення справ, які стосуються зазвичай тільки частини суспільства; державна влада має специфічний апарат (механізм) для здійснення своїх

завдань і функцій, якого не мають інші види влади; державна влада встановлює формально обов'язкові для всього населення загальні правила поведінки юридичні (правові) норми; лише державна влада характеризується суверенністю, тобто верховенством, повнотою, неподільністю, самостійністю, незалежністю від влади будь-якої організації (або особи) як у даній державі, так і за її межами [121, с. 86]. Отже, фактично, ще однією ознакою судової влади є її легітимність. Політична система України формується на апробованій раціонально-легальній платформі, зміст якої утворюють конституціональні та інституціональні принципи, правила, процедури тощо. Одним із прикладів прагнення держави до укріплення легітимності судової влади є забезпечення взаємозв'язку між суддівською системою та громадянським суспільством, шляхом залучення його до участі у процесі здійснення правосуддя. Відповідно до чинних законодавчих та інших нормативно-правових актів, судову владу в Україні реалізують не тільки судді, а і присяжні.

Відповідно до ст. 65 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», присяжним може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного окружного суду, якщо інше не визначено законом. Не включаються до списків присяжних громадяни: 1) визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними; 2) які мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків присяжного; 3) які мають незняту чи непогашену судимість; 4) народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники правоохоронних органів (органів правопорядку), військовослужбовці, працівники апаратів судів, інші державні службовці, посадові особи органів місцевого самоврядування, адвокати, нотаріуси, члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Вищої ради правосуддя; 5) особи, на яких протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення; 6) громадяни, які досягли шістдесяти п'яти років; 7) особи, які не володіють державною мовою. Особа, включена до

списку присяжних, зобов'язана повідомити суд про обставини, що унеможливають її участь у здійсненні правосуддя, у разі їх наявності [40]. Таким чином, громадяни України беруть участь у здійсненні правосуддя через присяжних та у якості присяжних.

Вчені також звертають увагу на важливість визначення змісту системи принципів судової влади, під якою розуміють науково обґрунтовану сукупність принципів судової влади, що повно та об'єктивно відображає фундаментальний доктринальний базис, покладений в основу функціонування цієї складової державної влади, та має відповідну структуру. Зміст принципів судової влади повинен почергово корелюватися із положеннями щодо: цінностей та орієнтирів відповідної демократичної, правової держави; розуміння призначення цієї держави у суспільстві, її цілей, змісту функцій, які виконує держава у суспільстві (функцій держави); завдань, поставлених суспільством перед державою та державною владою на кожному етапі розвитку; змісту ознак та функцій судової влади конкретної держави. Безперечно, зазначене уточнення може відбуватися виключно в межах наукових положень доктрини демократичної, правової держави. До характерних аспектів для «конструювання» системи принципів судової влади можна віднести, зокрема: знання про структуру принципів судової влади є складовими відповідної наукової доктрини; принципи права за своєю природою є загальними «векторами» розвитку всієї правничої сфери, зокрема принципів судової влади [24]. Проте, підґрунтя для розбудови системи принципів правосуддя мають утворювати, у першу чергу, інтереси держави та суспільства, а у другу – інтереси та потреби безпосередньо суддів щодо забезпечення належних умов здійснення правосуддя. Саме із цією метою в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» базовим принципом було передбачено принцип незалежності, який включає в себе низку факультативних вихідних положень щодо організації судової влади в державі.

Водночас норми законодавства щодо судової влади формуються на основі принципів судової влади, а не навпаки; поширене у вітчизняній доктрині розуміння системи принципів судової влади в якості узагальнених норм чинного законодавства не відображає правової природи поняття принципів судової влади. Втім принципи судової влади можуть бути закріплені на законодавчому рівні як усталені вектори нормативного регулювання. Брак закріплення або конкретизації певного принципу судової влади демократичної, правової держави на законодавчому рівні не означає його відсутності у державно-правовій практиці; у процесі формування системи принципів судової влади співвідношення дотичних понять треба розуміти так: принципи права, доктринальні положення про судову владу (її правову природу, ознаки, функції тощо) є основами нового сутнісного контексту для розуміння принципів судової влади. Натомість зміст принципів судової влади є основою відповідного законодавчого регулювання [24]. У більшості випадків, принципи судової влади співвідносяться із принципами, закладеними в основу механізму здійснення правосуддя, а також незалежності суддів. Водночас принципи судової влади формуються під впливом загальних орієнтирів та напрямів державного управління, особливостей політичної системи та пріоритетів розвитку суддівської системи. Системний порівняльний аналіз чинної (2016 р.) та попередньої редакції (2010 р.) Закону України «Про судоустрій і статус суддів» надає можливість констатувати, що принципи судової влади та способи їх забезпечення залишились незмінними, не дивлячись на пріоритети, визначені в стратегіях реформування судоустрою. Поясненням цьому може бути залежність судової влади від політичних орієнтирів держави та специфіки її реалізації.

Більшість вчених справедливо вважають, що судова влада повинна бути аполітичною як за формою організації, так і за принципами діяльності. Держава, яка визнає верховенство права, поважає й захищає своїх громадян, сповідує демократичні принципи, зобов'язана гарантувати самостійність і незалежність судової влади, судів та суддів. За глибиною завдань і функцій

зміст судової влади становить досить широкий спектр питань організаційно-правового характеру, який включає в себе питання організації суддівського самоврядування, побудови судової системи, її функціонування та фінансування, взаємовідносин судів, органів судової влади з органами законодавчої та виконавчої влади, правил призначення суддів, їх кар'єри, поведінки, відповідальності за проступки, звільнення тощо. Усі ці питання однаково важливі, проте варто погодитися, що соціальний характер судової влади зумовлює особливу увагу до механізмів організації діяльності судів зі здійснення правосуддя, забезпечення його якості та ефективності. Право людини на справедливий суд є фундаментальним [167]. Фундаментальність права на справедливий суд та концептуальне ставлення законодавця до механізму забезпечення дотримання та захисту цього права ґрунтується, в першу чергу, на конституційних положеннях, які демонструють інтереси громадян як пріоритет розвитку демократичної держави та суспільства. У сучасних умовах захист судової системи від тотальної політизації є обов'язковим для виконання завданням як з точки зору потреби у збереженні безсторонності суддів, так і з точки зору захисту правосуддя від стороннього впливу та суб'єктивізації суддів.

Це право не повинно бути примарним, декларативним, а має ефективно застосовуватися на практиці. Указане зумовлює обов'язок держави організувати судову владу загалом і судову систему зокрема так, щоб кожен громадянин міг реалізувати своє право на доступ до правосуддя без невиправданих перешкод, щоб суспільство було впевнене в незалежності та безсторонності суду під час розгляду будь-якого правового конфлікту незалежно від статусу його учасників, а правовий статус суддів, носіїв судової влади, відповідав надважливій суспільно-правовій місії, яку виконує суд. Основи організації судової влади України та принципи діяльності судів було закладено ще в 1996 р. з прийняттям Конституції України. Однак життя не стоїть на місці, суспільство динамічно розвивається, змінюються і його вимоги до діяльності судів. Реагуючи на такі потреби, Україна вдавалася до

проведення тих чи інших заходів у рамках судових реформ різного ступеня глибини [167]. Наразі судова система також безпосередньо пов'язана із проблемами, які мають політичний характер, зокрема, це також зумовлено необхідністю у функціонуванні в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану.

Конституційні основи правосуддя мають безпосереднє відношення до проблеми його ефективності. Це пов'язано з тим, що в конституційних цілях судочинства знаходять відображення основні та об'єктивно існуючі потреби та інтереси суспільства в рівній для всіх і оптимальної процедури розгляду та вирішення судових справ. Від ступеня практичної реалізації цих цілей залежить і рівень ефективності судової діяльності по здійсненню правосуддя. Конституція України закріплює пріоритетну конституційну мету правосуддя – захист прав і свобод людини і громадянина. Ця мета правосуддя поширюється і на юридичних осіб, оскільки за їх статусом завжди стоїть об'єднання громадян. Крім того, в нашій державі рівним чином захищаються всі форми власності, а зацікавлені особи незалежно від того, є вони фізичними або юридичними особами, мають рівними процесуальними можливостями для відстоювання своїх суб'єктивних прав і законних інтересів. Чинне законодавство України встановлює єдність судової системи нашої країни, але фактично це питання не так очевидне через існування організаційно самостійних і процесуально незалежних одна від одної систем судів загальної юрисдикції, господарських та адміністративних судів, а також Конституційного Суду України. Однак загальний обов'язок судів щодо захисту прав і свобод людини і громадянина, виступає як основна конституційна мета правосуддя – об'єднує всі ланки судової влади за їх суспільним призначенням в системі органів державної влади [143, с. 150]. Встановлення однакових меж дискреції для суддів відповідно до інстанційності суду надає можливість унеможливити випадки порушення ними вимог добросовісності та інших порушень, передбачених законодавчими та іншими нормативно-правовими актами. Відповідно до ч. 6 ст. 83 Закону

України «Про судоустрій і статус суддів», Вища рада правосуддя затверджує Єдині показники для оцінки доброчесності та професійної етики судді (кандидата на посаду судді) після консультацій з Вищою кваліфікаційною комісією суддів України, Радою суддів України та Громадською радою доброчесності [40]. Окремі особливості дотримання судьями доброчесності передбачені низкою європейських та міжнародних правових документів, зокрема Бангалорськими принципами поведінки суддів (схваленими резолюцією 2006/23 Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 року), Висновком №3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності тощо.

Отже: 1) гарантованість прав (можливостей на вчинення тих чи інших дій) людини, яка є громадянином конкретної держави, повинні закріплювати закони. Дія законів, що закріплюють права, що встановлюють конкретні обов'язки та санкції за їх невиконання, поширюється рівною мірою на всіх громадян; 2) для втілення в життя принципу «найкращого ладу» необхідно створення, логічного взаємозв'язку примус – захист в особі громадянина. Це означає наступне: громадянин повинен володіти реальною можливістю примусу державних та інших органів, третіх осіб до належного виконання закону точно так само, як держава володіє можливістю примусу громадян до дотримання права. Соціальна природа судової влади полягає саме у розв'язанні судьями (з позиції справедливості) конфліктів протидорчих інтересів у суспільстві. Розгадка юридичної природи судової влади криється в тому, що судді в конкретному випадку розмежовують вільні сфери сторін, що сперечаються та формулюють відповідні загальнообов'язкові наслідки. Конституційно-правові параметри забезпечення правозахисної функції судової влади обумовлені тим, що сама судова влада є підфункцією більш загального поняття – правоохоронної функції судової влади. Чинне законодавство України встановлює єдність судової системи нашої країни, але

фактично це питання не так очевидне через існування організаційно самостійних і процесуально незалежних одна від одної систем судів загальної юрисдикції, господарських та адміністративних судів, а також Конституційного суду України. Однак загальний обов'язок судів щодо захисту прав і свобод людини і громадянина, виступає як основна конституційна мета правосуддя – об'єднує всі ланки судової влади за їх суспільним призначенням в системі органів державної влади [22]. Отже, принципи верховенства права, законності та незалежності утворюють загальну платформу для розбудови системи судоустрою в Україні.

Вчені вказують, що проведений аналіз нормативних основ організації судоустрою в Україні дозволив констатувати наступне: 1) судоустрій України базується на чотирьох основних правових засадах: поділі влади, верховенства права, незалежності та неупередженості суду (суддів). Усі чотири зазначені засади конкретизуються в принципах організації судоустрою та є основою побудови різних способів підзвітності; 2) правові засади та принципи можуть мати різну вагу в різних суспільствах залежно від їх об'єктивних обставин та від сприйняття людьми цих обставин. Суть в тому, що різні суспільства можуть надавати пріоритет деяким з цих засад та принципів в певні періоди свого розвитку. Результатом вказаного суспільно-історичного розвитку є наявність широкого спектру інституційних організацій які входять у судову систему, однак усі вони базують організацію своєї діяльності на визначених загальних правових засадах та принципах; 3) принципи організації судоустрою в Україні поділяються на загальні та спеціальні [179]. Всі наведені засади мають співвідноситись та корелюватись одна із одною, а також бути динамічними та, відповідно, здатними до трансформації в умовах реформування державного управління, зокрема в частині взаємодії із новими підзвітними державними інституціями в межах здійснення правосуддя. Не дивлячись на те, що відповідно до чинного законодавства, в Україні налагоджена внутрішня ієрархія судової системи, її зовнішні зв'язки також

повинні бути укладені відповідно до вимог, які ставляться до реформи судової системи та умов, в яких такі реформи проводяться.

До загальних принципів організації судоустрою можна віднести ті, що стосуються організації діяльності всієї системи судоустрою, а до спеціальних ті, що відносяться до окремих структурних елементів цієї системи (судових органів та установ). Отже, проведений вченими аналіз норм Конституції України та Закону України «Про судоустрій та статус суддів», який у другому розділі визначив організаційні основи судоустрою в Україні, дозволив визначити, що до таких основ вказаний закон відносить принципи організації судоустрою та правові засади організації діяльності системи судоустрою (структурні елементи системи, повноваження, завдання тощо) тим самим визнавши, що принципи та засади тісно пов'язані між собою але не тотожні. Враховуючи зазначене вище, вчені визначили, що правові засади та принципи організації судоустрою в Україні – це закріплені в законі нормативні основи, правила організації і діяльності судових органів та установ, що реалізуються органами державної влади (законодавчої, виконавчої та судової) в межах своєї компетенції [179]. Таким чином, порядок організації судоустрою безпосередньо пов'язані із визначеними принципами забезпечення судової влади відповідно до інстанційності та меж дискреції суддів.

Принципи правового забезпечення судів загальної юрисдикції є важливими засадами судової влади, які зумовлюються історико-політичним розвитком держави та спрямовані на створення надійних умов для ефективної реалізації судової системи. Кожен принцип є унікальним. Особливістю принципів правового забезпечення судів загальної юрисдикції є те, що дія кожного з них створює умови для дії іншого принципу, а це, зі свого боку, унеможлиблює їхнє функціонування самотійно. Результати дослідження доводять значимість принципу територіальності для розбудови судової системи судів загальної юрисдикції відповідно до адміністративно-територіального устрою України з метою здійснення судової влади на всій території України й доступності її для всього населення. Щодо принципу

спеціалізації, то він є одним із базових, основоположних чинників забезпечення права на правосуддя в побудові судової системи, оскільки ця вимога пов'язана з необхідністю розгляду справи компетентним судом. Цей принцип є проявом загальнотеоретичного принципу розподілу функціональних повноважень під час побудови судової системи України, відповідно до якого окремі суди й судді спеціалізуються на розгляді певних категорій справ, об'єднаних подібністю об'єкта спірних правовідносин і спільною процедурою розгляду [179]. Фактично, суди загальної юрисдикції є платформою, яка забезпечує ієрархічність судової системи. Водночас, суди загальної юрисдикції є першою ланкою в інстанційному механізмі правосуддя, крізь призму якого забезпечується поступовий, об'єктивний та прозорий судовий розгляд та прийняття відповідного судового рішення. Отже, інстанційність судової системи забезпечує наступальність судового розгляду. Окрім цього, інстанційна судова система посилює захист прав та свобод громадян шляхом визначення меж, способів та підстав для оскарження судового рішення.

Вчені також зауважують, що визначений новим Законом України «Про судоустрій та статус суддів» 2016 року, інстанційний принцип побудови системи судів дає можливість незадоволеному рішенням у справі учасникові судового процесу звернутися до судової інстанції вищого рівня з вимогою переглянути рішення суду попередньої інстанції. Значущість інстанційної системи полягає в тому, що саме вона виступає однією з гарантій високої якості здійснення правосуддя, надаючи можливість суддям вищого рівня з більшим досвідом і компетентністю виправляти можливі помилки суддів нижчої ланки [176]. Отже, інстанційна система судів надає можливість диференціювати межі дискреції суддів, а також визначити сферу їх відповідальності, уникаючи розбалансованості судової влади та виникнення окремих диспропорцій під час прийняття суддівських рішень. В межах обраної теми необхідно зауважити, що принцип незмінюваності суддів є обов'язковим для судів, незалежно від територіальності, спеціалізації та інстанційності.

Принцип незмінюваності суддів, фактично, також забезпечує єдність системи судоустрою крізь призму визначеності єдиного статусу суддів.

Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», судова влада в Україні відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними законом. Судову владу реалізують судді та, у визначених законом випадках, присяжні шляхом здійснення правосуддя у рамках відповідних судових процедур. Суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Суди України утворюють єдину систему. Створення надзвичайних та особливих судів не допускається. Судоустрій і статус суддів в Україні визначаються Конституцією України та законом... Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами та відповідно до визначених законом процедур судочинства. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються... [40]. Аналіз наведених положень надає підставу для констатації їх повної відповідності конституційним засадам здійснення правосуддя в Україні. Проте, ці самі положення дозволяють встановити зміст третьої ознаки судової влади, якою є її законність. Законність судової влади забезпечується тим, що її зміст та порядок реалізації визначений у низці законодавчих та інших нормативно-правових актів, а суб'єктами передбачено не тільки суддів, а і присяжних, що надає можливість створити людиноцентричний підхід до формування системи судочинства та здійснення правосуддя.

Слід наголосити на тому, що сьогодні Конституція України є документом установчої сили, яким організовано та забезпечено політичне управління в державі. Показовим є те, що у низці рішень Конституційного Суду України окремо наголошується на такому установчому для держави значенні конституційних норм. Звідси висновок, що основною функцією

Конституції є установча, що не виключає її значимості в якості основоположного нормативно-правового акту для усієї системи законодавства України. Саме тому, Конституційні Суди уповноважені вирішувати питання про відповідність законів та інших важливих правових актів конституційним нормам... Питання про установчий характер Конституції сприймається актуальним внаслідок того, що досить тривалий час Конституція сприймалась у суспільстві політиками та юридичною спільнотою зазвичай як декларація, програмний документ та загальний (абстрактний) орієнтир для системи законодавства. Відтак вимоги до конституційних норм як до діючого права взагалі не ставились [107]. Проте, наразі ця проблема вже частково вирішена шляхом забезпечення міжкореляційних зв'язків між Конституцією та іншими законодавчими та нормативно-правовими актами, зокрема це стосується і Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Такі зв'язки також реалізуються крізь призму розуміння того, що відповідно до положень ст. 102 Конституції України [68], Президент є гарантом її додержання, а відповідно до ст. 81 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», особа, призначена на посаду судді указом Президента України, набуває повноважень судді із здійснення правосуддя, включаючи право на отримання доплат до посадового окладу, за умов зарахування у штат відповідного суду, складення присяги судді і проходження початкової підготовки у випадках та порядку, встановлених цим Законом. Датою набуття суддею повноважень із здійснення правосуддя визначається дата виконання останньої з цих умов [68].

За великим рахунком, конституційні норми формувались у такий спосіб, щоб їх було неможливо і непотрібно практично застосовувати. Усе це обумовлює питання про конституційну ідентичність, яке починає, наразі, активно обговорюватися у контексті формування конституційної доктрини. З одного боку, Конституція покликана відображати найбільш вагомими, екзистенціальними, і в такому розумінні усталені риси існування та розвитку тієї чи іншої політичної нації. З іншого, потрібно бути сьогодні обережними у визначенні таких рис конституційної ідентичності з двох причин: перша,

наряд чи на сьогодні можна стверджувати про остаточний конституційний дизайн української держави-нації (наприклад, конституційна історія Франції охоплювала багато моделей республік та імперій). Друга – напередодні набуття повноправного членства в ЄС неодмінно постане питання про пошук оптимального співвідношення європейських стандартів і національних цінностей (досвід Польщі свідчить про непростий шлях вирішення цієї проблеми). Скоріше тут доцільно розглядати питання про конституціоналізацію усєї правової системи України, тобто забезпечити функціонування і законодавства, і судової системи на основі Конституції [107]. Проте, більшість відповідей на порушені питання знаходяться у площині необхідності у створенні базисного законодавчого акту, яким визначаються принципи розбудови правової системи України та засади регуляторного законодавства, спрямованого на диференційований захист визнаних на державному рівні суспільних відносин.

Через це постає питання про необхідний набір найбільш значимих для суспільства та держави проблем, які має вирішувати Конституція. Доречним тут може бути класичний підхід за посередництвом обов'язкового переліку конституційних законів. В цьому контексті доцільно звернутись до тих країн, в яких немає Конституції як єдиного нормативного акту, наприклад, у Швеції їх налічується всього чотири: про спадкоємність трону, про форму правління, про свободу друку, про інформацію. Мабуть, це і є основні питання, які має вирішувати Конституція як установчий акт, що засновує державу. Водночас, тенденцією останніх років є розширення сфери державного управління суспільними справами, а тому й урядового впливу [107]. Необхідно відмітити, що співвідношення європейських стандартів та національних цінностей, дійсно, є достатньо складною проблемою, яка потребує нагального вирішення. Різний менталітет потребує у створенні індивідуального підходу до розбудови державних інституцій, які реалізовуватимуть владу, зокрема і судову. Основним орієнтиром, необхідним для уникнення розбалансованості між заходами та очікуваними результатами щодо приведення національної судової

системи у відповідність вимогам європейських та міжнародних рекомендацій та стандартів має бути прогнозована результативність та відсутність загроз зниження ефективності забезпечення принципу незалежності суддів.

Так, у Висновку №9 (2006) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо ролі національних суддів у забезпеченні ефективного застосування міжнародного та європейського права зазначено, що національні суди є відповідальними за застосування європейського права. Від них у багатьох випадках вимагається його пряме застосування. Від них також вимагається тлумачення національного права відповідно до європейських стандартів. Для усіх національних суддів практика Європейського суду з прав людини та, у відповідних випадках, Суду Європейських спільнот є джерелом права в процесі розвитку корпусу європейського права. Діалог між національними та європейськими судовими інституціями є необхідним та вже відбувається на практиці; його розвиток має підтримуватися відповідними діями. Для заохочення ефективного діалогу між національними та європейськими судами повинні існувати ініціативи, спрямовані на національних суддів, для сприяння обміну інформацією, а також, де можливо, прямим контактам між інституціями. Цей діалог може відбуватися на різних рівнях. На формальному, процесуальному рівні прикладом інституційної форми такого діалогу є процедура попереднього рішення, що використовується для отримання висновку Суду Європейських спільнот [27]. Формування європейської системи судочинства є важливою для України з декількох позицій: по-перше, встановлення кореляції між національними нормами щодо організації правосуддя та європейськими стандартами його здійснення забезпечує порядок виконання окремих пунктів угоди щодо набуття Україною статусу члена Європейського Союзу; по-друге, європейська судова система протягом тривалого часу розвивалась під впливом міжнародного права, а також ґрунтовної прецедентної бази, сформованої Європейським судом з прав людини, що дозволило запровадити автентичні

ціннісні орієнтири щодо унормування засад здійснення об'єктивного та неупередженого правосуддя.

У зазначеному Висновку також зауважено, що національним суддям можуть також бути надані ширші можливості участі у роботі Європейського суду з прав людини. Коли йдеться про менш формальний спосіб, форми діалогу можуть виникати під час візитів та/або стажування суддів в Європейському суді з прав людини, Суді Європейських спільнот та інших міжнародних і європейських судах, а також під час семінарів та колоквиумів на місцевому й міжнародному рівнях. КРЄС відзначає, що неформальний діалог розглядається як частина програми підготовки суддів. Учасниками таких заходів тепер переважно є судді вищих судів (верховних судів, конституційних судів). КРЄС вважає, що попри необхідність того, щоб судді вищих судів мали тісні зв'язки з міжнародними юрисдикціями, національні навчальні організації повинні забезпечувати, щоб такий діалог не зводився лише до суддів вищих судів, оскільки в багатьох випадках саме суддям першої інстанції доводиться негайно оцінювати, застосовувати та тлумачити європейські норми або судову практику. Досвід різних країн свідчить про те, що неформальний діалог на зустрічах невеликого масштабу є найбільш продуктивним [27]. Забезпечення мобільності судової системи, а також здатності та готовності до міжнародного співробітництва має за мету сприяння здійсненню правосуддя відповідно до визначених законом процедур судочинства. Зокрема, відповідно до положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів», у перелік завдань окремих суб'єктів реалізації судової влади входить представлення суду у відносинах із судовими органами інших держав та міжнародними організаціями (наприклад, це передбачено для Голови вищого спеціалізованого суду, Голови Верховного Суду тощо). Важливе значення у діяльності суддів також має їх здатність до опрацювання рішень, винесених міжнародними судовими установами та іншими міжнародними організаціями з метою набуття навичок тлумачень положень надзаконного права тощо. Отже, міжнародна діяльність та налагодження

міжнародної співпраці є інструментами, які надають можливість суддям здійснювати правосуддя із дотриманням принципів верховенства права та незалежності.

Діалог між національними та європейськими судами є лише одним аспектом взаємодії між суддями на європейському рівні: взаємовідносини суддів з різних країн на персональному рівні є також дуже важливими. Національні судді часто мають розглядати, як судді в інших країнах застосували та/або інтерпретували міжнародне і європейське право, і вони воліли б вчитися на досвіді одне одного. Такий діалог між суддями з різних країн є також дуже важливим для утвердження принципу взаємодовіри серед європейських судових систем для сприяння міжнародному обігу національних рішень та спрощення порядку введення таких рішень в дію в різних країнах. Безпосередні контакти між суддями з різних країн, включно з тими, що організуються національними закладами підготовки суддів, у контексті семінарів, обміну суддями, навчальних візитів тощо є особливо актуальними. У цій сфері можна знаходити корисних партнерів у рамках схем співпраці, які існують на європейському рівні. Суддям має надаватися практична інформація про програми обміну, які організуються в рамках цих ініціатив, та забезпечуватися рівний доступ до участі в таких програмах обміну, коли вони бажають цього [27]. Вказане дає підставу для констатації, що *до основних проблем організації судової влади в Україні в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану та реформування судової системи доцільно віднести:*

- 1) відсутність механізму забезпечення конституційної ідентичності правової системи та судової влади;
- 2) відсутність актуальної методики оцінки легітимності судової влади;
- 3) неефективність механізму забезпечення прозорості судової влади;
- 4) відсутність механізму оцінювання якості судочинства;
- 5) відсутність єдиної стратегії забезпечення ефективності судового процесу.

Таким чином, проведене дослідження надало можливість констатувати, що саме суди забезпечують функціонування механізму дотримання та захисту

прав і свобод людини і громадянина відповідно до юрисдикції. У зв'язку із цим протягом останніх років в Україні проводиться реформування системи судоустрою та судової влади взагалі. Результатами такої реформи стало прийняття у 2016 році нині чинного Закону України «Про судоустрій і статус суддів», а також унормування підходів до забезпечення принципу незалежності суддів під час здійснення правосуддя. Конституція України є основним законодавчим актом, який утворює правову платформу для забезпечення функціонування судової системи. Водночас, як Конституція, так і Закон України «Про судоустрій і статус суддів», а також інші нормативно-правові акти, якими врегульовано порядок здійснення правосуддя враховують міжнародні стандарти у цій сфері. Сутність та зміст судової влади відтворюється крізь призму державної. Інстанційна система судів надає можливість диференціювати межі дискреції суддів, а також визначити сферу їх відповідальності, уникаючи розбалансованості судової влади та виникнення окремих диспропорцій під час прийняття суддівських рішень. Принцип незмінюваності суддів є обов'язковим для судів, незалежно від територіальності, спеціалізації та інстанційності. Принцип незмінюваності суддів, фактично, також забезпечує єдність системи судоустрою крізь призму визначеності єдиного статусу суддів.

До основних проблем організації судової влади в Україні в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану та реформування судової системи доцільно віднести: 1) відсутність механізму забезпечення конституційної ідентичності правової системи та судової влади; 2) відсутність актуальної методики оцінки легітимності судової влади; 3) неефективність механізму забезпечення транспарентності судової влади; 4) відсутність механізму оцінювання якості судочинства; 5) відсутність єдиної стратегії забезпечення ефективності судового процесу.

1.2. Поняття та права природа незмінюваності суддів

Конституційно-правовий статус суддів передбачає наявність можливості здійснення ними правосуддя в умовах, в яких гарантується їх захист від будь-якого стороннього впливу. Конституційне забезпечення правосуддя та вільного доступу громадян до правосуддя передбачає створення механізму захисту прав та свобод суддів, а також здійснення ними правосуддя на засадах та у порядок, визначені відповідними законодавчими та іншими нормативно-правовими актами. З цією метою в законодавстві визначено чіткий перелік статусних принципів діяльності судді.

Традиційно, до статусних принципів правового статусу суддів належать: 1) принцип єдності статусу суддів; 2) принцип взаємозв'язку прав і обов'язків суддів; 3) принцип незалежності суддів; 4) принцип недоторканності суддів; 5) принцип самостійності суддів; 6) принцип неупередженості (безсторонності) суддів; 7) принцип незмінюваності суддів [74]. Фактично, наведені принципи є вторинними відносно принципу незалежності суддів та єдності судової влади в Україні. *Серед компонентів принципу єдності судової влади доцільно виокремити:* 1) визначену та апробовану правову основу здійснення правосуддя в Україні – Конституцію і закони України, керовані принципом верховенства права; 2) визначений порядок формування суддівського корпусу; 3) встановлений захист від втручання у діяльність судді; 4) встановлений механізм організаційного, матеріального та соціального забезпечення діяльності судді; 5) юридичну відповідальність за втручання у здійснення правосуддя.

У свою чергу, досліджуючи єдність судової влади, І. Юревич серед компонентів принципу єдності статусу суддів виділяє: 1) однаковість вимог, що пред'являються до кандидата, який претендує на зайняття посади судді; 2) єдність організаційно-правового механізму формування суддівського корпусу, що включає в себе: а) однаковість процедури відбору, б) рівність кандидатів при її проходженні та в) єдність критеріїв при їх оцінці, г) однаковість порядку наділення повноваженнями, тобто призначення чи обрання кандидата на посаду судді; 3) єдність власне статусу суддів, що передбачає а) рівність у

правах; б) однаковість обов'язків; в) рівність у можливостях кар'єрного зростання; г) однаковість підстав та процедури притягнення до відповідальності; д) рівність матеріально-технічного та соціального забезпечення ефективної реалізації суддівських функцій [181, с. 174]. Отже, принцип єдності судової влади зумовлює також порядок та підстави для створення та функціонування колегіальних, незалежних конституційних органів державної влади та суддівського врядування, яким наразі є Вища рада правосуддя, органів, відповідальних за відбір і кваліфікаційне оцінювання претендентів на посаду судді (Вища кваліфікаційна комісія суддів України), а також суб'єктів, метою яких є вирішення питань внутрішньої діяльності судів в Україні (суддівське самоврядування).

До загально-правових статусних принципів правового статусу суддів належить і принцип незмінюваності суддів, який також знаходить своє закріплення в міжнародних і національних правових актах. В національному законодавстві принцип незмінюваності суддів також знайшов своє нормативне закріплення. Відповідно до ст. 126 ч. 5 Конституції України суддя обіймає посаду безстроково. У ст. 53 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», яка називається «незмінюваність судді» закріплено, що суддям гарантується перебування на посаді до досягнення ними шістдесяти п'яти років, крім випадків звільнення суддів з посади або припинення їх повноважень відповідно до Конституції України та Закону. Крім цього, суддю не може бути переведено до іншого суду без його згоди, крім переведення: 1) у разі реорганізації, ліквідації або припинення роботи суду; 2) у порядку дисциплінарного стягнення [181, с. 246]. Отже, фактично, саме визначення можливості перебувати на посаді до набуття визначеного у законодавстві віку (за відсутності законних підстав для звільнення з посади) відтворює принцип незмінюваності судді. Цієї думки дотримуються і вчені.

Так, С. Прилуцький вказує на те, що незмінюваність суддів – це довічне або безстрокове перебування судді на посаді, а також непереміщення останнього з посади або місця посади без його згоди. На думку вченого,

незмінюваність є принципом судоустрою, що складає одну з правових підвалин статусу суддів [113, с. 48]. В. Сердюк вважає, що незмінюваність суддів є поняттям, яке охоплюється наявністю двох елементів і полягає в довічному (безстроковому) обранні (призначенні) судді на посаду та забороні переміщення його з посади (з місця здійснення правосуддя) без його згоди [145, с. 122]. А. Лапкін вказує, що принцип незмінюваності суддів передбачає наявність закріплених у законі гарантій стабільного перебування на займаній посаді і виконання своїх професійних обов'язків з метою підвищення незалежності суддів. Незмінюваність суддів вчений розглядає в організаційному (постійність перебування на займаній посаді) та процесуальному (незмінність складу суду при розгляді конкретної справи) розумінні [80, с. 37; 181, с. 246]. Аналіз законодавчих актів, якими визначається організація судової влади та здійснення правосуддя в Україні, дозволяє констатувати, що принцип незмінюваності суддів у тій формі, в якій він закріплений в Конституції України та Законі України «Про судоустрій і статус суддів», в першу чергу, не тільки визначає часові межі, протягом яких суддя може виконувати свої повноваження та гарантує йому захист від необґрунтованого звільнення чи відсторонення (припинення повноважень, переведення до іншого суду без згоди тощо), а і *утворює підстави для формування відповідних положень галузевих законодавств, якими додатково захищаються права та свободи суддів, котрі є критеріями їх незалежності.*

Наслідком реформи судової системи у 2016 році стало остаточне закріплення принципу незмінюваності суддів у тій його формі, яку утворено положеннями міжнародних правових документів. Попередній законодавчий акт, яким до 2016 року було врегульовано механізм здійснення правосуддя чітко визначав термін перебування судді на посаді, при цьому, фактично, не передбачав заходів, якими він міг би бути захищений від звільнення, відсторонення чи припинення повноважень. Відповідно до положень чинного Закону України «Про судоустрій і статус суддів», суддя одразу призначається

на посаду безстроково. Причиною для припинення повноважень є лише набуття граничного віку – 65 років.

Конституція України до внесення відповідних змін закріплювала лише одну підставу припинення повноважень судді – його смерть, в усіх інших випадках передбачалося звільнення з посади. Тепер перелік підстав для припинення повноважень суттєво розширений (ч. 7 ст. 126 Конституції України) [68], однак окремі з них викликають зауваження, наприклад, набрання законної сили обвинувальним вироком щодо судді, на нашу думку, має бути підставою для звільнення. І навпаки, серед підстав для звільнення з посади судді (ч. 6 ст. 126 Конституції України) є такі, що більше стосуються припинення повноважень, зокрема, неспроможність виконувати повноваження за станом здоров'я. Наприклад, аналогічну підставу саме для дострокового припинення повноважень Президента України закріплює п. 2 ч. 2 ст. 108 Конституції України). Принцип незмінюваності суддів не мириться з виборним порядком формування суддівського корпусу [114, с. 74; 175]. В цьому контексті є певна організаційно-правова прогалина у понятійно-категоріальному апараті законодавства України щодо організації судової влади. Проте, зміст правового розуміння «звільнення з посади» та «припинення повноважень» розрізняється як за правовими категоріями, так і за правовими наслідками. Традиційно, в юридичній науці прийнято розуміти припинення повноважень як вимушену об'єктивними умовами дію особи з завершення кар'єри у певній сфері, а звільнення – як примусовий акт, зумовлений, у більшості випадків (окрім звільнення за власним бажанням), негативними факторами та відповідно незадовільною поведінкою особи.

Дійсно, виборність передбачає періодичне оновлення виборного органу, що несумісне із принципом незмінюваності. Саме тому ст. 128 Конституції України передбачає, що призначення на посаду судді здійснюється Президентом України за поданням Вищої ради правосуддя в порядку, встановленому законом. Призначення на посаду судді здійснюється за конкурсом, крім випадків, визначених законом. Такий порядок призначення на

посаду судді істотно спрощеним і наближеним до європейських стандартів визнає Ю. С. Шемшученко [177, с. 50]. Зі свого боку, В. С. Сердинський вважає етап призначення судді Президентом України достатньо формальним, оскільки глава держави призначає суддів на посаду на підставі та в межах подання Вищої ради правосуддя, не перевіряючи додержання встановлених законом вимог до кандидатів на посаду судді та порядку проведення добору чи кваліфікаційного оцінювання кандидатів [144, с. 153; 175]. Таким чином, *під принципом незмінюваності суддів необхідно розуміти сукупність вихідних законодавчих та організаційних засад, якими забезпечується незалежність судді від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання шляхом заборони до набуття ним шістдесяти п'ятирічного віку на звільнення з посади, припинення його повноважень, відсторонення чи переведення до іншого суду без згоди, окрім випадків передбачених Конституцією України та Законом України «Про судоустрій і статус суддів».*

Правову основу забезпечення принципу незмінюваності суддів утворюють: 1) міжнародні та європейські правові документи, рекомендації та стандарти (багатосторонні договори, хартії, висновки, статuti тощо); 2) Конституція України; 3) Закон України «Про судоустрій і статус суддів»; 4) положення надзаконного права (рішення Європейського суду з прав людини).

1. Міжнародні правові документи, якими гарантується принцип незмінюваності суддів у національних законодавствах. Визнані міжнародною прогресивною спільнотою принципи судочинства, а також критерії та правила формування суддівського корпусу та побудови судової системи викладені у низці різнорівневих міжнародних та європейських документів. Міжнародну та європейську правову основу гарантування принципу незалежності та незмінюваності суддів утворюють положення таких основних документів: 1) Основні принципи незалежності судових органів (Схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 року); 2) Рекомендації щодо ефективного впровадження Основних принципів щодо незалежності судових органів (прийняті резолюцією Економічної

та соціальної Ради ООН 1989/60 та схвалені резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 44/162 від 15 грудня 1989 року); 3) Пояснювальна записка до Європейської хартії про статус суддів, від 10 липня 1998 року; 4) Рекомендація CM/Rec (2010) Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки (ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 р. на 1098 засіданні заступників міністрів); 5) Висновок №1 (2001) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо стандартів незалежності судової влади та незмінюваності суддів; 6) Велика хартія судді; 7) Консультативна рада європейських суддів. Основоположні принципи (прийнята у Страсбурзі, 17 листопада 2010 року КРЄС (2010)); 8) Київські Рекомендації ОБСЄ щодо незалежності судової системи в країнах Східної Європи, Південного Кавказу та Центральної Азії (Київ, 23-25 червня 2010 р.); 9) Доповідь Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії) «Європейські стандарти в сфері судочинства – систематичний огляд» (3 жовтня 2008, CDL-JD (2008) 002); 10) Доповідь Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії) щодо незалежності судової системи, частина I: незалежність суду (прийнята Венеціанською комісією на 82-му пленарному засіданні (Венеція, 12-13 березня 2010 р.); 11) Монреальська універсальна декларація щодо незалежності правосуддя (Перша світова конференція щодо незалежності правосуддя, Монреаль, 1983 р.); 12) Загальна (Універсальна) хартія судді, ухвалена 17 листопада 1999 р. Центральною Радою Міжнародної Асоціації Суддів в Тайпеї (Тайвань) 17 листопада 1999 року; 13) Статут суддів в Європі (Європейська асоціація суддів) (1997).

Наведені міжнародні документи визначають та/або уточнюють загальновизнані міжнародні та європейські базові стандарти у сфері судоустрою та статусу суддів, формуючи єдині засади для судочинства у різних національних системах, незалежно від правової сім'ї (із незначними відхиленнями, які зумовлені різними особливостями правозастосування та

порядку судового розгляду. У більшості випадків, відмінності полягають у наявності/відсутності інституту присяжних, судового прецеденту (або судової «правотворчості») тощо).

Конституційні гарантії принципу незмінюваності суддів. Особливостям здійснення правосуддя в Україні присвячено VIII розділ Конституції України («Правосуддя»). Зокрема, принцип незмінюваності відтворюється крізь призму положень ст. 126 Закону, в якій визначено, що незалежність і недоторканність судді гарантуються Конституцією і законами України. Вплив на суддю у будь-який спосіб забороняється. Без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину... Держава забезпечує особисту безпеку судді та членів його сім'ї [68]. *Посягання на визначені суспільні відносини, які закріплені на конституційному рівні тягнуть за собою юридичну відповідальність різного ступеню тяжкості. Найбільш репресивним видом є кримінальна відповідальність.* У чинному КК України 2001 року кримінально-правові заборони на протиправні діяння відносно суддів та правосуддя передбачено у розділі XV «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів» (наприклад, в ст. 351² передбачено кримінальну відповідальність за перешкоджання діяльності Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України), а також у розділі XVIII «Кримінальні правопорушення проти правосуддя» (в ст. 377 КК України передбачено кримінальну відповідальність за погрозу або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного; в ст. 378 – за умисне знищення або пошкодження майна судді, народного засідателя чи присяжного; в ст. 379 – за посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя тощо).

В ст. 128 Конституції України передбачено, що призначення на посаду судді здійснюється Президентом України за поданням Вищої ради правосуддя в порядку, встановленому законом. Призначення на посаду судді здійснюється за конкурсом, крім випадків, визначених законом. Голову Верховного Суду обирає на посаду та звільняє з посади шляхом таємного голосування Пленум Верховного Суду в порядку, встановленому законом. В ст. 129 Закону вказано, що суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права. Основними засадами судочинства є: 1) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; 2) забезпечення доведеності вини; 3) змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; 4) підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором; 5) забезпечення обвинуваченому права на захист; 6) гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; 7) розумні строки розгляду справи судом; 8) забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення; 9) обов'язковість судового рішення. Законом можуть бути визначені також інші засади судочинства. Судочинство провадиться суддею одноособово, колегією суддів чи судом присяжних. За неповагу до суду чи судді винні особи притягаються до юридичної відповідальності [68]. *Наведені конституційні засади також утворюють платформу для розбудови галузевих процесуальних законодавств, якими передбачено особливості судового розгляду проваджень/справ.* Так, наприклад, у національному кримінальному процесуальному законодавстві є глава 28, в якій викладено порядок судового розгляду у кримінальному провадженні. У ч. 3 ст. 2 Цивільного процесуального кодексу України передбачено основні засади (принципи) цивільного судочинства, які співвідносяться із засадами судочинства, передбаченими ст. 129 Конституції України тощо.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів». 09.12.2023 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законодавчих актів України щодо

удосконалення процедур суддівської кар'єри». В обґрунтуванні доцільності прийняття законодавчого акту в пояснювальній записці до його проекту визначено, що існуючі процедури суддівської кар'єри (добір на посаду судді, конкурс на посаду судді та призначення на посаду судді) та їх правила закладені в українському законодавстві Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 року № 2453-VI (далі – Закон № 2453-VI). Законом № 2453-VI ще у 2010 році визнано чинну стадійність процедури добору кандидатів на посаду судді. У подальшому її відображено в першій редакції Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 року № 1402-VIII. На даний момент вона продовжує існувати в українському законодавстві без суттєвих змін. З моменту ухвалення Закону № 2453-VI в Україні проведено чотири процедури добору кандидатів на посаду судді, останню з яких розпочато у 2017 році. Але на законодавчому рівні процедури добору суттєвих змін не зазнавали та принципово не переглядалися, хоча протягом останніх тринадцяти років в Україні істотно змінилася кадрова ситуація в судовій системі, декілька разів відбувалося оновлення ключових органів судового врядування [116]. Проте, аналіз положень наведеного вище Закону надає підставу для констатації, що принципівих змін у процесі кар'єрного просування суддів не відбулось. Це стосується і визначення поняття та змісту принципу незмінюваності суддів.

Так, відповідно до положень ч. 5 ст. 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», незалежність судді забезпечується: 1) особливим порядком його призначення, притягнення до відповідальності, звільнення та припинення повноважень; 2) недоторканністю та імунітетом судді; 3) незмінюваністю судді; 4) порядком здійснення правосуддя, визначеним процесуальним законом, таємницею ухвалення судового рішення; 5) заборонаю втручання у здійснення правосуддя; 6) відповідальністю за неповагу до суду чи судді; 7) окремим порядком фінансування та організаційного забезпечення діяльності судів, установленим законом; 8) належним матеріальним та соціальним забезпеченням судді; 9) функціонуванням органів суддівського врядування та

самоврядування; 10) визначеними законом засобами забезпечення особистої безпеки судді, членів його сім'ї, майна, а також іншими засобами їх правового захисту; 11) правом судді на відставку [40]. Вказаний законодавчий акт, фактично, унормовує підходи до розуміння сутності та змісту принципу незмінюваності суддів та відтворює міжнародні та європейські рекомендації щодо формування суддівського корпусу та кар'єрного просування суддів. Водночас, необхідно акцентувати увагу на тому, що за 2023 рік було зафіксовано непоодинокі випадки порушення суддями вимог нормативно-правових актів, у сфері організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні. Зокрема, це стосується порушення вимог доброчесності та вчинення корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією. Такі факти зумовили визнання доцільності активізації реформування суддівської системи, а також удосконалення порядку та підстав кар'єрного просування суддів.

Так, у Заяві Верховної Ради України «Про необхідність жорсткого і безкомпромісного подолання проявів корупції в системі правосуддя» від 29.05.2023 № 3119-IX вказано, що від імені Українського народу Верховна Рада України як єдиний орган законодавчої влади України: ... визнаючи, що суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права, беручи до уваги, що доброчесність є однією з рис, якими повинна володіти особа, яка претендує на зайняття посади судді, наголошуючи, що кожен суддя урочисто присягає Українському народу об'єктивно, безсторонньо, неупереджено, незалежно, справедливо та кваліфіковано здійснювати правосуддя від імені України, керуючись принципом верховенства права, підкоряючись лише закону, чесно і сумлінно здійснювати повноваження та виконувати обов'язки судді, дотримуватися етичних принципів і правил поведінки судді, не вчиняти дій, що порочать звання судді або підривають авторитет правосуддя, ... зважаючи, що в умовах війни суспільство особливо гостро відчуває питання справедливості та несправедливості, ... наголошуючи, що судді займають особливо

відповідальне становище, .. рішуче засуджуючи будь-які прояви корупції в органах державної влади, ... враховуючи, що на сьогодні на розгляді Вищої ради правосуддя перебуває понад 9 тисяч скарг щодо дисциплінарних проступків суддів, ... усвідомлюючи, що судова гілка влади відіграє вирішальну роль у забезпеченні справедливості в суспільстві, зважаючи на те, що корупція в органах судової влади становить загрозу національній безпеці та інтересам України, заявляє про нагальну потребу в рішучому та послідовному продовженні судової реформи з метою зміцнення авторитету та підвищення рівня довіри суспільства до інститутів правосуддя, а також подальшої євроінтеграції України, здійснивши такі невідкладні кроки: продовжити жорстку та безкомпромісну боротьбу з ганебними випадками недопустимої поведінки суддів, що порочать звання судді та підривають авторитет правосуддя; ... невідкладно відновити розгляд Вищою радою правосуддя дисциплінарних скарг стосовно суддів; розглянути можливість запровадження періодичної перевірки доброчесності суддів; ґрунтовно вдосконалити правила добору та доступу до професії судді, забезпечивши належну перевірку кандидатів на посаду судді за критеріями професійної компетентності та доброчесності (зокрема з використанням сучасних засобів оцінки та тестування, а також із залученням громадянського суспільства); завершити оцінку відповідності займаній посаді всіх чинних суддів...[44].

Формування концепції сучасної судової системи, виходячи із положень наведеної Заяви Верховної Ради України, передбачає удосконалення порядку здійснення кваліфікаційного відбору претендентів на посаду судді, зокрема – шляхом розширення переліку заходів із перевірки їх доброчесності. Аналіз порівняльної таблиці, поданої із проєктом Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедур суддівської кар'єри», дозволяє підсумувати, що робочою групою, серед іншого, також пропонувалось виключити із Закону України «Про судоустрій і статус суддів» положення щодо Громадської ради доброчесності. Наразі можна стверджувати, що

принцип незмінюваності суддів відтворюється шляхом посилення механізму захисту судоустрою від порушення суддями вимог доброчесності та притягнення їх до дисциплінарної відповідальності, що є підставою для переведення до іншого суду без згоди.

У рішенні Ради національної безпеки і оборони України «Про прискорення судової реформи та подолання проявів корупції у системі правосуддя», введеного у дію Указом Президента України від 30 червня 2023 року № 359/2023 вказано, що Рада національної безпеки і оборони України вирішила звернутися до суб'єктів права законодавчої ініціативи щодо необхідності розгляду питання внесення таких змін до: ... законів України «Про судоустрій і статус суддів» та «Про вищу раду правосуддя» щодо: а) проведення Вищою радою правосуддя перевірки всіх суддів Верховного Суду на предмет можливого вчинення ними дисциплінарних проступків або грубого чи систематичного нехтування обов'язками судді, підтвердження законності джерел походження майна; б) удосконалення порядку обрання суддів Верховного Суду до Великої Палати Верховного Суду та запровадження механізму їх відкликання зборами суддів відповідних касаційних судів; в) проведення за рішенням Вищої ради правосуддя перевірки на предмет можливого вчинення дисциплінарних проступків, грубого чи систематичного нехтування обов'язками судді, підтвердження законності джерел походження майна всіх суддів відповідного суду в разі повідомлення одному із суддів цього суду про підозру в отриманні неправомірної вигоди, що підриває суспільну довіру до цього суду та авторитет правосуддя; г) перегляду та корегування процедури притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, передбачивши чітке визначення кожної з підстав дисциплінарної відповідальності судді та кореспондуючого виду дисциплінарного стягнення, а також умов та строків його погашення, із застосуванням при цьому кращих світових практик; г) проведення ефективного і прозорого кваліфікаційного оцінювання суддів за кращими світовими стандартами та методиками як одного з пріоритетних завдань

Вищої кваліфікаційної комісії суддів України... [130]. Активізація судової реформи також безпосередньо пов'язана із ускладненням процесу судочинства в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану. Неукомплектованість посад у судах, зумовлена, серед іншого, невідповідністю кандидатів вимогам, які ставляться до суддів. Необхідно також відмітити, що Вищою радою правосуддя щорічно готується доповідь про стан забезпечення незалежності суддів в Україні, в яких розглядаються проблеми удосконалення порядку дотримання загальних принципів судочинства, що зокрема було актуалізовано в умовах воєнного стану. Незмінюваність суддів, яка забезпечує їх незалежність також сприяє і збереженню стабільності системи публічної влади.

У звіті ВРП за 2022 рік зазначено, що судді повинні мати всі необхідні для здійснення своїх функцій ресурси. У разі економічних негараздів, коли важко забезпечити судову систему всім необхідним для виконання суддями своїх функцій, принципи верховенства права та захисту прав людини вимагають, щоб потреби судової системи та суддів мали найвищий пріоритет при розподілі ресурсів. Економічна незалежність є складовою незалежності судової влади, яка, відповідно, вимагає закріплення на законодавчому рівні відповідних гарантій фінансування судів та органів судової влади, а також оплати праці їхніх працівників. З метою забезпечення фінансування та належних умов для функціонування судів і діяльності суддів у Державному бюджеті України окремо визначаються видатки на утримання судів з урахуванням пропозицій Вищої ради правосуддя. Розмір винагороди судді встановлюється законом про судоустрій (стаття 130 Конституції України). Переважна більшість пропозицій судів до цієї Доповіді стосувалася недостатнього фінансування судів на оплату праці працівників апаратів судів, надсилання поштової кореспонденції, оплату комунальних послуг, послуг зв'язку, придбання паперу та інших витратних матеріалів, а також видатків на технічне обслуговування офісної техніки, не кажучи вже про технічне переоснащення та впровадження інноваційних технологій [180].

Удосконалення матеріально-фінансового забезпечення суддівської діяльності спрямовано на виключення потенційних загроз виникнення корупційного інтересу, що, у будь-якому випадку, призведе до порушення принципу незалежності судді та, відповідно, об'єктивного та неупередженого судового розгляду. Вказане підтверджується і наведеними вище Заявами Верховної Ради України, рішеннями, а також змінами, внесеними до Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Порушення суддею принципів здійснення судочинства негативно впливає на його незалежність, має наслідком притягнення до дисциплінарної відповідальності, що нівелює зміст принципу незмінюваності.

Досить цікавою в аспекті практики оскарження рішень ВРП щодо притягнення судді до дисциплінарної відповідальності є позиція ВП ВС, висловлена у справі № 9901/87/21 (Постанова від 6 квітня 2023 р.): «У межах судового розгляду, предметом якого є законність рішення ВРП про звільнення судді, не можуть оцінюватись обставини дисциплінарної справи відносно судді (у тому числі мотиви ВРП й оцінка нею обставин, що стали підставою для та з посади не є рішенням про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, а лише видається на його підставі, за своєю суттю таке рішення є «кадровим»). Така позиція є логічною, ураховуючи наявність спеціально створеного органу для здійснення дисциплінарних проваджень щодо суддів у особі ВРП та її ДП, а також наявний механізм оскарження таких рішень до ВС, винятковими підставами якого є такі: «1) склад Вищої ради правосуддя, який ухвалив відповідне рішення, не мав повноважень його ухвалювати; 2) рішення не підписано будь-ким зі складу членів Вищої ради правосуддя, які брали участь у його ухваленні; 3) суддя не був належним чином повідомлений про засідання Вищої ради правосуддя, якщо було ухвалено будь-яке з рішень, визначених пунктами 2–5 частини десятої статті 51 цього Закону; 4) рішення не містить посилань на визначені законом підстави дисциплінарної відповідальності судді та мотиви, з яких Вища рада правосуддя дійшла відповідних висновків» [180]. Наведене свідчить про те,

що Закон України «Про судоустрій і статус суддів» як базовий законодавчий акт, який відтворює правову природу принципу незмінюваності суддів базується на рішеннях низки підзаконних нормативно-правових актів, правових документів, рішеннях касаційних інстанцій тощо.

Положення надзаконного права (рішення Європейського суду з прав людини). Традиційно, рішення Європейського суду з прав людини враховуються під час реалізації державної політики за всіма напрямками. Що стосується здійснення судочинства, а також вирішення питання щодо можливості (в окремих випадках, наприклад, за умов порушення вимог добросовісності) продовження суддею виконання своїх обов'язків рішення ЄСПЛ також мають вагоме значення, оскільки утворюють платформу для створення єдиної національної суддівської практики.

В.Я. Завгородній зауважує, що поняття «судова практика» дає підстави стверджувати, що в доктрині права існує полісемія щодо визначення цієї загальнотеоретичної категорії. У зв'язку з цим слід виокремити такі основні напрями щодо розуміння цього явища правової дійсності: 1) це вся судова діяльність або лише діяльність щодо здійснення правосуддя; 2) це об'єктивований досвід, що сформувався у результаті застосування права при вирішенні конкретних справ; 3) це єдність судової діяльності та соціально-правового досвіду як результату цієї діяльності; 4) це взаємодіяльність судової діяльності та її результатів у формі судових рішень; 5) це певний прийом, спосіб вирішення окремих категорій справ; 6) це лише результати діяльності суду, під якими слід розуміти правоположення щодо: а) конкретизації норм права; б) нормативні положення; в) положення щодо інтерпретації норм права; 7) це результати або підсумки діяльності суду, що засновані на досвіді та суддівському розсуді; 8) це аналіз та узагальнення результатів судової діяльності [39]. У сучасних умовах видається правильним вважати, що судова практика – це сукупність вихідних положень щодо вирішення конкретних справ, яка сформувалась в результаті здійснення правосуддя під впливом європейських та міжнародних стандартів. Судова практика відтворюється

крізь судовий прецедент як джерело права, що надає можливість утворювати апробовану платформу, здатну забезпечити уніфікований та водночас – однаковий підхід до вирішення спірних справ. Це свідчить про те, що все, вказане вченим може вважатись вірним, оскільки всі перелічені напрями утворюють систему формування судової практики взагалі та судового прецеденту зокрема.

Проте, вчені небезпідставно вважають, що матеріальні та процедурні аспекти цієї своєрідної систематизації, розроблення рекомендацій щодо можливостей реалізації несудової правозастосувальної практики мають бути нормативно окреслені на законодавчому чи принаймні на рівні регламентів і методичних рекомендацій, які визначають основні параметри функціонування правозастосувальних суб'єктів. Один із найбільш дієвих засобів подолання недоліків нормативно-правових актів – це судова практика. Основне значення, залежно від форми вираження судової практики, належить її узагальненню і правовим висновкам, які формуються Верховним Судом і вищими спеціалізованими судами України [69]. Водночас, більш деталізований підхід надає можливість визначити судову практику як узагальнення підходів суддів до вирішення спорів. Судова практика, особливо у випадках, коли мова йде про практику ЄСПЛ, фактично, утворює прецедентне право, на якому засновується система судоустрою та судочинства.

У рішенні ЄСПЛ по справі «Бака проти Угорщини»/«Baka v. Hungary» (Заява № 20261/12) наведено цікавий приклад формування єдиного підходу до вирішення справи щодо кар'єрного просування суддів. Так, у документі наведено стислі обставини справи та викладено позицію Суду щодо вирішення окресленої правозастосовної проблеми. Так, *22 червня 2009 року, після сімнадцяти років роботи на посаді судді Європейського суду з прав людини та, згодом, понад рік роботи на посаді члена Будапештського апеляційного суду, заявника, рішенням Парламенту Угорщини, обрали Головою Верховного Суду на шестирічний строк до 22 червня 2015 року. На цій посаді заявник виконував управлінські функції, а також роль судді, головуючи під час*

засідань, де ухвалювалися керівні рішення (про єдність судової практики) і принципові судові рішення. Він був також Головою Національної ради юстиції. Цей другий обов'язок був доданий до завдань, що виконує Голова Верховного Суду, в 1997 році Законом «Про організацію та діяльність судів». Як голова Національної ради юстиції, заявник був у прямій формі зобов'язаний законом надавати висновок щодо парламентських законопроектів, що зачіпали судову систему, після збору та узагальнення думок різних судів через апарат Національної ради юстиції. 13 жовтня 2011 року Генеральна асамблея Мережі голів верховних судів Європейського Союзу обрала заявника Головою мережі на дворічний строк (2011–2013 рр.). У квітні 2010 р. альянс Fidesz–Magyar Polgári Szövetség (Фідес – Угорський громадянський союз, далі – «Фідес») і Християнсько-демократичної народної партії отримав дві третини місць у Парламенті та започаткував програму всеосяжних конституційних і законодавчих реформ. Виконуючи свої професійні обов'язки, заявник висловлював свою точку зору на різні аспекти законодавчих реформ, що зачіпають судову систему, зокрема щодо проекту закону «Про скасування», пенсійного віку суддів, змін до Кримінального процесуального кодексу і проекту нового закону «Про організацію та діяльність судів». 12 лютого 2011 року, висловлюючись стосовно проекту закону «Про скасування», представник заявника пояснив газеті «Непсабадшат» (Népszabadság), що, на думку заявника, «законопроект, що передбачає скасування окремих судових рішень, винесених у зв'язку із заворушеннями 2006 року, дає привід для занепокоєння, оскільки порушує право суддів на вільну оцінку доказів. Це серйозна конституційна проблема ...суддівський корпус розглядає законопроект лише з професійної точки зору і дистанціюється від будь-яких політичних дебатів. Голова Національної ради юстиції Андраш Бака (заявник) сподівається, що Парламент обере правовий метод, який усуне проблему неконституційності» [126]. Отже, виходячи з цієї частини рішення, можна визначити, що заявник обіймав посади, дискреційні межі яких передбачали його участь у законотворчій роботі, шляхом, зокрема – надання

відповідних висновків щодо законопроектів та проектів щодо внесення змін та доповнень до законодавчих та інших нормативно-правових актів. Визначення такого переліку обов'язків, які він мав виконувати, як видається, були зумовлені достатньо тривалим терміном перебування на посаді судді Європейського суду з прав людини та – члена Будапештського апеляційного суду, що свідчить про наявність у заявника досвіду у сфері здійснення правосуддя, зокрема – формування положень надзаконного права.

28 листопада 2011 року Парламент ухвалив як проект Закону «Про організацію та діяльність судів», так і проект Закону «Про внесення змін до Конституції Угорської Республіки». 30 грудня 2011 року проект Закону «Про перехідні положення Основного Закону Угорщини» був ухвалений без поправок. Перехідні положення опублікували в «Офіційному віснику» 31 грудня 2011 року. Внаслідок набуття чинності усіма цими конституційними та законодавчими поправками повноваження заявника як Голови Верховного Суду припинилися з 1 січня 2012 року, за три з половиною роки до очікуваної дати закінчення. Заявник залишився на посаді голови цивільної палати Курії. З метою своєчасного обрання нового голови Курії, Закон «Про внесення змін до Конституції Угорської Республіки» набрав чинності 2 грудня 2011 року. 9 листопада 2011 року до Закону «Про організацію та діяльність судів» внесли зміни, якими запроваджувався додатковий критерій для виборів нового голови Курії. Ними передбачалося обрання голови Парламентом з-поміж суддів, що призначені безстроково та обіймали посаду судді принаймні п'ять років. 9 грудня 2011 року Президент Республіки запропонував Парламенту обрати Петера Дарака (Péter Darák) Головою Курії, а Тюнде Хандо (Tünde Handó) – Головою Національного судового бюро. 13 грудня 2011 року Парламент обрав цих кандидатів згідно з поданням Президента Республіки [126]. Події, які описані в цій частині рішення надають підставу для констатації очевидного порушення принципу незалежності та незмінюваності суддів, що було реалізовано шляхом внесення змін та доповнень до регуляторного законодавства, що призвело також і до порушення принципу дії нормативно-

правового акту у часі, відповідно до якого закон не має зворотної сили. Фактично, права заявника було порушено у зв'язку із негативною оцінкою напряду реформування судової системи шляхом нормативного закріплення оновленого механізму формування суддівського корпусу із визначенням чітких часових меж.

У розглядуваному рішенні зауважується на тому, що заявник висловлював свої погляди та критичні зауваження щодо конституційної та законодавчої реформ, що зачіпають судову владу, з питань, пов'язаних з функціонуванням і реформуванням судової системи, незалежністю та незмінюваністю суддів і зниженням пенсійного віку для суддів. Усі ці питання становлять громадський інтерес. Його висловлювання не виходили за межі звичайної критики з суто професійної точки зору. Відповідно Суд вважає, що позиція і твердження заявника, які чітко вписуються в контекст дискусії з питань, що становлять великий громадський інтерес, потребували високого ступеня захисту свободи вираження поглядів і ретельного розгляду будь-якого втручання, з наданням органам влади Держави-відповідача відповідно вузької свободи розсуду. Крім того, хоча заявник залишився на посаді судді та голови цивільної палати нової Курії, його зняли з посади Голови Верховного Суду за три з половиною роки до закінчення строку, який було встановлено відповідно до законодавства, чинного на момент його обрання. Це навряд чи узгоджується з особливою увагою, яку слід приділяти сутності функціонування судової влади як самостійної гілки державної влади та принципу незмінюваності суддів, який, відповідно до практики Суду та міжнародних документів і документів Ради Європи, становить ключовий елемент у забезпеченні незалежності судової влади. За цих обставин очевидним є те, що всупереч аргументам Уряду дострокове звільнення заявника з посади Голови Верховного Суду перешкоджало, а не служило самій меті забезпечення незалежності судової влади [126]. «De facto» держава-відповідач позиціонувала висловлену заявником позицію як таку, що суперечить державній політиці та засадам судової влади, що надало

можливість створити уявлення про нібито порушення заявником законодавства, що є дисциплінарним проступком та має тягти відповідну юридичну відповідальність (у цьому випадку – звільнення із посади). Водночас, детальний аналіз фабули дозволяє стверджувати, що із урахуванням чітко визначеного кола повноважень заявника, а також його права на вільне висловлення думки, ним не було порушено ані законодавства, ані меж його дискреції. Наведений приклад дозволяє сформулювати уявлення про можливі способи порушення принципу незмінюваності суддів та шляхи уникнення таких ситуацій.

Отже, норми надзаконного права унормовують підходи до визначення процедури забезпечення механізму дотримання принципу незмінюваності суддів, а також доведення фактів порушення ними вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів з метою визначення доцільності притягнення до дисциплінарної відповідальності та визначення виду стягнення.

Таким чином, проведені дослідження дозволили підсумувати, що *серед компонентів принципу єдності судової влади доцільно виокремити*: 1) визначену та апробовану правову основу здійснення правосуддя в Україні – Конституцію і закони України, керовані принципом верховенства права; 2) визначений порядок формування суддівського корпусу; 3) встановлений захист від втручання у діяльність судді; 4) встановлений механізм організаційного, матеріального та соціального забезпечення діяльності судді; 5) юридичну відповідальність за втручання у здійснення правосуддя. Принцип незмінюваності суддів у тій формі, в якій він закріплений в Конституції України та Законі України «Про судоустрій і статус суддів», в першу чергу, не тільки визначає часові межі, протягом яких суддя може виконувати свої повноваження та гарантує йому захист від необґрунтованого звільнення чи відсторонення (припинення повноважень, переведення до іншого суду без згоди тощо), а і утворює підстави для формування відповідних положень галузевих законодавств, якими додатково захищаються права та свободи

суддів, які є критеріями їх незалежності. Принцип незмінюваності суддів відтворюється також шляхом посилення механізму захисту судоустрою від порушення суддями вимог добросовісності та притягнення їх до дисциплінарної відповідальності, що є підставою для переведення до іншого суду без згоди.

Під принципом незмінюваності суддів необхідно розуміти сукупність вихідних законодавчих та організаційних засад, якими забезпечується незалежність судді від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання шляхом заборони до набуття ним шістдесяти п'ятирічного віку на звільнення з посади, припинення його повноважень, відсторонення чи переведення до іншого суду без згоди, окрім випадків передбачених Конституцією України та Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Правову основу забезпечення принципу незмінюваності суддів утворюють: 1) міжнародні та європейські правові документи, рекомендації та стандарти (багатосторонні договори, хартії, висновки, статuti тощо); 2) Конституція України; 3) Закон України «Про судоустрій і статус суддів»; 4) положення надзаконного права (рішення Європейського суду з прав людини).

1.3. Міжнародні та європейські стандарти незмінюваності суддів

Гарантування об'єктивності та прозорості судочинства є пріоритетним завданням сучасної правової та демократичної держави. Більшість проблем забезпечення судоустрою та визначення статусу суддів було вирішено під час реформи у 2016 році логічним наслідком чого стало прийняття нового (нині чинного) Закону України від 02.06.2016 № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів», в якому було чітко визначено вихідні положення, на яких ґрунтується незалежність суддів. Одним із таких положень є гарантування незмінюваності судді. Такий законодавчий підхід зумовлений як прагненням забезпечити кадровий потенціал суддівської системи, так і спробою зменшити кількість корупційних ризиків під час формування суддівського корпусу. Водночас будь-яка національна реформа проводиться у відповідності до міжнародних та

європейських стандартів. Не є виключенням і реформа суду взагалі та визначення принципу незмінюваності суддів як гарантії їх незалежності зокрема. Забезпечення належного судочинства в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану та тимчасової окупації ворогом окремих територій України потребує подальшого впровадження рекомендацій та стандартів відправлення правосуддя, визначених в міжнародних нормативно-правових актах та документах.

Так, у 2017 році Агентством з міжнародного розвитку США (USAID) було надано висновок щодо Закону України «Про судоустрій і статус суддів», в якому було акцентовано увагу на тому, що міжнародні стандарти щодо незалежності суддів закріплені у низці міжнародних угод і документів. Загалом, незалежність судової системи є запорукою права на справедливий суд, гарантованого Статтею 6 Європейської конвенції з прав людини. У ній передбачено, що кожний має право на справедливий і публічний розгляд його справи «... незалежним і безстороннім судом, встановленим законом». Роз'яснення цього права надано в юриспруденції Європейського суду з прав людини, який також визнає принцип незмінюваності суддів як логічний наслідок незалежності суддів. Статтею 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права також передбачено, в контексті права на справедливий суд, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону [30]. Чинний національний законодавчий акт було розроблено із урахуванням положень Конституції України, а також міжнародних стандартів та рекомендацій щодо здійснення судочинства в Україні. Однією із новел Закону України «Про судоустрій і статус суддів» стало посилення механізму реалізації принципу незмінюваності суддів через відмову від терміну їх перебування на посаді, який був визначений у законодавчому акті, що йому передував.

У Висновку вказано і на те, що зобов'язання держав-учасниць ОБСЄ також захищають незалежність судової системи. Документом Копенгагенської

наради 1990 року проголошено, що держави-учасниці забезпечують «незалежність суддів і неупереджене функціонування державної судової служби». Держави-учасниці ОБСЄ також взяли на себе певні конкретні зобов'язання, зокрема щодо заборони неправомірного впливу на суддів, гарантування незмінюваності та належних умов служби та забезпечення того, щоб дисциплінарні санкції, тимчасове усунення від посади та звільнення суддів здійснювалось у відповідності до закону. Окрім зазначених імперативних міжнародних зобов'язань, розроблена низка стандартів м'якого права, покликаних скеровувати виконання таких зобов'язань. До них належать документи ООН, рекомендації Ради Європи, висновки Консультативної ради європейських суддів, Європейська хартія про закон «Про статус суддів», а також Київські рекомендації ОБСЄ/БДПЛ щодо незалежності судочинства у Східній Європі, на Південному Кавказі та у Середній Азії. На окрему увагу в цьому контексті заслуговує доповідь Спеціального доповідача ООН з питань незалежності суддів і адвокатів від 2014 року стосовно концепції підзвітності суддів [30]. Отже, з метою забезпечення єдиного підходу до організації судової влади та здійснення правосуддя на міжнародному рівні, а також для створення механізму дотримання багатосторонніх договорів було розроблено низку міжнародних гарантій, засобів міжнародного контролю тощо. Це відтворено також у Преамбулі до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [40], в якій визначено, що порядок та умови здійснення судочинства в Україні заснований на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів, а правосуддя здійснюється із дотриманням права на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Відтак, на сьогоднішній день міжнародною правовою спільнотою розроблено значну кількість документів, які утворюють платформу для приведення національних суддівських систем до єдиного зразка. *Аналіз міжнародних стандартів у сфері судочинства надає можливість їх диференціювати на такі групи: 1) міжнародні стандарти, які забезпечують*

об'єктивність судового розгляду та незалежність суддів; 2) міжнародні стандарти, які гарантують суддівську етику та доброчесність; 3) міжнародні стандарти, які забезпечують формування суддівського корпусу та кар'єрного просування суддів; 4) міжнародні стандарти із організаційно-управлінського та інформаційно-аналітичного забезпечення судоустрою; 5) міжнародні стандарти, які забезпечують здійснення правосуддя та виконання судових рішень. Дослідження наведених стандартів дозволяє констатувати, що принцип незмінюваності суддів інтегрований в національне законодавство із урахуванням всіх наведених стандартів.

Одним із основних міжнародних нормативно-правових актів, які регулюють суддівську діяльність є Європейська Хартія про статус суддів, в якій визначено, що щодо кожного рішення, пов'язаного з підбором, відбором, призначенням, просуванням по службі або припиненням повноважень судді Закон передбачає втручання органу, незалежного від виконавчої та законодавчої влади, у складі якого щонайменше половина членів, які беруть участь у засіданні, є суддями, обраними такими самими суддями у порядку, який гарантує якнайширше представництво суддівського корпусу [37]. На виконання цього положення в Україні було створено систему органів, метою яких є забезпечення незалежності судової влади та її функціонування на засадах відповідальності, доброчесності, об'єктивності та прозорості. До таких органів було віднесено Вищу раду правосуддя (до 2017 року – Вища рада юстиції), Вищу кваліфікаційну комісію суддів України, Державну судову адміністрацію України, Громадську раду доброчесності. Водночас, аналіз судової практики свідчить про те, що, фактично, низка повноважень наведених суб'єктів дублюється, а ускладнений процес оцінки та відбору претендентів на посаду суддів не тільки негативно впливає на процедуру формування суддівського корпусу, а і призводить до порушення принципів захисту суддів.

У контексті наведеного показовою є позиція Європейського суду з прав людини, викладена у рішенні по справі «Денисов проти України» (Заява № 76639/11). Так, відповідно до вказаного рішення, *заявник скаржився*

за пунктом 1 статті 6 Конвенції на невідповідність вимогам незалежності та безсторонності проваджень у ВРЮ (нині – Вища рада правосуддя – В.Б.) та ВАСУ (нині – Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду – В.Б.) щодо звільнення його з посади голови Київського апеляційного адміністративного суду. Він також скаржився на те, що ВАСУ не забезпечив належний перегляд його справи, обмеживши, тим самим, його право на доступ до суду. З приводу заяви **Міжнародна комісія юристів, заявила, що принцип незалежності судової влади обов’язково передбачає забезпечення гарантії перебування на посаді голови суду.** З метою забезпечення такої гарантії перебування на посаді та збереження як незалежності окремих голів судів, так і їхньої можливості підтримувати незалежність суддів у їхніх судах, у провадженні щодо звільнення з посади голови суду мають забезпечуватись такі самі гарантії незалежності та справедливості, що й у провадженні про звільнення з посади судді. Третя сторона стверджувала, що застосовність статті 6 Конвенції у цій справі має визначатись відповідно до підходу, встановленого в рішенні у справі «Вільхо Ескелайнен та інші проти Фінляндії» (Vilho Eskelinen and Others v. Finland), який застосовувався Судом у справах щодо суддів, у тому числі в згаданому вище рішенні у справі «Бака проти Угорщини» (Baka v. Hungary) [127]. Міжнародний підхід до забезпечення принципу незмінюваності суддів передбачає створення системи гарантій, які можуть застосовуватись як під час призначення та перебування судді на посаді, так і при звільненні, що означає, що будь-яка підстава для припинення суддею своєї роботи має бути нормативно визначена та доведена у встановленому законом порядку. Такий підхід також застосовується під час формування суддівського корпусу крізь призму визначеної послідовності проходження претендентом на посаду етапу відбору та перевірки відповідності обраній посаді. Це також стосується і випадків притягнення судді до дисциплінарної відповідальності. Фундаментальність незалежності та об’єктивності суддівської системи передбачає створення та впровадження гарантій захисту прав, свобод та законних інтересів судді, що надає

можливість уникнути окремих корупційних та інших ризиків, які можуть виникнути на етапі розгляду справи.

У Конституційному поданні від 15.11.2019 № 15 щодо перевірки відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 37, частини першої статті 94, пункту 3 частини третьої статті 135 Закону України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів» у редакції Закону України від 16 жовтня 2019 року № 193-IX «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування», пунктів 4, 5, 6, 7, 9, 10 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України від 16 жовтня 2019 року № 193-IX «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування», частин другої, третьої та четвертої статті 24, статті 281, частини восьмої статті 31, частини першої статті 42, частини третьої статті 47, частини четвертої статті 48 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» [66] щодо скорочення кількості суддів Верховного Суду було наведено низку аргументів, заснованих на положення міжнародних правових документів, які визначають статус суддів та закріплюють принцип їх незмінюваності.

Так, у поданні зазначено, що згідно із частиною першою статті 126 Конституції України незалежність і недоторканність судді гарантуються Конституцією і законами України. Законом № 193-IX унесено зміни до частини першої статті 37 Закону, у результаті чого норму цієї частини статті викладено в такій редакції: «До складу Верховного Суду входять судді у кількості не більше ста». Відповідно до пункту 4 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 193-IX кількість посад у кожному з касаційних судів у складі Верховного Суду визначається з урахуванням вимог цього Закону щодо палат, які обов'язково створюються в касаційному суді, порядку формування Великої Палати Верховного Суду та з урахуванням інших визначених законом вимог. Прийняття таких змін призвело до зменшення визначеної Законом граничної кількості суддів Верховного Суду

удвічі, оскільки до внесення відповідних змін кількість суддів Верховного Суду на могла перевищувати двохсот. Станом на день набрання чинності Законом № 193-IX фактична кількість суддів Верховного Суду – 192 судді. Отже, реалізація норми частини першої статті 37 Закону означає звільнення з посади судді Верховного Суду принаймні близько половини діючих суддів [66]. Аналіз останніх тенденцій реформування судової системи, які певним чином відобразились і у внесених до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» змінах в частині комплектування Верховного Суду (які вже визнані неконституційними) свідчать про пошук законодавцем оптимального балансу між потребами правосуддя та економічною спроможністю та інвестиційною привабливістю держави. У більшості випадків такий баланс забезпечується шляхом скорочення обсягу суддівського корпусу, що не має очікуваного позитивного результату через прогнозоване перевантаження окремих судів та суддів.

Прикінцевими та перехідними положеннями Закону № 193-IX визначено порядок приведення фактичної чисельності суддів Верховного Суду до граничної чисельності, установлені частиною першою статті 37 Закону. Цього зменшення передбачається досягти таким чином: 1) Вища кваліфікаційна комісія суддів України протягом двох місяців з дня формування її нового складу проводить відбір суддів до касаційних судів у складі Верховного Суду із числа суддів відповідних касаційних судів Верховного Суду за критеріями професійної компетентності, етики та доброчесності; 2) судді касаційних судів у складі Верховного Суду продовжують здійснювати правосуддя у межах повноважень, визначених процесуальним законом, до моменту прийняття відповідного рішення Вищою радою правосуддя; 3) судді Верховного Суду, які не пройшли процедуру відбору, передбачену пунктом 5 розділу, продовжують здійснювати правосуддя у межах повноважень, визначених процесуальним законом, лише до моменту прийняття відповідного рішення Вищою радою правосуддя; останнім днем роботи судді Верховного Суду, який не пройшов процедуру

відбору, передбачену пунктом 5 цього розділу, є дата, зазначена у рішенні Вищої ради правосуддя; 4) судді Верховного Суду, які не пройшли процедуру відбору, передбачену пунктом 5 розділу, можуть бути переведені до відповідних апеляційних судів з урахуванням рейтингу, сформованого за результатами відбору. Отже, для суддів, які не пройдуть відбір, передбачається невизначена процедура припинення повноважень зі здійснення ними правосуддя у Верховному Суді [66]. Отже, у розглядуваному законодавчому акті було порушено низку гарантій, встановлених міжнародними багатосторонніми договорами. У більшості випадків, ці порушення були безпосередньо пов'язані із особливостями та порядком забезпечення принципу незмінюваності суддів у національних системах правосуддя.

Наведені вище підстави, порядок і процедура припинення повноважень суддів Верховного Суду були визнані такими, що суперечать ст. 126 Конституції України, оскільки вони не відповідають засадам незалежності суддів, зміст яких розкривається в рішеннях Конституційного Суду України та в міжнародно-правових, у першу чергу європейських, актах. Абзацом п'ятим преамбули Конституції України підтверджено, зокрема, європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського курсу України. Виходячи із цього, поняття, якими оперує Конституція України, мають розумітися з урахуванням усталених європейських цінностей, відображених, у тому числі, в актах Європейського Союзу та його органів. Так, згідно з рішенням Суду Справедливості Європейського Союзу в справі № С-192/18 «Commission v. Poland» («Комісія проти Польщі») відповідно до усталеної судової практики необхідна захищеність суддів від будь-якого зовнішнього втручання чи тиску вимагає певних гарантій, які є належними для захисту осіб, що мають завдання вирішувати спори, наприклад гарантій проти усунення з посади. Принцип незмінюваності вимагає, зокрема, щоб судді могли залишатися на посаді за умови, що вони не досягли обов'язкового пенсійного віку або до закінчення терміну їх повноважень, якщо такі

повноваження обмежено певним строком [66]. Рішенням Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII, «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування» від 16 жовтня 2019 року № 193-IX, «Про Вищу раду правосуддя» від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII ч. 1 статті 37 Закону № 1402 (*«Про судоустрій і статус суддів» – уточнено нами – В.Б.*), якою встановлено, що «до складу Верховного Суду входять судді у кількості не більше ста» та п.п. 4-7 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 193 (*«Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування» – уточнено нами – В.Б.*), якими передбачена процедура зменшення кількісного складу суддів Верховного Суду визнано такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними). Таке рішення ґрунтувалось на положеннях Основних принципів незалежності судових органів, схвалених резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та від 13 грудня 1985 року, а також Рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки від 17 листопада 2010 року № (2010) 12, якими гарантується забезпечення принципу незмінюваності суддів шляхом встановлення гарантованого терміну повноважень, а також порядку застосування дисциплінарних стягнень та звільнення з посади.

У Доповіді Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії) щодо незалежності судової системи, частина I: незалежність суду (від 12-13 березня 2010 р.) визначено, що для забезпечення зовнішньої та внутрішньої суддівської незалежності державам слід дотримуватися наступних стандартів: 1) базові принципи, що стосуються незалежності судової системи, повинні бути закріплені у Конституції чи

текстах еквівалентної юридичної сили. Серед них головними є такі: судова система є незалежною від інших органів державної влади, судді у своїй діяльності підпорядковуються тільки закону, розрізняються тільки за функціями, які вони виконують, включно з принципом того, що суддя природного права чи суддя за законом попередньо встановлюється законом та є незмінюваним; 2) усі рішення стосовно призначення та підвищення суддів по службі ґрунтуються на заслугах із застосуванням об'єктивних критеріїв в рамках закону; 3) правила щодо заборони на суміщення посад та можливості відводу суддів є важливими елементами суддівської незалежності; 4) необхідною складовою забезпечення суддівської незалежності є те, що незалежна рада суддів має визначальний вплив на прийняття рішень щодо призначення суддів та підвищення їх на посаді; 4) ради суддів, або дисциплінарні суди, повинні мати вирішальний вплив у дисциплінарному провадженні. Необхідно забезпечити можливість оскарження рішення дисциплінарного органу в суді; 5) судді загальної інстанції повинні призначатися безстроково до досягнення пенсійного віку. Випробувальні терміни для суддів становлять проблему з точки зору їхньої незалежності [37]. Виходячи із наведеного положення європейської правової спільноти можна виокремити пріоритетні напрями (зокрема і реалізовані) здійснення правосуддя та забезпечення принципу незмінюваності суддів, серед яких: 1) закріплення в Конституції України статусу суддів та гарантування їх незалежності та об'єктивності; 2) забезпечення кар'єрного просування суддів та справедливого формування суддівського корпусу; 3) забезпечення соціального захисту суддів; 4) забезпечення захисту суддів від неправомірного впливу та несправедливого притягнення до дисциплінарної відповідальності.

Ще одним міжнародним документом є Декларація щодо принципів незалежності судової влади (прийнята Конференцією голів Верховних судів країн Центральної та Східної Європи, від 14 жовтня 2015 р.), в якій зазначено, що судді мають забезпечуватися гарантіями незмінюваності. Строки повноважень суддів повинні належним чином гарантуватися законом.

У процесі призначення суддів на посаду не слід застосовувати випробувальний термін, а якщо він є, потрібно його якомога обмежити. Під час випробувального терміну суддя має право на такий же захист, привілеї, імунітет й особисту незалежність, що й судді, щодо яких не застосовано випробувального терміну. Рекомендується, щоб усі судді, які здійснюють повноваження в межах визначеної юрисдикції, призначалися на період, що закінчуватиметься після досягнення певного віку. Судді мають достроково йти у відставку лише за власним бажанням; звільнитися з посади вони мають тільки після обґрунтування їх непрацездатності, вчинення злочину чи інших проступків, що унеможливають відповідність займаній посаді... Щоразу, коли суддю прагнуть звільнити з посади, він повинен мати право бути належним чином поінформованим про це, а також на повноцінний та справедливий розгляд своєї справи. Оцінювання суддів може виявляти сфери, у яких їм слід удосконалюватися, та визначати претендентів на підвищення по службі. Оцінюванням не можна зловживати. Воно не може слугувати приводом для звільнення судді з посади. Усі дисциплінарні заходи, процедури відсторонення чи звільнення судді з посади мають проводитися відповідно до раніше визначених стандартів поведінки судді й прозоро [37].

Отже, розгляд провідних документів надає змогу констатувати, що міжнародний підхід до формування суддівського корпусу передбачає диференціацію процедури оцінки в залежності від типу правової системи, а також особливостей кар'єрного просування. Водночас не дивлячись на те, що окремі вимоги та порядок відібрання претендентів на посаду та звільнення з посади суддів відрізняються (здебільшого, це залежить від того, чи передбачає країна «кар'єрних суддів») гарантії незмінюваності суддів залишаються сталими для суддівських систем всіх країн. Огляд практики Європейського суду з прав людини свідчить про те, що більшість з розглядуваних справ заявниками яких були громадяни України, що виконували обов'язки суддів судів різних інстанцій, стосувались неправильного тлумачення національними органами змісту та умов забезпечення незалежності судової влади та її

функціонування на засадах відповідальності, доброчесності, об'єктивності та прозорості положень нормативно-правових актів, зокрема – в частині притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності.

Так, відповідно до найбільш відомого у сучасній європейській судовій практиці рішення ЄСПЛ по справі «Олександр Волков проти України» (Заява № 21722/11) заявник скаржився на порушення його прав за Конвенцією під час його звільнення з посади судді Верховного Суду України. Зокрема, він стверджував за статтею 6 Конвенції, що: (i) його справа не розглядалася «незалежним та безстороннім судом»; (ii) провадження у Вищій раді юстиції було несправедливим у зв'язку з тим, що воно не здійснювалося згідно з процедурою, передбаченою національним законодавством, яке закріплює низку важливих процесуальних гарантій, включаючи строки застосування дисциплінарних стягнень; Верховна Рада України ухвалила рішення про його звільнення на пленарному засіданні з порушенням правил використання системи електронного голосування; його справа не розглядалась «судом, встановленим законом»; рішення у його справі постановлялись без здійснення належної оцінки доказів, а важливі доводи, висунуті стороною захисту, не були належним чином розглянуті; відсутність у Вищого адміністративного суду України достатніх повноважень для розгляду актів, ухвалених ВРЮ, суперечила його «праву на суд»; не дотримувався принцип рівності сторін. Заявник також скаржився на те, що його звільнення не відповідає статті 8 Конвенції і що у нього не було ефективних засобів юридичного захисту у цьому зв'язку, всупереч статті 13 Конвенції. Суд визначив, що точність та передбачуваність підстав для дисциплінарної відповідальності є бажаними для цілей юридичної визначеності та особливо для гарантування незалежності суддів. Тому слід докласти зусиль для того, щоб уникнути розпливчастих підстав або широких визначень. Проте нове визначення включає в себе багато загальних термінів, таких як «вчинення дій, що порочать звання судді або можуть викликати сумніви щодо його/її неупередженості, об'єктивності та незалежності, або у чесності та непідкупності судових органів» та «порушення

морально-етичних принципів поведінки судді» серед інших. Це видається особливо небезпечним через такі нечіткі терміни та можливість використання цього як політичної зброї проти суддів. ... Таким чином, підстави для дисциплінарної відповідальності досі сприймаються надто широко та потрібне більш жорстке регулювання для того, щоб забезпечити незалежність судової влади. Доповідь за результатами дослідження, серед іншого, ретельно розглядає питання дисциплінарних заходів щодо суддів різних юрисдикцій. У ній наводиться думка про те, що у країнах Європи немає єдиного підходу до організації системи суддівської дисципліни [128]. Що стосується національного законодавства, потрібно вказати на те, що притягнення до дисциплінарної відповідальності є однією із двох, визначених в ст. 53 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» підстав для переведення судді до іншого суду без його згоди. Ст. 106 Закону має вичерпний перелік підстав для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності (ч. 1 ст. 106 передбачає дев'ятнадцять пунктів порушень, які може допустити суддя умисно або внаслідок недбалості). В ст. 109 законодавчого акту визначено шість видів дисциплінарних стягнень, викладені від найлегшого (попередження) до найсуворішого (звільнення з посади). Подання до переведення судді до суду нижчого рівня є п'ятим за ступенем суворості видом дисциплінарного стягнення, водночас воно не застосовується до судді вищого спеціалізованого суду, а також, відповідно до положень законодавства, у випадку притягнення до дисциплінарної відповідальності із застосуванням цього стягнення, заборонено переведення судді до вищого спеціалізованого суду. Отже, враховуючи, що таке стягнення передбачає переведення судді на нижчу посаду, можна говорити про його матеріальний характер, а також про потенційні корупційні ризики, які можуть виникнути внаслідок його застосування.

У багатьох країнах Європи підстави дисциплінарної відповідальності суддів визначаються у доволі загальних термінах (таких як, наприклад, істотне або повторне порушення посадових обов'язків, що призвело до виникнення

враження про явну невідповідність судді займаній посаді (Швеція). Як виняток, в Італії законодавством передбачається повний список із тридцяти семи різних дисциплінарних порушень, пов'язаних з поведінкою суддів як під час виконання посадових обов'язків, так і поза ним. Санкції за дисциплінарні порушення судді можуть включати в себе: попередження, догану, переведення, переведення на менш кваліфіковану роботу, пониження в посаді, затримку підвищення, штраф, зниження зарплати, тимчасове відсторонення від виконання обов'язків, звільнення з або без збереження пенсії. Звільнення судді як найбільш сувора санкція зазвичай призначається лише судом; у деяких правових системах вона також може призначатися іншими органами, такими як спеціалізована Дисциплінарна палата Вищої ради суддів, але, як правило, потім її застосування можна оскаржити до суду. За виключенням Швейцарії, парламент не бере участі у в процедурі; проте у Швейцарії система кардинально відрізняється через обмежений строк, на який обирається суддя [37]. Отже, більшість положень, спрямованих на забезпечення принципу незмінюваності судді є типовими для всіх європейських країн. Проведення у 2016 році в Україні суддівської реформи також мало метою унормування підходів до визначення пріоритетних вихідних положень, на яких має будуватись система національного судочинства. Водночас, виходячи із сучасних незадовільних економічних та політичних реалій, а також збільшення випадків вимушеного відрядження як тимчасового переведення судді до іншого суду того самого рівня і спеціалізації більш актуальним стає питання щодо приведення у відповідність національного законодавства вимогам міжнародних правових документів в частині врегулювання процедури формування суддівського корпусу в умовах воєнного та інших надзвичайних станів.

Таким чином, *аналіз міжнародних стандартів у сфері судочинства надає можливість їх диференціювати на такі групи: 1) міжнародні стандарти, які забезпечують об'єктивність судового розгляду та незалежність суддів; 2) міжнародні стандарти, які гарантують суддівську етику та доброчесність; 3)*

міжнародні стандарти, які забезпечують формування суддівського корпусу та кар'єрного просування суддів; 4) міжнародні стандарти із організаційно-управлінського та інформаційно-аналітичного забезпечення судоустрою; 5) міжнародні стандарти, які забезпечують здійснення правосуддя та виконання судових рішень. Дослідження дозволяє констатувати, що принцип незмінюваності суддів інтегрований в національне законодавство із урахуванням всіх наведених стандартів.

Міжнародне забезпечення механізму дотримання в національних правових системах принципу незмінюваності судді відтворюється крізь призму таких рис як: 1) забезпечення належного захисту прав, свобод та законних інтересів суддів незалежно від їх посади та форми організації судового органу (інстанції); 2) чітке визначення підстав для припинення кар'єрного просування судді з метою уникнення неоднакового тлумачення положень законодавчих та інших нормативних актів; 3) створення системи суб'єктів, в дискрецію яких входить відібрання претендентів на заміщення вакантних посад суддів та забезпечення прозорості процедури; 4) визначення звільнення судді з посади найсуворішою санкцією, яка може бути застосована, а також створення порядку оскарження такого рішення; 5) забезпечення механізму дотримання принципу незалежності судової влади на етапі оцінювання професійної діяльності судді; 6) забезпечення порядку інтеграції міжнародних стандартів здійснення правосуддя в національні правові системи.

Врахування міжнародних стандартів судочинства дозволяє виокремити національні пріоритетні напрями (зокрема – реалізовані) здійснення правосуддя та забезпечення принципу незмінюваності суддів, серед яких: 1) закріплення в Конституції України статусу суддів та гарантування їх незалежності та об'єктивності; 2) забезпечення кар'єрного просування суддів та справедливого формування суддівського корпусу; 3) забезпечення соціального захисту суддів; 4) захист суддів від неправомірного впливу та несправедливого притягнення до дисциплінарної відповідальності.

Принцип незмінюваності суддів також актуалізується та відтворюється крізь положення, викладені у рішенні Суду Справедливості Європейського Союзу в справі № C-192/18 «Commission v. Poland» («Комісія проти Польщі») та відповідних рішеннях Європейського суду з прав людини. *Міжнародні стандарти незмінюваності судді закріплені на національному рівні в Конституції України, а саме в ст. 126 та реалізуються через такі положення:* 1) безстрокове обіймання посади судді (ч. 4 ст. 126 Конституції України); 2) вичерпний перелік підстав для звільнення судді: неспроможність виконувати повноваження за станом здоров'я; порушення суддею вимог щодо несумісності; вчинення істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування обов'язками, що є несумісним зі статусом судді або виявило його невідповідність займаній посаді; подання заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням; незгода на переведення до іншого суду у разі ліквідації чи реорганізації суду, в якому суддя обіймає посаду; порушення обов'язку підтвердити законність джерела походження майна (ч. 5 ст. 126 Конституції України); 3) вичерпний перелік підстав для припинення повноважень судді: досягнення суддею шістдесяти п'яти років; припинення громадянства України або набуття суддею громадянства іншої держави; набрання законної сили рішенням суду про визнання судді безвісно відсутнім або оголошення померлим, визнання недієздатним або обмежено дієздатним; смерті судді; набрання законної сили обвинувальним вироком щодо судді за вчинення ним злочину (ч. 6 ст. 126 Конституції України). Принцип незмінюваності суддів є імперативним міжнародним зобов'язанням.

Висновки до 1 розділу

1. Встановлено, що суди забезпечують функціонування механізму дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина відповідно до юрисдикції. У зв'язку із цим протягом останніх років в Україні проводиться реформування системи судоустрою та судової влади взагалі. Результатами

такої реформи стало прийняття у 2016 році нині чинного Закону України «Про судоустрій і статус суддів», а також унормування підходів до забезпечення принципу незалежності суддів під час здійснення правосуддя. Конституція України є основним законодавчим актом, який утворює правову платформу для забезпечення функціонування судової системи. Водночас, як Конституція, так і Закон України «Про судоустрій і статус суддів», а також інші нормативно-правові акти, якими врегульовано порядок здійснення правосуддя враховують міжнародні стандарти у цій сфері. Сутність та зміст судової влади відтворюється крізь призму державної. Інстанційна система судів надає можливість диференціювати межі дискреції суддів, а також визначити сферу їх відповідальності, уникаючи розбалансованості судової влади та виникнення окремих диспропорцій під час прийняття суддівських рішень. Принцип незмінюваності суддів є обов'язковим для судів, незалежно від територіальності, спеціалізації та інстанційності. Принцип незмінюваності суддів, фактично, також забезпечує єдність системи судоустрою крізь призму визначеності єдиного статусу суддів. До основних проблем організації судової влади в Україні в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану та реформування судової системи віднесено: 1) відсутність механізму забезпечення конституційної ідентичності правової системи та судової влади; 2) відсутність актуальної методики оцінки легітимності судової влади; 3) неефективність механізму забезпечення транспарентності судової влади; 4) відсутність механізму оцінювання якості судочинства; 5) відсутність єдиної стратегії забезпечення ефективності судового процесу.

2. Аргументовано доведено, що серед компонентів принципу єдності судової влади можна виокремити такі: 1) визначену та апробовану правову основу здійснення правосуддя в Україні – Конституцію і закони України, керовані принципом верховенства права; 2) визначений порядок формування суддівського корпусу; 3) встановлений захист від втручання у діяльність судді; 4) встановлений механізм організаційного, матеріального та соціального забезпечення діяльності судді; 5) юридичну відповідальність за втручання у

здійснення правосуддя. Принцип незмінюваності суддів у тій формі, в якій він закріплений в Конституції України та Законі України «Про судоустрій і статус суддів», в першу чергу, не тільки визначає часові межі, протягом яких суддя може виконувати свої повноваження та гарантує йому захист від необґрунтованого звільнення чи відсторонення (припинення повноважень, переведення до іншого суду без згоди тощо), а і утворює підстави для формування відповідних положень галузевих законодавств, якими додатково захищаються права та свободи суддів, які є критеріями їх незалежності.

Під принципом незмінюваності суддів необхідно розуміти сукупність вихідних законодавчих та організаційних засад, якими забезпечується незалежність судді від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання шляхом заборони до набуття ним шістдесяти п'ятирічного віку на звільнення з посади, припинення його повноважень, відсторонення чи переведення до іншого суду без згоди, окрім випадків передбачених Конституцією України та Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Правову основу забезпечення принципу незмінюваності суддів утворюють: 1) міжнародні та європейські правові документи, рекомендації та стандарти (багатосторонні договори, хартії, висновки, статuti тощо); 2) Конституція України; 3) Закон України «Про судоустрій і статус суддів»; 4) положення надзаконного права (рішення Європейського суду з прав людини).

3. Зауважено, що аналіз міжнародних та європейських стандартів у сфері судочинства надає можливість їх диференціювати на такі групи: 1) міжнародні стандарти, які забезпечують об'єктивність судового розгляду та незалежність суддів; 2) міжнародні стандарти, які гарантують суддівську етику та добросовісність; 3) міжнародні стандарти, які забезпечують формування суддівського корпусу та кар'єрного просування суддів; 4) міжнародні стандарти із організаційно-управлінського та інформаційно-аналітичного забезпечення судоустрою; 5) міжнародні стандарти, які забезпечують здійснення правосуддя та виконання судових рішень. Констатовано, що

принцип незмінюваності суддів інтегрований в національне законодавство із урахуванням всіх наведених стандартів.

Міжнародне забезпечення дотримання в національних правових системах принципу незмінюваності судді відтворюється крізь призму таких рис як: 1) забезпечення належного захисту прав, свобод та законних інтересів суддів незалежно від їх посади та форми організації судового органу (інстанції); 2) чітке визначення підстав для припинення кар'єрного просування судді з метою уникнення неоднакового тлумачення положень законодавчих та інших нормативних актів; 3) створення системи суб'єктів, в дискрецію яких входить відібрання претендентів на заміщення вакантних посад суддів та забезпечення прозорості процедури; 4) визначення звільнення судді з посади найсуворішою санкцією, яка може бути застосована та створення порядку оскарження такого рішення; 5) забезпечення дотримання принципу незалежності судової влади на етапі оцінювання професійної діяльності судді; б) забезпечення порядку інтеграції міжнародних стандартів відправлення правосуддя в національні правові системи.

Із урахуванням змісту міжнародних стандартів судочинства виокремлено національні пріоритетні напрями (зокрема – реалізовані) здійснення правосуддя та забезпечення принципу незмінюваності суддів, серед яких: 1) закріплення в Конституції України статусу суддів та гарантування їх незалежності та об'єктивності; 2) забезпечення кар'єрного просування суддів та справедливого формування суддівського корпусу; 3) забезпечення соціального захисту суддів; 4) захист суддів від неправомірного впливу та несправедливого притягнення до дисциплінарної відповідальності. Доведено, що принцип незмінюваності суддів є імперативним міжнародним зобов'язанням.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ НЕЗМІНЮВАНOSTІ СУДДІВ В УКРАЇНІ

2.1. Порядок призначення та строк перебування на посаді судді

Формування суддівського корпусу передбачає створення механізму відбору та призначення на посаду суддів, які за своїми характеристиками, передбаченими національними законодавчими та іншими нормативно-правовими актами відповідають вимогам. Необхідно відмітити, що із прийняттям у 2016 році чинного Закону України «Про судоустрій і статус суддів» було запроваджено новий підхід як до порядку оцінки Вищою кваліфікаційною комісією суддів України претендентів на посаду суддів, так і до механізму призначення їх на посаду, а також строків перебування на ній. Водночас аналіз зарубіжного законодавства, а також умови функціонування судової системи, загострені військовими діями російської федерації проти України та введенням особливого правового режиму воєнного стану надає підставу для констатації аргументованої потреби в унормуванні та удосконаленні підходів до порядку призначення та визначення строку перебування суддів на посаді. На сьогоднішній день, більшість проблем формування судової системи знаходяться у площині неналежного рівня її нормативно-правового регулювання, а також невідповідності напрямів розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства реаліям сьогодення. Здебільшого, це зумовлено тим, що відповідна Стратегія була затверджена у 2021 році до появи ризиків та загроз, зумовлених воєнним станом.

Так, О.О. Осіпова зауважує, що всупереч закріпленого п. 2 ч. 4 ст. 17 Закону № 2453-VI єдиного статусу суддів як засобу забезпечення єдності системи судоустрою, до якої при певній автономії відноситься Конституційний Суд України, який здійснює конституційне судочинство як

один із різновидів судочинства, пункт 2 ч. 1 ст. 20 Закону України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 року № 2136-VIII дає можливість судді Конституційного Суду працювати на займаній ним посаді до досягнення 70 років [115], тобто на п'ять років довше ніж судді загальної юрисдикції, хоча ті безпосередньо забезпечують розгляд і вирішення більшості судових справ, тим самим забезпечуючи ефективне функціонування судової влади та задовольняючи суспільний запит на справедливий суд [88, с. 267–272; 103]. Необхідно відмітити, що визначення граничного віку судді, який може обіймати таку посаду є достатньо дискусійним питанням, що зумовлено декількома факторами. По-перше, порядок відбору суддів до Конституційного Суду відрізняється від порядку, передбаченому в Законі України «Про судоустрій і статус суддів», що з огляду на перелік їх повноважень та категорій справ, які розглядаються є не в повній мірі аргументованим. По-друге, викликає окремі запитання і перелік вимог, які ставляться до претендентів на посаду судді Конституційного Суду. Так, наприклад, Законом України «Про Конституційний Суд України» серед суб'єктів, які залучаються до відбору та призначення суддів Конституційного Суду є дорадча група експертів, метою діяльності якої є оцінка моральних якостей і рівня компетентності у галузі права претендентів на посаду судді Конституційного Суду.

У 2023 було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення положень про конкурсний відбір кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України», положення якого були спрямовані на уточнення механізму відібрання та призначення на посаду судді Конституційного Суду України. Водночас більшість змін та доповнень, які були внесені до Закону України «Про Конституційний Суд України» стосувались безпосередньо порядку оцінки претендентів Дорадчою групою експертів та з'їздом суддів України.

Відповідно до ст. 11 Закону України «Про Конституційний Суд України», суддею Конституційного Суду може бути громадянин України,

який володіє державною мовою, на день призначення досяг сорока років, має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ятнадцять років, високі моральні якості, є правником із визнаним рівнем компетентності. Суддя Конституційного Суду України (далі - суддя Конституційного Суду або Суддя) у своїй діяльності та поза її межами дотримується встановлених Конституційним Судом стандартів професійної етики судді Конституційного Суду. Суддя Конституційного Суду має відповідати критерію політичної нейтральності. Суддя не може належати до політичних партій чи професійних спілок, публічно виявляти прихильність до них, брати участь у будь-якій політичній діяльності [115]. Отже, наведені загальні вимоги свідчать про те, що на посаду судді Конституційного Суду обираються претенденти, які є більш досвідченими правниками, що зумовлено переліком повноважень, які вони мають виконувати.

Суддею Конституційного Суду, зокрема, не може бути призначена на посаду особа, яка на день призначення: 1) є членом або обіймає посаду в політичній партії, іншій організації, яка має політичні цілі або бере участь у політичній діяльності; 2) є обраною на виборну посаду в органі державної влади чи органі місцевого самоврядування, має представницький мандат; 3) бере участь в організації або фінансуванні політичної агітації чи іншої політичної діяльності... Стосовно осіб, які претендують на зайняття посади судді Конституційного Суду, за їх письмовою згодою проводиться спеціальна перевірка в порядку, встановленому Законом України «Про запобігання корупції». На суддів Конституційного Суду поширюється дія Закону України «Про запобігання корупції» [115]. Більшість із наведених вимог, які ставляться до претендента на посаду судді Конституційного Суду пов'язані із необхідністю приведення у відповідність нормативно-правових актів правовим та організаційним засадам очищення влади (люстрації), а також потенційно наявними корупційними ризиками. Останні зокрема зумовлені межами повноважень Конституційного Суду, серед яких оцінка законодавчих та інших правових актів на відповідність Конституції, надання висновку щодо

додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту тощо. Водночас, необхідно зауважити, що, не дивлячись на принципово різні межі дискреції суддів Конституційного Суду та інших судів, вимоги до кандидатів є майже тотожними. Так, основна різниця полягає у віці (суддя – з 30 до 65, суддя Конституційного Суду – з 40 до 70), стажі професійної діяльності у сфері права (п'ять для судді та п'ятнадцять для судді Конституційного Суду). Проте, суддя Конституційного Суду призначається на посаду лише один раз та на дев'ять років.

Водночас, відповідно до ст. 126 Конституції України, судді обіймають посади безстроково. У попередній редакції цієї статті (до прийняття Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)») було визначено, що судді обіймають посади безстроково, крім суддів Конституційного Суду України та суддів, які призначаються на посаду судді вперше. В ст. 148 Конституції України також є положення, відповідно до якої суддя Конституційного суду може перебувати на посаді протягом дев'яти років [68]. Отже, фактично, принцип незмінюваності суддів Конституційного суду відрізняється за змістом та полягає у чітко визначеному терміні перебування по посаді (9 років) та виключенні можливості бути достроково звільненим за відсутності підстав, визначених у законодавчих актах.

Необхідно також відмітити те, що у Доповіді Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії) щодо незалежності судової системи, частина I: незалежність суду (прийнята Венеціанською комісією на 82-му пленарному засіданні (Венеція, 12-13 березня 2010 р.)) вказано на те, що як показує досвід багатьох країн, навіть найкращі інституційні правила не можуть бути достатньо ефективними без доброї волі тих, хто відповідальний за їхнє застосування та впровадження. Отже, введення існуючих стандартів є не менш важливим, ніж визначення нових. Попри це, у цьому звіті автори намагаються не тільки представити огляд існуючих стандартів, але й визначити сфери, де необхідне застосування

додаткових стандартів з метою зміни практик, які можуть зашкодити незалежності суддів. Необхідно зазначити, що деякі принципи застосовуються тільки до судів загальної інстанції, а не до конституційних судів чи міжнародних суддів [35]. Диференціація принципів за сферою їх застосування в межах фактично однієї судової системи теоретично може мати наслідком розбалансування судової влади, що негативним чином вплине на принцип незалежності та незмінюваності суддів. Традиційно, межі дискреції Верховного Суду та Конституційного Суду із судами загальної інстанції розмежовуються за сферою застосування норм права та категорією справ, які можуть бути розглянуті. Водночас акцентування уваги саме на поділі статусу суддів відповідно до суду, в якому вони здійснюють повноваження видається недоцільним.

У Доповіді Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії) щодо призначення суддів (ухвалена Венеціанською комісією на її 70-ому пленарному засіданні, Венеція, 16-17 березня 2007 р.) зазначено, що в Європі способи призначення суддів значно різняться в силу особливостей різних країн та їхніх правових систем; більш того, способи призначення суддів можуть різнитись навіть у межах однієї національної правової системи, в залежності від того, які саме судді призначаються на посади. У зв'язку з особливими функціями суддів конституційних судів і зі зростаючою потребою в демократичній законності скасування законів, прийнятих парламентом, який представляє суверенний народ, порядок призначення суддів конституційних судів часто відрізняється від порядку призначення суддів звичайних судів [35]. Отже, виходячи із положень Доповіді, розмежування порядку призначення суддів зумовлено потребою в забезпеченні процесу державотворення та законотворчої роботи, що входить у дискреційні повноваження суддів Верховного Суду та Конституційного Суду. Проте, такий підхід свідчить про те, що принцип незмінюваності є залежним від статусу судді. Окремим аспектом також є і те, що, не дивлячись на сформовану конституційну платформу на якій засновані організаційно-

правові засади функціонування судової влади, особливості формування суддівського корпусу Конституційного Суду та інших судів викладені у різних законодавчих актах, що і призводить до диференціації змістовних елементів принципу незмінюваності.

Висновок №1 КРЄС доповнює цей принцип (п. 48): «Європейська практика, у цілому, полягає у постійному призначенні до досягнення віку виходу на пенсію. Цей підхід є найменш проблематичним з точки зору незалежності», та (п. 53): «КРЄС відзначила, що якщо період перебування на посаді є тимчасовим або обмеженим, наявність органу, який відповідальний за об'єктивність та прозорість методу призначення або повторного призначення на посаду постійного судді, є надзвичайно важливою». Це також відповідає позиції Венеціанської комісії, яка завжди надавала перевагу призначенню суддів до досягнення пенсійного віку, окрім особливих випадків, таких як судді конституційного суду [35]. Отже, в контексті терміну перебування суддів Конституційного Суду на посаді європейські та міжнародні правові документи не передбачають принципових положень щодо необхідності в його обмеженні. Проте, роз'яснення стандартів правосуддя надають можливість узагальнити *основні підстави для визначення у законодавстві граничного терміну перебування на посаді судді Конституційного Суду, якими є такі*: 1) наявність у суддів Конституційного Суду особливих функцій та повноважень, пов'язаних зі здійсненням конституційного провадження (відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Конституцією України випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України [115]); 2) наявність потреби у розмежуванні способів призначення суддів відповідно до меж їх дискреції; 3) наявність потреби у розмежуванні механізмів удосконалення процедур суддівської кар'єри. Водночас, *принцип незмінюваності суддів Конституційного Суду забезпечується*: 1)

виключенням можливості бути притягнутим до відповідальності за голосування у зв'язку з ухваленням Судом рішень та надання ним висновків, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку; 2) виключенням можливості бути звільненим протягом встановленого законодавством терміну перебування за відсутності підстав, визначених у ст. 21 Закону України «Про Конституційний Суд України», перелік яких є вичерпним та обмеженим (передбачено лише чотири підстави, однією з яких є подання заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням); 3) посиленими гарантіями незалежності і недоторканності судді Конституційного Суду.

Розглядаючи особливості призначення та перебування на посаді суддів судів загальних інстанцій, а також підстави, за яких претенденту може бути відмовлено в участі у конкурсі, вчені зауважують, що правовий статус судді виключає заняття політичною діяльністю. В Європейській хартії про статус суддів підкреслюється, що «суддя вільно може займатися різними видами діяльності, крім його службових повноважень, зокрема і тими, котрі є вираженням його прав громадянина (п. 4.2). Суддя може займатися політичною діяльністю до тих пір, поки остання не перетне межу несумісності роботи в якості судді з довірою відносно неупередженості і незалежності судді чи з професійною необхідністю уважно й у розумний строк розглядати справи» [36]. У ч. 4 ст. 54 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» також наявна вказівка на те, що однією із вимог несумісності є те, що суддя не може належати до політичної партії чи професійної спілки, виявляти прихильність до них, брати участь у політичних акціях, мітингах, страйках. Перебуваючи на посаді, суддя не може бути кандидатом на виборні посади в органах державної влади (крім судової) та органах місцевого самоврядування, а також брати участь у передвиборчій агітації [40]. Вимога щодо аполітичності судових та правоохоронних органів не є новою для українського законодавства, що зумовлено прагненням законодавця упередити випадки представництва суддею інтересів певних політичних партій або здійснення

діяльності, пов'язаної із напрямками політичної організації/партії тощо. Те саме стосується і встановленням заборони на зайняття будь-якою оплачуваною діяльністю, окрім викладацької, наукової чи творчої (ч. 2 ст. 54 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Схожою є практика Італії, де суддівський корпус не має право займатися будь-якою оплачуваною роботою, винятки становлять тільки посад сенатора або членства у Палаті депутатів. Правові системи більшості країн мають власні органи суддівського самоврядування, що по різних чинниках визначають критерії відбору суддів на посади, що не є в більшості випадків регламентованих та стандартизованих (наприклад, Кіпр, Естонія, Фінляндія, Ісландія, Литва, Люксембург, Норвегія, Нідерланди та Чехія), проте деякі мають чіткі індикатори відбору суддів (Німеччина або Словаччина). У багатьох європейських країнах незмінність суддів закріплена в конституціях країн (наприклад Андорра, Хорватія, Франція, Ірландія, Ісландія, Македонія, Литва, Люксембург, Мальта, Норвегія, Польща, Чехія, Румунія, Словаччина, Словенія та Туреччина, до цього переліку країн можна додати Італію) або закріплено у звичайних законів (наприклад, у Бельгії, Нідерландах, Швейцарії, Великобританії) [170]. Варто відмітити, що на сьогоднішній день Україна має приблизно аналогічний підхід як щодо визначення принципу незмінюваності суддів у Конституції, так і щодо унормування порядку обрання суддів шляхом проведення відповідного конкурсу, а також створення необхідних для цього органів.

З огляду на потребу реформування процедури призначення суддів на посаду Венеціанська Комісія у своєму Висновку від 16 березня 2010 р. щодо проекту Закону України «Про судоустрій і статус суддів» пропонувала переглянути порядок призначення суддів на посаду безстроково шляхом внесення змін до Основного Закону України, виключивши участь Парламенту в цьому процесі. Акцентуючи увагу на лише можливій церемоніальній ролі Верховної Ради України у процесі призначення суддів на посаду, Венеціанська комісія пропонувала довірити основну роль в обранні суддів незалежному

органу, у складі якого переважатимуть обрані суддями судді (Вищій кваліфікаційній комісії або Вищій раді юстиції іншого складу) і який висуватиме рекомендації, котрим слідуватиме Верховна Рада [30]. Така рекомендація безпосередньо пов'язана із потребою у забезпеченні незалежності та самостійності судової влади та системи від парламентаризму, а також впливу політичних чинників на процес здійснення правосуддя. Проте, діяльність низки органів, в повноваження яких входить участь у формуванні суддівського корпусу, також передбачає залучення суб'єктів, які повинні піддаватись більш поглибленій перевірці на добросовісність та об'єктивність.

Із часом Венеціанська комісія схвально сприйняла проект Закону про внесення змін до Конституції, що посилюють незалежність суддів, зазначивши у своєму Висновку від 15 червня 2013 р., що призначення суддів главою держави на основі пропозиції ВРЮ спрямовані на обмеження політичного впливу та партійного тиску на правосуддя. У Спільному висновку Венеціанської комісії та Директорату з прав людини Ради Європи від 23 березня 2015 р. щодо питання призначення суддів і забезпечення їхньої незалежності акцентована увага на тому, що участь парламенту у формуванні суддівського корпусу має бути переважно церемоніальною, а прийняття остаточного рішення при обранні суддів слід покласти на незалежний орган, значну частину або більшість якого складатимуть судді, обрані своїми колегами. До речі, в цьому контексті варто згадати конституційне подання Верховного Суду України, подане у грудні 2015 р. до Конституційного Суду України. Наголошуючи на виключно церемоніальній ролі Верховної Ради України, Пленум Верховного Суду України зауважив, що у виняткових випадках Верховна Рада України шляхом негативного голосування може вплинути на обрання того чи іншого судді безстроково, однак таке рішення Верховної Ради України має бути вмотивоване та здійснюватися виключно в межах підстав для звільнення суддів, визначених ст. 126 Конституції України [30]. У 2023 році було внесено низку змін та доповнень до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», більшість із яких стосувались саме порядку

призначення на посаду судді, оголошення конкурсів, переведення на посаду тощо.

Так, у ст. 79 зазначеного законодавчого акту вказано на те, що конкурс на зайняття вакантної посади судді проводиться відповідно до цього Закону та положення про проведення конкурсу на зайняття вакантної посади судді, що затверджується Вищою кваліфікаційною комісією суддів України, з дотриманням вимог законодавства про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Для проведення конкурсу на зайняття вакантної посади судді Вища кваліфікаційна комісія суддів України ухвалює рішення про його оголошення, розміщує (оприлюднює) відповідну інформацію на своєму офіційному веб-сайті та офіційному веб-порталі судової влади України. У рішенні про оголошення конкурсу зазначаються найменування судів, де є вакантні посади суддів, кількість таких посад, умови проведення конкурсу, дата, час і місце його проведення [40]. Наведене положення відтворює принцип гендерної рівності, що реалізується крізь призму вказівки на забезпечення рівних прав жінок та чоловіків у претендуванні на посаду судді, а також прозорість конкурсу на заміщення вакантних посад суддів. Необхідно відмітити те, що на сьогоднішній день було продемонстровано достатньо виважений підхід до формування конкурсної комісії з добору кандидатів на посади членів ВККСУ, членами якої є не тільки діючі судді національних судів апеляційної та касаційної інстанцій, а і зарубіжні фахівці – суддя федерального суду Королівської лави провінції Саскачеван (Канада) у відставці, голова Верховного суду штату Мічиган у відставці, а також адвокат, який має досвід у судових провадженнях (зі сторони обвинуваченні) щодо корупційних злочинів та міжнародних шахрайств у Нідерландах, США, Великобританії та країнах Близького Сходу та суддівський стаж у Дисциплінарному апеляційному суді адвокатури Нідерландів. Відповідно до Положення про проведення конкурсу на зайняття вакантної посади члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, претенденти також мають успішно

пройти декілька етапів перевірки на відповідність вимогам, що ставляться до члена ВККСУ.

Ст. 79⁶ Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачено, що Вища рада правосуддя відповідно до внесеної Вищою кваліфікаційною комісією суддів України рекомендації на своєму засіданні розглядає питання про: 1) призначення кандидата на посаду судді та в разі ухвалення позитивного рішення вносить подання Президентіві України про призначення судді на посаду; 2) переведення судді до іншого суду. Вища рада правосуддя відмовляє у внесенні Президентіві України подання про призначення судді на посаду виключно з таких підстав: 1) наявність обґрунтованого сумніву щодо відповідності кандидата критеріям доброчесності чи професійної етики або інших обставин, які можуть негативно вплинути на суспільну довіру до судової влади у зв'язку з таким призначенням; 2) порушення визначеного законом порядку призначення на посаду судді. Підстави, зазначені у пункті 1 цієї частини, Вища рада правосуддя визначає, керуючись власною оцінкою обставин, пов'язаних із кандидатом на посаду судді, та його особистих якостей. Вища рада правосуддя ухвалює рішення про відмову у переведенні судді до іншого суду за результатами конкурсу, якщо такий суддя має непогашене дисциплінарне стягнення, був звільнений з посади судді або припинив свої повноваження. У разі якщо на день розгляду питання про переведення судді до іншого суду за результатами конкурсу стосовно такого судді здійснюється дисциплінарне провадження, Вища рада правосуддя зупиняє розгляд питання про переведення такого судді до ухвалення остаточного рішення в межах цього дисциплінарного провадження [40]. Отже, виходячи із положень законодавчого акту, застосування до суддів будь-яких дисциплінарних стягнень передбачає наявність відповідного механізму, який унеможливорює здійснення на правосуддя протиправного впливу.

Рішення Вищої ради правосуддя про відмову у внесенні Президентіві України подання про призначення судді на посаду, про відмову у переведенні судді до іншого суду за результатами конкурсу може бути оскаржене та

скасоване виключно з таких підстав: 1) склад Вищої ради правосуддя, який ухвалив відповідне рішення, не мав повноважень його ухвалювати; 2) рішення не підписано членом Вищої ради правосуддя, який брав участь у його ухваленні; 3) рішення не містить посилання на визначені законом підстави відмови у внесенні Президентом України подання про призначення судді на посаду, підстави відмови у переведенні судді до іншого суду за результатами конкурсу або не містить мотивів, з яких Вища рада правосуддя дійшла відповідного висновку. Кандидат на посаду судді, якому Вищою радою правосуддя відмовлено у внесенні подання про призначення на посаду судді, без нового проходження процедури добору не може бути повторно зарахований до резерву [40]. Визначення обмеженого переліку підстав для оскарження рішення Вищої ради правосуддя спрямоване на забезпечення прозорого та об'єктивного конкурсного відбору та зменшення кількості корупційних ризиків.

Суддя, якому Вищою радою правосуддя відмовлено у переведенні до іншого суду за результатами конкурсу, не може бути переведений за результатами іншого конкурсу без нового складання кваліфікаційного іспиту. Призначення на посаду судді здійснюється Президентом України на підставі та в межах подання Вищої ради правосуддя, без перевірки додержання встановлених цим Законом вимог до кандидатів на посаду судді та порядку проведення добору чи кваліфікаційного оцінювання кандидатів. Будь-які звернення стосовно кандидата на посаду судді не перешкоджають його призначенню на посаду. Викладені в таких зверненнях факти можуть бути підставою для порушення Президентом України перед компетентними органами питання про проведення в установленому законом порядку перевірки таких фактів. Президент України видає указ про призначення судді не пізніше 30 днів з дня отримання відповідного подання Вищої ради правосуддя [40]. На сьогоднішній день до особливостей кваліфікаційного відбору претендентів на посаду судді можна віднести: 1) відібрання кандидатів на посаду судді за трьома критеріями: компетентність; професійна

етика; добросесність; 2) диференційованість суб'єктів оцінки відповідності претендента на посаду судді певному, визначеному законодавством, критерію; 3) відсутність чітких процедурних вимог, які висуваються до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України як органу, в основні завдання якого входить формування суддівського корпусу; 4) превалювання дискреції Вищої кваліфікаційної комісії суддів України як основної підстави для врахування Вищою радою правосуддя рекомендацій для призначення претендента на посаду судді [40]. Отже, *забезпечення функціонування механізму призначення та перебування на посаді судді реалізується шляхом*: 1) передбачення та закріплення у Конституції України принципу незмінюваності суддів; 2) визначення у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» порядку оголошення, проведення та завершення конкурсу на зайняття вакантної посади судді; 3) визначення у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» порядку призначення на посаду судді та набуття повноважень (відповідно до ст. 81 Закону, особа, призначена на посаду судді указом Президента України, набуває повноважень судді із здійснення правосуддя, включаючи право на отримання доплат до посадового окладу, за умов зарахування у штат відповідного суду, складення присяги судді і проходження початкової підготовки у випадках та порядку, встановлених цим Законом. Датою набуття суддею повноважень із здійснення правосуддя визначається дата виконання останньої з цих умов [40]); 4) визначення у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» порядку переведення судді до іншого суду.

Вчені вказують на те, що механізм удосконалення судової системи має формуватись із урахуванням таких особливостей: 1) незалежність судової влади та кожного судді повинна бути збережена як необхідна умова забезпечення справедливого та неупередженого правосуддя у захисті прав людини та основних свобод. Жодна підстава щодо скорочення витрат не може дозволити підірвати незалежність судової влади...; 2) держава повинна виділяти судам належні ресурси, приміщення та обладнання, щоб вони могли функціонувати відповідно до стандартів, викладених у статті 6 Європейської

конвенції з прав людини, та забезпечувати ефективну роботу суддів. Основу забезпечення судової влади складають: фінансове, матеріально-технічне та інформаційне, судовий та адміністративний персонал та операційні витрати. Суди не повинні фінансуватися на основі дискреційних рішень офіційних органів, а на основі об'єктивних та прозорих критеріїв; 3) фінансування судів не повинно зазнавати політичних коливань. Підтримка верховенства права («Etat de droit») вимагає довгострокової фінансової стабільності в фінансуванні судової влади. Суди не повинні фінансуватись щорічно, але повинні мати певну довгострокову перспективу фінансові бюджети [178]. Забезпечення економічного складника кар'єрного просування суддів також входить до елементів механізму реформування судової системи та реалізації принципів незалежності та незмінюваності суддів.

Розглядаючи проблему формування суддівського корпусу, С.С. Вітвіцький, О.В. Назимко та Т.І. Пономарьова серед способів задоволення фінансових потреб, необхідних та достатніх для сприяння розвитку системи правосуддя в Україні на сьогоднішньому етапі розвитку держави виокремлюють: 1) підвищення розміру видатків на функціонування Державної судової адміністрації України, достатніх для виділення коштів для заохочення працівників у зв'язку із надмірним навантаженням (що надасть можливість уникнути кадрової нестачі через невідповідність заробітної плати рівню трудового навантаження); 2) удосконалення системи та якості соціального захисту працівників суду; 3) передбачення видатків на відновлення пошкодженого внаслідок військової агресії із лютого 2022 року майна та відшкодування шкоди, завданої активам підсектору судової системи; 4) популяризація послуг із надання консультативної допомоги щодо особливостей судочинства на міжнародній правовій арені; 5) подолання корупції в системі судоустрою; 6) гарантування суддям належного матеріального забезпечення без необґрунтованих зменшень посадового окладу та преміювання [5]. Більшість наведених способів безпосередньо пов'язані із забезпеченням можливості суддів виконувати свої обов'язки та

здійснювати незалежне та об'єктивне правосуддя із дотриманням вимог доброчесності. Виникнення дисбалансу між фактичними потребами суддів у фінансуванні процесу судочинства та рівнем їх матеріального забезпечення зумовлює корупційні ризики, які можуть дестабілізувати всю судову систему. Забезпечення належного фінансування діяльності суб'єктів, які беруть участь у відборі претендентів на посаду судді сприяє попередженню випадків порушення суддями вимог доброчесності. Наразі система кар'єрного просування суддів є недосконалою, що зумовлено як дією правового режиму воєнного стану, так і проблемами матеріального характеру, пов'язаними із чисельними руйнуваннями будівель суду, втратами кадрового потенціалу, проблемами у роботі Вищої кваліфікаційної комісії суддів України тощо.

Вчені також зауважують, що у сучасних умовах державотворення система кар'єрного просування суддів зазнає серйозних перешкод на шляху до реформування та європеїзації. Це знаходиться у прямій кореляційній залежності із незадовільним рівнем економічного забезпечення правосуддя, що, зокрема, є наслідком ведення агресивної війни проти України. Реалізація принципу незмінюваності суддів потребує забезпечення належного формування суддівського корпусу суддями, здатними здійснювати об'єктивне та прозоре правосуддя. В цій площині актуалізується економічний складник системи кар'єрного просування суддів, який потребує вирішення таких проблем як: 1) своєчасна ідентифікація та усунення корупційних ризиків та загроз, що має бути реалізовано не через розгалуження органів, які беруть участь в оцінці претендентів на посаду судді, а в поглибленні процедури кваліфікаційного відбору; 2) удосконалення процедури відрядження як тимчасового переведення судді до іншого суду того самого рівня і спеціалізації, що набуло особливої актуальності у зв'язку із введенням особливого правового режиму воєнного стану та тимчасової окупації окремих територій держави; 3) удосконалення процедури залучення міжнародних донорів для фінансової підтримки системи правосуддя та унормування порядку отримання та використання таких коштів [5]. Отже, принцип

незмінюваності суддів безпосередньо пов'язаний із потребою актуалізації економічного складника системи кар'єрного просування суддів, а також формування суддівського корпусу.

Сучасний стан формування суддівського корпусу можна визначити як незадовільний, що зумовлено такими причинами як: 1) нестабільна робота інституцій, призначених для проведення конкурсного відбору претендентів на зайняття вакантних посад судді; 2) гальмування судової реформи внаслідок введення правового режиму воєнного стану; 3) зниження якості фінансування судової системи через нестабільну політико-економічну ситуацію в країні; 4) відсутність дієвого алгоритму притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності; 5) надмірно розгалужена система суб'єктів оцінювання відповідності претендентів на посаду судді вимогам, викладеним у нормативно-правових актах [5]. Отже, *принцип незмінюваності суддів безпосередньо пов'язаний із законодавчо визначеним порядком призначення та перебування на посаді судді, який відтворюється зокрема крізь призму таких положень*: 1) безстрокове перебування на посаді до визначеного у законодавстві віку; 2) визначені гарантії щодо заборони на переведення судді до іншого суду того самого або нижчого рівня за відсутності підстав, перелік яких є вичерпним та визначений у Законі України «Про судоустрій і статус суддів»; 3) заборона на звільнення та припинення повноважень за відсутності підстав, перелік яких є вичерпним та визначений у Законі України «Про судоустрій і статус суддів».

Таким чином, проведене дослідження надало можливість констатувати, що роз'яснення стандартів правосуддя надають можливість узагальнити *основні підстави для визначення у законодавстві граничного терміну перебування на посаді судді Конституційного Суду, якими є такі*: 1) наявність у суддів Конституційного Суду особливих функцій та повноважень, пов'язаних зі здійсненням конституційного провадження (відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання

про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Конституцією України випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України [115]); 2) наявність потреби у розмежуванні способів призначення суддів відповідно до меж їх дискреції; 3) наявність потреби у розмежуванні механізмів удосконалення процедури суддівської кар'єри. *Принцип незмінюваності суддів Конституційного Суду забезпечується:* 1) виключенням можливості бути притягнутим до відповідальності за голосування у зв'язку з ухваленням Судом рішень та надання ним висновків, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку; 2) виключенням можливості бути звільненим протягом встановленого законодавством терміну перебування за відсутності підстав, визначених у ст. 21 Закону України «Про Конституційний Суд України», перелік яких є вичерпним та обмеженим (передбачено лише чотири підстави, однією з яких є подання заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням); 3) посиленими гарантіями незалежності і недоторканності судді Конституційного Суду.

Принцип незмінюваності суддів безпосередньо пов'язаний із законодавчо визначеним порядком призначення та перебування на посаді судді, який відтворюється зокрема крізь призму таких положень: 1) безстрокове перебування на посаді до визначеного у законодавстві віку; 2) визначені гарантії щодо заборони на переведення судді до іншого суду того самого або нижчого рівня за відсутності підстав, перелік яких є вичерпним та визначений у Законі України «Про судоустрій і статус суддів»; 3) заборона на звільнення та припинення повноважень за відсутності підстав, перелік яких є вичерпним та визначений у Законі України «Про судоустрій і статус суддів».

Забезпечення функціонування механізму призначення та перебування на посаді судді реалізується шляхом: 1) передбачення та закріплення у Конституції України принципу незмінюваності суддів; 2) визначення у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» порядку оголошення, проведення та

завершення конкурсу на зайняття вакантної посади судді; 3) визначення у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» порядку призначення на посаду судді та набуття повноважень (відповідно до ст. 81 Закону, особа, призначена на посаду судді указом Президента України, набуває повноважень судді із здійснення правосуддя, включаючи право на отримання доплат до посадового окладу, за умов зарахування у штат відповідного суду, складення присяги судді і проходження початкової підготовки у випадках та порядку, встановлених цим Законом. Датою набуття суддею повноважень із здійснення правосуддя визначається дата виконання останньої з цих умов); 4) визначення у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» порядку переведення судді до іншого суду.

2.2. Порядок та підстави переведення судді до іншого суду

Принцип незмінюваності суддів відтворюється не тільки через забезпечення їх можливості знаходитись на посаді безстроково до набуття певного віку, визначеного у національних законодавчих актах, а і обіймати посади в одному суді без потенційної ймовірності бути переведеним до іншого суду (особливо – нижчої інстанції) без згоди (за відсутності нормативно визначених підстав). Відповідно, з метою захисту прав суддів законодавцем було передбачено відповідні положення у Конституції України, Законі України «Про судоустрій і статус судді», а також затверджено Порядок відрядження судді до іншого суду того самого рівня і спеціалізації (як тимчасового переведення), що надало можливість створити механізм, здатний унормувати та урегулювати особливості забезпечення належного функціонування судової системи, що зокрема було також актуалізовано у зв'язку із введенням дії особливого правового режиму воєнного стану.

Так, у висновку щодо змін до законодавчих актів, які регулюють статус Верховного Суду та органів суддівського врядування, прийнятого Венеціанською комісією на її 121-му пленарному засіданні (Венеція, 6-7

грудня 2019 р.) вказано, що незмінність суддів та безпека їх перебування на посаді є найважливішим елементом незалежності суддів. Судді повинні призначатися на постійній основі до виходу на пенсію. Зокрема, необхідно уникати будь-якого зв'язку між судовою посадою та виборчим терміном Президента та Парламенту. Не існує нічого більш небезпечного для незалежності суддів, ніж створення враження в суддів та широкої громадськості, що новообрані політичні органи держави матимуть повноваження вирішувати, чи залишати суддів на їх посадах, чи ні. Щодо переведення, основним принципом є те, що суддів неможливо переводити без їх згоди. Цей загальний принцип відображений у Рекомендації Комітету Міністрів (2010)¹², п. 52: «Суддя не може отримати нове призначення або бути переведеним на іншу судову посаду без його згоди на це, крім випадків, коли щодо нього вживаються дисциплінарні санкції або здійснюється реформування в організації судової системи» [117]. Фактично, судова влада в Україні залежить виключно від тенденцій розвитку конституціоналізму та закладених в Конституції України положень щодо здійснення правосуддя в державі. Розширення системи політичних організацій, партій тощо не можна уникнути, оскільки політична сфера держави розвивається, а будь-який розвиток передбачає удосконалення того чи іншого правового чи державного інституту. Проте, позиція міжнародної спільноти полягає в тому, що будь-які зовнішні та внутрішні чинники не повинні мати вплив на судову систему взагалі та суддів зокрема.

Венеціанська комісія послідовно постановляла, що переведення проти волі судді може бути дозволеним лише у виняткових випадках. Незмінюваність суддів також гарантується статтею 126 Конституції України, яка дозволяє переведення судді до іншого суду лише у разі реорганізації або ліквідації суду, в якому суддя обіймає посаду. Винятками з цього принципу може бути лише «реформа організації судової системи». Судді можуть бути переведені проти їх волі після реорганізації їх суду. Зрозуміло, що ні реорганізація в суді, ні звичайне зменшення кількості суддів не охоплюються

цим винятком, який повинен тлумачитися вузько. У цьому випадку українські органи влади стверджують, що зменшення кількості суддів у Верховному Суді та їх наступне переведення було б частиною загальної реформи для перетворення Верховного Суду на касаційний суд [117]. Отже, в цьому контексті Венеціанська комісія вказує на аполітичність судової системи, що надає можливість суддям залишатись незалежними та підходити до процесу правосуддя прозоро та об'єктивно. Водночас, не можна не відзначити, що судоустрій, у будь-якому випадку, є залежним від правової системи країни та особливостей нормативно-правового врегулювання судочинства, що вже свідчить про те, що залишатись у повній мірі аполітичним судова система нездатна. У такому випадку доцільно зауважувати на тому, що система судоустрою має бути незалежна від впливу соціально-економічних та політичних факторів, які відбуваються в країні. Найкращим прикладом є забезпечення належного функціонування системи правосуддя в умовах воєнного стану шляхом створення для судді належних умов праці (це стосується також і порядку переведення до інших судів у випадку тимчасової окупації територій тощо).

Процедура оцінювання суддів повинна бути сумісною із застосовними стандартами. Більше того, оскільки процедура оцінювання призводить до переведення суддів до суду нижчої інстанції та навіть звільнення суддів, оцінка повинна відповідати процесуальним гарантіям, які витікають з прецедентного права Європейського суду з прав людини, та які викладені, зокрема у справах «Бака проти Угорщини» та «Олександр Волков проти України». Процедура повинна бути заснована на об'єктивних критеріях і має бути передбачений дозвіл суддям висловлювати погляди щодо власної діяльності та її оцінювання, а також оскаржувати оцінювання в незалежному органі влади або суді. Замість того, щоб залишати повну свободу дій ВККС та ВРП, діючі правила повинні звернені до суддів, які постраждали. Процесуальні гарантії для відповідних суддів є особливо юридично обґрунтованими у цій справі. Згідно зі статтею 7 Прикінцевих положень ВККС

матиме повноваження вирішувати питання щодо переведення суддів, які не були обрані для продовження роботи у Верховному Суді, до апеляційного суду. Оскільки проект закону не передбачає альтернативи, то, звичайно, можливо зробити висновок, що Вища рада правосуддя може вирішити звільнити цих суддів. Проте критерії, якими, як передбачається, повинна керуватися ВККС під час прийняття рішення про переведення, не передбачені законом. Це створює загрозу для незалежності судової влади [28]. Проте, часто судді не в повній мірі ґрунтовно підходять до оцінки легітимності порядку їх переведення, що призводить до порушення відповідних судових справ та появи необхідності у зверненні до Верховного Суду з метою отримання оцінки відповідних дій та прийняття судового рішення.

Так, відповідно до постанови Верховного Суду від 25 квітня 2017 року (№800/439/16), *у серпні 2016 року Особа б звернувся до Вищого адміністративного суду як суду першої інстанції з позовом, в якому просив: визнати протиправним та скасувати указ Президента від 1.08.2016 №320/2016 в частині переведення обраного безстроково судді Дніпровського районного суду м. Херсона Решетова В.В. на посаду судді Новотроїцького районного суду Херсонської області; зобов'язати Президента реалізувати свої повноваження, передбачені ч.2 ст.82 закону «Про судоустрій і статус суддів» від 7.07.2010 №2453-VI (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин – розглянути заяви позивача від 7.04, 17.06, 6.07.2016 про його переведення на посаду судді Херсонського міського суду; розглянути заяву позивача від 15.07.2016; видати указ про переведення позивача на посаду судді Херсонського міського суду. На обґрунтування позову зазначив, що указ №320/2016 не відповідає міжнародно-правовим нормам, Кодексу законів про працю, оскільки ним, на думку позивача, порушено його право на працю, заборону примусової праці, право на приватне сімейне життя та вільний вибір місця проживання. Крім того, позивач зазначав, що указом №320/2016 здійснено втручання в роботу судді, посягання на його незалежність, порушено принцип незмінюваності суддів та правової визначеності. Йшлося у*

заяві й про те, що позивач підданий дискримінації порівняно з іншими суддями та працівниками ліквідованого Дніпровського районного суду м. Херсона. ВАС постановою від 17.11.2016 в задоволенні позову відмовив [112]. Проте, як виходить із наведеного фрагменту судового рішення, суть звернення полягала у необхідності вирішення питання про переведення судді на посаду до інстанції іншого рівня, що відповідно до чинного законодавства, навіть у випадку реорганізації чи ліквідації суду, в якому працював суддя без конкурсу, не є можливим. Таким чином, первинна оцінка вказаного надає підставу для констатації відсутності порушення принципу незмінюваності, незалежності, а тим більше – дискримінації такого судді.

Водночас, Вищий адміністративний суд також аргументував свою позицію таким чином: ...відповідно до ч.1 ст.19 закону №2453-VI у редакції, чинній на момент видання указу №15/2016, суди загальної юрисдикції утворюються, у тому числі шляхом реорганізації, та ліквідовуються Президентом на підставі пропозиції Державної судової адміністрації. Згідно із ст.53 закону №2453-VI судді, який обіймає посаду безстроково, гарантується перебування на посаді судді до досягнення ним 65 років, крім випадків звільнення судді з посади або відставки судді відповідно до цього закону. Суддю не може бути переведено до іншого суду без його згоди, крім переведення у разі реорганізації, ліквідації або припинення роботи суду, в порядку дисциплінарного стягнення. Переведення судді, обраного безстроково, до іншого суду того самого рівня може здійснюватися Президентом без конкурсу тільки у випадку реорганізації, ліквідації або припинення роботи суду, в якому такий суддя обіймає посаду судді (ч.2 ст.82 закону №2453-VI)... Відмовляючи у задоволенні позовних вимог, ВАС виходив з того, що, оскільки Дніпровський районний суд м. Херсона, де працював позивач, було ліквідовано, Президент правомірно видав указ №320/2016 про переведення особи на роботу на посаду судді Новотроїцького районного суду Херсонської області. Колегія суддів вважає, що ВАС повно і всебічно з'ясував обставини, що мають значення для справи, та дав належну

оцінку дослідженим у ній доказам... Суддю може бути переведено до іншої установи без його згоди в разі законної зміни судової системи чи регулярної ротації кадрів [112]. Таким чином, першою ознакою принципу незмінюваності суддів в контексті переведення судді до іншого суду є *визначена у законодавчих актах заборона на переведення без згоди за відсутності відповідних, нормативно визначених підстав*.

Так, відповідно до ст. 82 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», суддя може бути переведений, у тому числі тимчасово шляхом відрядження, на посаду судді до іншого суду Вищою радою правосуддя в порядку, передбаченому законом. Переведення судді на посаду судді до іншого суду здійснюється на підставі та в межах рекомендації Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, внесеної за результатами конкурсу на зайняття вакантної посади судді, проведеного в порядку, визначеному главою 3 розділу. Суддя, який виявив намір бути переведеним до іншого місцевого суду за результатами конкурсу на зайняття вакантної посади судді, одночасно із кандидатами, які беруть участь у доборі на посаду судді, складає кваліфікаційний іспит у порядку, передбаченому статтею 74 цього Закону, з урахуванням особливостей, визначених цією статтею. Вища кваліфікаційна комісія суддів України оприлюднює оголошення про прийняття від суддів, зазначених у частині третій цієї статті, заяв про складання кваліфікаційного іспиту одночасно з оприлюдненням рішення про оголошення добору на посаду судді, передбаченого статтею 71 цього Закону... Вимагати від суддів подання інших документів, крім заяви, забороняється. Суддя, зазначений у частині третій цієї статті, під час кваліфікаційного іспиту складає анонімне тестування щодо когнітивних здібностей, історії української державності, загальних знань у сфері права, а також анонімне тестування та практичне завдання щодо однієї або кількох спеціалізацій суду на вибір [40]. Водночас доцільно зауважити, що не дивлячись на те, що останні зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» було внесено достатньо нещодавно, ще ніколи судова система України не перебувала в такому хаотичному стані, тому сьогодні вкрай

важливо стабілізувати діяльність судової влади. Необхідно усвідомити, що без правосуддя не може бути забезпечений нормальний життєвий процес. Підмінити або замінити суд як орган в системі захисту та вирішення порушених, невизначених або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів неможливо, оскільки держава не може бути демократичною і правовою, якщо в ній не існує незалежного суду. Вищою радою правосуддя було оприлюднено статистичний звіт про звільнення суддів. Так, у 2020 році суддів звільнилося на 70 % більше, ніж у 2019 році. Здебільшого, судді звільняються із місцевих судів та судів апеляційної інстанції, що ставить під загрозу здійснення правосуддя у багатьох регіонах України.

Відповідно до чинного законодавства, суддя вважається таким, що склав кваліфікаційний іспит з відповідної спеціалізації суду, якщо він набрав не менше 75 відсотків максимально можливого бала за тестування щодо когнітивних здібностей, історії української державності та загальних знань у сфері права, а також за тестування та практичне завдання щодо такої спеціалізації... Стосовно суддів, які отримали прохідний бал кваліфікаційного іспиту, Вища кваліфікаційна комісія суддів України визначає та затверджує рейтинг відповідно до статті 77 цього Закону, після чого зараховує їх до резерву, передбаченого статтею 78 цього Закону. Суддя, зарахований до резерву, може брати участь у конкурсах на зайняття вакантної посади судді місцевого суду протягом всього строку перебування в резерві. Суддя, зазначений у частині третій цієї статті, який склав кваліфікаційний іспит, але не набрав прохідний бал, може використати ці результати протягом двох років з дня їх затвердження. Якщо ці результати в межах наступного кваліфікаційного іспиту відповідатимуть прохідному балу, Вища кваліфікаційна комісія суддів України за заявою такого судді визначає та затверджує його рейтинг відповідно до статті 77 цього Закону, після чого зараховує такого суддю до резерву, передбаченого статтею 78 цього Закону... [40]. Законом України «Про судоустрій і статус суддів» врегульовано питання відрядження до іншого суду того самого рівня і спеціалізації для здійснення

правосуддя. Таке відрядження можливе за рішенням Вищої ради правосуддя, яке ухвалюється на підставі подання Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Проте, відрядження судді до іншого суду того самого рівня і спеціалізації комплексно не вирішує питання. Якщо судді продовжуватимуть звільнятися, і судова система не буде поповнюватися новими кадрами, неминуче настане її колапс, що в свою чергу перешкоджатиме громадянам у їх праві на доступ до правосуддя. Отже, необхідно розглянути можливість запровадження відрядження суддів до судів вищих інстанцій з можливістю їх подальшого переведення.

Так, при ухваленні Вищою радою правосуддя рішення, щодо переведення судді до іншого суду, необхідно дотримуватися чітких критеріїв відрядження судді. Відповідно до пункту 10 Основних принципів незалежності судових органів, схвалених резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї від 29 листопада та 13 грудня 1985 року особи, відібрані для судових посад, повинні мати високі моральні якості і здібності, а також відповідну підбору і кваліфікацію в галузі права. Будь-який метод підбирання суддів мусить гарантувати від призначення суддів за неправомірними мотивами. При підборі суддів не повинно бути дискримінації щодо даної особи за ознаками раси, кольору шкіри, статі, релігії, політичних та інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану та ін.; однак вимога про те, щоб кандидат на юридичну посаду був громадянином відповідної країни, не повинна розглядатися як дискримінаційна [104].

Відповідно до ст. 55 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», у зв'язку з неможливістю здійснення правосуддя у відповідному суді, виявленням надмірного рівня судового навантаження у відповідному суді, припиненням роботи суду у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами, за рішенням Вищої ради правосуддя, ухваленим на підставі подання Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, суддя може бути, за його згодою, відряджений до іншого суду того самого рівня і спеціалізації для

здійснення правосуддя. У період дії надзвичайного чи воєнного стану і за умови зміни територіальної підсудності судових справ, що розглядаються у відповідному суді, в порядку, передбаченому частиною сьомою статті 147 цього Закону, суддя суду, територіальна підсудність справ якого змінюється, може бути без його згоди відряджений для здійснення правосуддя до суду, якому визначається територіальна підсудність справ, що перебували у провадженні суду, в якому працює суддя, а в разі відсутності вакансій у цьому суді - до іншого суду того самого рівня і спеціалізації. Відрядження судді до іншого суду того самого рівня і спеціалізації здійснюється на строк, що визначається Вищою радою правосуддя, але не більше ніж на один рік, крім випадків, передбачених абзацом другим цієї частини. Якщо обставини, що були підставою відрядження судді, продовжують існувати, за зверненням голови суду, до якого суддя відряджений, та за згодою такого судді Вища рада правосуддя продовжує строк відрядження, але не більше ніж на один рік. Загальний строк відрядження не може перевищувати два роки. Вища рада правосуддя на підставі подання Вищої кваліфікаційної комісії суддів України може ухвалити рішення про дострокове закінчення відрядження судді, якщо обставини, що були підставою відрядження судді, припинилися, про що повідомляється суддя [44]. Через останні законодавчі зміни, з'явилась можливість зайняття в апеляційних судах, Вищих спеціалізованих судах та Верховному Суді посад суддів адвокатами та патентними повіреними, які не мають досвіду суддівської діяльності, що може створити проблему у якісному наповненні кадрами суддівського корпусу. Згідно з пунктом 4.1. Розділу 4 Європейської хартії про закон «Про статус суддів» від 10 липня 1998 року якщо система просування по службі не заснована на трудовому стажі, то вона будується виключно на якостях і достоїнствах, які проявляються при виконанні обов'язків, покладених на суддю, за допомогою об'єктивної оцінки, проведеної одним або декількома суддями і обговорюваної з зацікавленим суддею. Рішення про підвищення на посаді потім виносяться органом, зазначеним в пункті 1.3 Хартії, або за його пропозицією або з його згоди. Судді, які не

обнародовано по службі, повинні мати право на подачу скарги в зазначений орган [36]. Наведені положення вдало інтегровані у зарубіжну практику формування суддівського корпусу та забезпечення механізму кар'єрного просування суддів, що реалізується крізь призму стажу, протягом якого суддя здійснював свої повноваження.

Так, наприклад, в Люксембурзі службове просування ґрунтується на принципах вислуги років (стажу). У Бельгії та Італії рішення про підвищення по службі приймається із врахуванням трудового стажу й компетентності. А у Нідерландах, взагалі, досі збереглися елементи традиційної системи старшинства. Дещо інша ситуація, щодо рекомендацій про службове підвищення склалась в Австрії. Так, при поданні вказаних рекомендацій, сенатом з питань кадрового забезпечення міністру юстиції, законодавчо передбачено, що стаж урахується лише у випадку кандидатів однакової професійної кваліфікації. Водночас, у межах розгляду питання про відрядження судді в обов'язковому порядку враховується навантаження суду, куди суддя має бути відряджений. Разом з цим, ВРП оцінює й навантаження суду, з якого суддя відряджається. Якщо ситуація більш-менш однакова, то вирішальним фактором має стати ефективність судді, а саме його професійна компетентність, що полягатиме у позитивній динаміці розгляду справ, а також стаж роботи на посаді судді, інформація про стан здійснення правосуддя в суді, в якому суддя обіймає штатну посаду. При виникненні вищевказаних обставин, що зумовлюють відрядження судді до іншого суду вищої інстанції, з'являється необхідність у контролі за незалежністю суддів, особливо, у частині матеріального та соціального забезпечення.

Відповідно до чинного національного законодавства, підставами для відрядження судді є: неможливість здійснення правосуддя у відповідному суді; виявлення надмірного рівня судового навантаження у відповідному суді; припинення роботи суду у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами; зміна територіальної підсудності судових справ, що

розглядаються у відповідному суді, в порядку, передбаченому частиною сьомою статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Підставою продовження строку відрядження судді є продовження існування обставин, що були підставою відрядження судді. Підставами дострокового закінчення відрядження судді є припинення обставин, що були підставою відрядження судді, або зміна обставин у суді, з якого відряджений суддя. Підстави для відрядження судді встановлюються Державною судовою адміністрацією України, у тому числі за зверненнями Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, судів, територіальних управлінь Державної судової адміністрації України, інших юридичних чи фізичних осіб [110]. Необхідно зауважити, що в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану основним питанням є удосконалення матеріального забезпечення судової системи, що, зокрема, пов'язано із тим, що з 2022 року значна кількість приміщень судів була зруйнована, а низка – залишилась на тимчасово окупованих територіях. Окупація стала однією із основних причин переведення суддів до інших судів через неможливість продовжувати свою діяльність у зв'язку із бойовими діями держави-агресора. Водночас, не дивлячись на те, що механізм переведення судді до іншого суду та дотримання принципу незмінюваності має відрізнитись від такого, що передбачений для реалізації у нормальних умовах, на сьогоднішній день в Україні майже відсутні чітко визначені нормативно-правові особливості забезпечення механізму переведення судді до іншого суду.

Необхідно відмітити, що окремі особливості переведення судді до іншого суду також відтворюються крізь призму дисциплінарних стягнень. Переведення судді до іншого суду, зокрема – на посаду нижче передбачено як вид дисциплінарного стягнення як в Україні, так і в окремих зарубіжних державах. Так, наприклад, у Німеччині, до суддів можуть застосовуватися такі дисциплінарні стягнення як і до інших державних службовців: догана, штраф, зменшення заробітної плати, пониження на посаді, звільнення зі служби (ч. 1 ст. 5 Федерального дисциплінарного закону, аналогічні приписи містяться і в

законодавстві земель). Водночас наявне спеціальне правило про те, що до федеральних суддів можуть бути застосовані лише такі дисциплінарні стягнення як догана, штраф та звільнення зі служби (ч. 2 ст. 64 Закону про Судоустрій). Службовий суд також уповноважений ухвалити проміжне рішення про відсторонення судді від здійснення правосуддя чи утримання суддівської винагороди (ч. 2 ст. 63 Закону про Судоустрій). Окремо слід зазначити про можливість імпічменту судді. Так, Основний Закон Німеччини вимагає від суддів більшої лояльності до Конституції, ніж від інших громадян. Це актуалізує процедуру імпічменту, яка слугує для захисту конституційного ладу. Якщо поведінка судді на посаді або поза нею пов'язана з порушенням принципів Основного Закону або конституційного ладу землі, Федеральний конституційний суд у справі про імпічмент може винести рішення про переведення судді на іншу посаду або відставку, або, якщо його поведінка була умисною, про звільнення з посади (ч. 2 ст. 97 Основного Закону Німеччини) [11]. Проте, аналіз законодавств більшості зарубіжних держав надає підставу для констатації, що багато із них передбачають для суддів одним із можливих видів дисциплінарних стягнень – переведення до суду нижчого рівня.

Статистичні дані Вищої ради правосуддя говорять про те, що впродовж дії нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів» дисциплінарні палати Вищої ради правосуддя застосовували тільки 5 основних видів дисциплінарних стягнень, залишаючи без застосування такий вид дисциплінарного стягнення, як подання про переведення судді до суду нижчого рівня. Проте, такий вид дисциплінарного стягнення має застосовуватись дисциплінарними палатами Вищої ради правосуддя, оскільки розмір посадового окладу судді апеляційного суду та судді вищого спеціалізованого суду на 25 прожиткових мінімумів для працездатних осіб менше, ніж посадовий оклад судді Верховного Суду, а посадовий оклад судді місцевого суду на 20 прожиткових мінімумів для працездатних осіб менше, ніж посадовий оклад судді апеляційного суду. Варто зауважити, що дисциплінарні стягнення мають застосовуватись відповідно до принципу

пропорційності. Аналізуючи дисциплінарну практику притягнення суддів апеляційних судів та суддів вищих спеціалізованих судів до дисциплінарної відповідальності, можемо констатувати, що впродовж 2017 року тільки 8 дисциплінарних стягнень було застосовано до суддів апеляційних судів, з яких 50% було скасовано Вищою радою правосуддя (не було скасовано тільки три стягнення у виді попередження та одне стягнення у виді суворої догани з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді протягом трьох місяців). Також було застосовано 6 дисциплінарних стягнень до суддів вищих спеціалізованих судів, що припинили свою діяльність, з яких також скасовано Вищою радою правосуддя (не було скасовано одне стягнення у виді попередження та одне стягнення у виді подання про звільнення) [11]. Фактично, застосування до суддів дисциплінарного стягнення у виді переведення до суду нижчого рівня окрім іміджевих втрат також мають наслідком певні матеріальні обмеження, пов'язані із нижчою заробітною платою, що може мати додатковий виховний ефект, але при цьому – і створювати додаткові корупційні ризики. Тому, не дивлячись на низку змін та доповнень, які було внесено до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», наразі доцільним кроком в межах реформування судової системи є посилення захисту прав суддів в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану. У зв'язку із цим, доцільним є внести зміни до ч. 2 ст. 55 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та викласти її в такій редакції: *«У період дії надзвичайного чи воєнного стану і за умови зміни територіальної підсудності судових справ, що розглядаються у відповідному суді, в порядку, передбаченому частиною сьомою статті 147 цього Закону, суддя суду, територіальна підсудність справ якого змінюється, може бути без його згоди відряджений для здійснення правосуддя до суду того самого рівня і спеціалізації»*. Наведена редакція законодавчого положення знизить ризик неоднакового застосування норм права.

Отже, до ознак принципу незмінюваності суддів в контексті переведення судді до іншого суду доцільно віднести: 1) визначену у законодавчих актах

заборону на переведення без згоди за відсутності відповідних, нормативно визначених підстав; 2) забезпечення захисту від переведення на судді до суду нижчого рівня за відсутності підстав для притягнення до дисциплінарної відповідальності; 3) забезпечення можливості повернення на посаду до попереднього суду після погашення дисциплінарного стягнення за умови проходження встановленої нормативно-правовими актами процедури; 4) забезпечення можливості бути переведеним без конкурсу до іншого суду у випадку реорганізації, ліквідації або припинення роботи суду, в якому суддя виконував свої обов'язки.

КРСС зробив висновок, що існує три різні типи підзвітності судової влади перед сторонами справи та суспільством загалом. По-перше, це судова підзвітність за системою засобів. По-друге, це роз'яснювальна підзвітність («звітність шляхом обґрунтування»), згідно з якою пояснюються та обґрунтовуються всі дії, заходи та діяльність судової влади загалом і кожен крок окремих суддів під час виконання ними своїх посадових обов'язків. І, нарешті, є каральна підзвітність, яка має місце, якщо присутнє неналежне здійснення правосуддя. Одним із її елементів є дисциплінарна відповідальність суддів. Ефективний дисциплінарний режим не тільки забезпечує притягнення судді до відповідальності, але й готовність і здатність судової системи долати невдачі та проблеми [9]. Проте, для забезпечення дієвості такої підзвітності та нормального функціонування судової системи є забезпечення житлових умов для відряджених суддів, забезпечення їх потреб, пов'язаних з професійною діяльністю, державний захист суддів, їх сімей, соціальне страхування, медичне обслуговування тощо. Інститут відрядження судді до іншого суду потребує вдосконалення шляхом запровадження відрядження судді до суду вищої інстанції як особливої форми переведення. Одним з основних факторів переведення судді до суду вищої інстанції є суддівський стаж та професійна компетентність судді. При цьому, з метою уникнення кадрового дисбалансу, має враховуватись завантаженість судів. Вказані зміни допоможуть досягти наступних цілей: забезпечення доступу до

правосуддя, врегулювання навантаження у судах, підвищення авторитету правосуддя, підтримка кваліфікації суддів, а також забезпечення можливості професійного кар'єрного просування суддів.

Таким чином, проведені дослідження надало можливість констатувати, що судоустрій є залежним від правової системи країни та особливостей нормативно-правового регулювання судочинства, що вже свідчить про те, що залишатись у повній мірі аполітичним судова система нездатна. Інститут відрядження судді до іншого суду потребує вдосконалення шляхом запровадження відрядження судді до суду вищої інстанції як особливої форми переведення. Одним з основних факторів переведення судді до суду вищої інстанції є суддівський стаж та професійна компетентність судді. При цьому, з метою уникнення кадрового дисбалансу, має враховуватись завантаженість судів. До ознак принципу незмінюваності суддів в контексті переведення судді до іншого суду доцільно віднести: 1) визначену у законодавчих актах заборону на переведення без згоди за відсутності відповідних, нормативно визначених підстав; 2) забезпечення захисту від переведення на судді до суду нижчого рівня за відсутності підстав для притягнення до дисциплінарної відповідальності; 3) забезпечення можливості повернення на посаду до попереднього суду після погашення дисциплінарного стягнення за умови проходження встановленої нормативно-правовими актами процедури; 4) забезпечення можливості бути переведеним без конкурсу до іншого суду у випадку реорганізації, ліквідації або припинення роботи суду, в якому суддя виконував свої обов'язки.

Не дивлячись на низку змін та доповнень, які було внесено до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», наразі доцільним кроком в межах реформування судової системи є посилення захисту прав суддів в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану. У зв'язку із цим, доцільним є внести зміни до ч. 2 ст. 55 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та викласти її в такій редакції: *«У період дії надзвичайного чи воєнного стану і за умови зміни територіальної підсудності судових справ, що розглядаються у*

відповідному суді, в порядку, передбаченому частиною сьомою статті 147 цього Закону, суддя суду, територіальна підсудність справ якого змінюється, може бути без його згоди відряджений для здійснення правосуддя до суду того самого рівня і спеціалізації». Наведена редакція законодавчого положення знизить ризик неоднакового застосування норм права.

2.3. Особливості звільнення та припинення повноважень судді

Принцип незмінюваності суддів у більшості випадків реалізується крізь призму припинення повноважень судді. Необхідно відмітити, що до проведення реформи судової системи у 2016 році термін перебування судді на посаді було чітко визначено. Так само визначеним залишається наразі і термін перебування на посаді судді Конституційного Суду. Відповідно до чинного законодавства, суддя Конституційного Суду може перебувати на посаді протягом дев'яти років, після чого його повноваження припиняються, а сам він не може бути призначений на цю посаду повторно. Отже, виходячи із наведеного наразі очевидним висновком є те, що принцип незмінюваності судді дещо диференціюється в залежності від суду, в якому такий суддя виконує свої обов'язки.

Відповідно до ст. 126 Конституції України, суддя обіймає посаду безстроково. Підставами для звільнення судді є: 1) неспроможність виконувати повноваження за станом здоров'я; 2) порушення суддею вимог щодо несумісності; 3) вчинення істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування обов'язками, що є несумісним зі статусом судді або виявило його невідповідність займаній посаді; 4) подання заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням; 5) незгода на переведення до іншого суду у разі ліквідації чи реорганізації суду, в якому суддя обіймає посаду; 6) порушення обов'язку підтвердити законність джерела походження майна. Повноваження судді припиняються у разі: 1) досягнення суддею шістдесяти п'яти років; 2) припинення громадянства

України або набуття суддею громадянства іншої держави; 3) набрання законної сили рішенням суду про визнання судді безвісно відсутнім або оголошення померлим, визнання недієздатним або обмежено дієздатним; 4) смерті судді; 5) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо судді за вчинення ним злочину. Держава забезпечує особисту безпеку судді та членів його сім'ї [68]. Відповідно, перелічені обставини корелюються із іншими нормативно-правовими актами та конкретизуються у Законі України «Про судоустрій і статус суддів». Особливої уваги заслуговує також те, що наведений перелік обставин для звільнення судді та припинення його повноважень є у певній мірі сталим та вичерпним з моменту прийняття вказаного законодавчого акту у 2016 році. Виключенням є лише припинення повноважень судді у зв'язку з набранням законної сили рішенням суду про визнання активів судді необґрунтованими та їх стягнення в дохід держави, яким було доповнено Закон України «Про судоустрій і статус суддів» відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів».

Вчені зауважують, що проведений розгляд проблемних питань юридичного механізму звільнення та припинення повноважень судді в Україні засвідчило, що, попри серйозні позитивні зрушення в правовому регулюванні після судової реформи 2016 року, низка проблем все ще існує в цій сфері. Зокрема до їх числа відносять наступні елементи: постійні зміни в законодавстві обумовлюють наявність низки перехідних положень, частинне збереження чинності попереднього закону, диференціацію підстав й механізму припинення правового статусу судді; неоднаковий обсяг прав та можливостей судді при реалізації такої юридичної гарантії при звільненні як довічне грошове забезпечення судді у відставці в залежності від фактів проходження кваліфікаційного оцінювання, призначення на посаду після 30.09.2016 р. й стажу суддівської роботи після цієї дати не менше 3 років, а

також від правил підрахунку суддівського стажу в залежності від дати обрання на посаду; встановлення невідповідності судді критеріям кваліфікаційного оцінювання є додатковою підставою звільнення судді з посади, не передбаченою Конституцією України; ліквідація роботодавця – ВСУ, ВСУ із розгляду цивільних й кримінальних справ, ВГСУ, ВАСУ – є додатковою підставою припинення суддівських повноважень, не передбаченою Конституцією України; недосконалість законодавчих змін переліку підстав припинення правового статусу судді, зокрема в частині неврахування факту закінчення п'ятирічного строку призначення великої кількості суддів та неможливості припинити правовий статус судді на цій підставі, створили умови, за яких трудові відносини тривають, проте працівник фактично основні трудові обов'язки (здійснення правосуддя) не виконує; оціночний характер категорій істотності, грубості, упередженості, умислу в діях судді зумовлюють різне сприйняття наявності чи відсутності підстав для звільнення як дисциплінарного стягнення в залежності від суб'єктивного розуміння системи цінностей особами, які уповноважені приймати відповідні дисциплінарні рішення [171]. Необхідно також відзначити і те, що наведена вище підстава, передбачена ст. 122-1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» також не передбачена у ст. 126 Конституції України. Із урахуванням того, що в ст. 119 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» вказано, що повноваження судді припиняються виключно з підстав, визначених частиною сьомою статті 126 Конституції України відсутність кореляції між Конституцією і наведеним законодавчим актом в частині припинення повноважень судді у зв'язку з набранням законної сили рішенням суду про визнання активів судді необґрунтованими та їх стягнення в дохід держави є серйозною прогалиною у механізмі нормативно-правового забезпечення процесу формування суддівського корпусу. Враховуючи вказане, з метою приведення положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів» доцільним видається передбачити можливість розглядати дії, передбачені в ст. 122-1 законодавчого акту як такі, що можуть вважатись серйозним

дисциплінарним проступком та, відповідно, підставою для звільнення. За таких умов ст. 122-1 може бути виключена без порушення вимог щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів.

Наведений перелік проблемних питань вчені також доповнюють такими прогалинами: диференціація давності притягнення до дисциплінарної відповідальності в залежності від часу здійснення протиправних дій – до 30 вересня 2016 року чи після цієї дати; відсутність серед конституційних підстав припинення правового статусу судді такої підстави як поновлення на роботі працівника, котрий раніше виконував цю роботу, що зумовлює складнощі щодо виконання рішень суду про поновлення судді на посаді; відсутність механізму поновлення Вищою радою правосуддя судді на посаді створює проблеми у виконанні рішення суду про таке поновлення, можливі затягування цього процесу, в тому числі шляхом посилення на повну укомплектованість штату відповідного суду; альтернативність норми про можливість зупинення розгляду заяви щодо звільнення за особистим бажанням чи у відставку на період розгляду скарги або заяви у рамках дисциплінарного провадження, що обумовлює можливість неоднакового застосування норм права при вирішенні аналогічних ситуацій; фактичне виведення із кола осіб, які можуть бути притягнені до адміністративної відповідальності відповідно до ст. 172-6 КУпАП, суддів, щодо котрих прийнято рішення про звільнення їх із посади, через недоліки законодавчої техніки правового регулювання механізму звільнення судді з посади; відображення поширених у суспільстві явищ правового нігілізму, низького рівня правової культури і на членів Вищої ради правосуддя як дисциплінарного органу в судовій сфері; спроби влади використовувати механізм звільнення суддів у політичних цілях, при цьому рішення Вищої ради правосуддя в цьому контексті не дають підстав бути впевненим про її незалежність при прийнятті відповідних рішень [119]. Проте, в частині підстав

припинення та звільнення з посади судді Конституційного Суду, Закон України «Про судоустрій і статус суддів» має положення аналогічні Конституції України, але більш конкретизовані та деталізовані, що надає можливість уникнути неоднозначного тлумачення нормативно-правового акту. Необхідно також зауважити, що зміни та доповнення до Конституції України відбулись в процесі здійснення реформи судової системи у 2016 році. У зв'язку із цим Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» було закладено підґрунтя для створення/зміни спеціальних законодавчих актів, якими організовано судову владу та унормовано порядок здійснення правосуддя в Україні. Водночас, як вже було вище зазначено, окремі зміни, внесені безпосередньо до Закону «Про судоустрій і статус суддів» не в повній мірі корелюються із положеннями Конституції.

Розглядаючи особливості співвідношення механізму звільнення та припинення повноважень суддів різних судів, вчені зауважують, що одним із основних досягнень конституційної реформи в Україні в частині правосуддя стала зміна процедури звільнення суддів Конституційного Суду та розмежування процедур звільнення та припинення повноважень судді цього Суду, а також закріплення в законодавстві спеціальної норми, відповідно до якої попереднє рішення з цього питання прийматиметься самим Судом, про що були внесені відповідні зміни до Конституції України (стаття 149-1) та Закону України «Про Конституційний Суд України (статті 20 і 21). Безперечно, це відповідало рекомендаціям Венеціанської комісії, які були надані ще у 2005 році щодо Закону про внесення змін до Конституції від 8 грудня 2004 року [28]. У справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності доопрацьованого законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 30 січня 2016 року № 2-в/2016 КСУ висловив свою аргументовану думку, що у законопроекті також передбачено надання КСУ права самостійно приймати рішення про звільнення судді КСУ з посади в порядку, визначеному законом. Вважалось, що запропонована норма буде

спрямована на посилення гарантій незалежності суддів КСУ від суб'єктів, повноважних призначати їх на посади. Так, суб'єктів призначення суддів КСУ (Парламент, Президента та з'їзд суддів) було позбавлено права їх звільняти. Це право було передано самому Конституційному Суду. Відтоді рішення про звільнення з посади судді КСУ ухвалює сам КСУ щонайменше двома третинами від конституційного складу (12 з 18 суддів) [95]. Проте, не дивлячись на те, що таке законодавче рішення було спрямовано на усунення ризиків здійснення вторинного зовнішнього впливу на суддів Конституційного Суду України, який відповідно до чинного законодавства є органом конституційної юрисдикції, який забезпечує верховенство Конституції України, воно одночасно створило підстави для появи внутрішніх корупційних ризиків та загроз.

Вчені також зауважують на тому, що очевидно, що цим створено ґрунт для проявів «корпоративної солідарності» й «кругової поруки», коли КСУ не стане звільняти «своїх» суддів навіть за очевидного порушення ними закону. Єдині запобіжники цьому – детальне врегулювання порядку та підстав звільнення суддів КСУ в законодавстві, а також належний конкурсний відбір кандидатів на посади суддів, для яких «честь мантиї» не буде порожнім звуком. Важливо, що в новій статті 149-1 Основного Закону України, а також в статтях 20 і 21 Закону України «Про Конституційний Суд України» відсутня така підстава звільнення як порушення присяги, що свого часу була інструментом багатьох зловживань. Натомість з'явилася нова підстава для звільнення судді – вчинення ним істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування своїми обов'язками, що є несумісним зі статусом судді або виявило його невідповідність займаній посаді. В цьому випадку також важливо врегулювати, що є істотним дисциплінарним проступком, грубим чи систематичним нехтуванням своїми обов'язками, що є несумісним зі статусом судді або виявило його невідповідність займаній посаді на рівні закону та врегулювати процедури ініціювання звільнення судді на цій підставі [67; 95]. Варто відзначити, що Венеціанська Комісія вітала нове положення, яким було

встановлено, що Президент, Верховна Рада України і з'їзд суддів, відповідно, більше не мають права звільняти суддів КСУ. Це усунуло небезпеку тиску на суддю, оскільки суддя може бути звільнений тільки за рішенням щонайменше двох третин від загальної кількості суддів самого КСУ. Віталось й інше рішення, яке відображає одну із позитивних змін до Конституції України – що одна з критикованих підстав для звільнення суддів була вилучена, а саме «порушення присяги», яка використовувалась не за призначенням, а скоріш за все для усунення суддів, які не довели свою лояльність вищим посадовцям. Натомість суддя КСУ може бути звільнений через вчинення ним істотного дисциплінарного проступку, грубе або систематичне нехтування своїми обов'язками, що є несумісними зі статусом судді КСУ або якщо виявлено його невідповідність займаній посаді. Встановлено, що ця формула забезпечує кращий захист, ніж «порушення присяги» [29; 95]. Таким чином, *встановлення диференційованого механізму звільнення суддів з посади та припинення їх повноважень надає можливість створити різнорівневу систему забезпечення дотримання принципу незмінюваності суддів шляхом:* 1) розмежування кола суб'єктів, до дискреції яких відноситься визначення наявності підстав для звільнення та припинення повноваження судді (Вища рада правосуддя або безпосередньо Конституційний Суд у складі двох третин – для суддів Конституційного Суду); 2) забезпечення вичерпного переліку підстав для звільнення та припинення повноважень суддів, виключно з підстав визначених ч.ч. 6-7 статті 126 Конституції України (за виключенням підстави, передбаченої ст. 122-1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»); 3) визначення можливості звільнитись з посади за власним бажанням у порядку визначеному законодавством України; 4) збереження матеріального забезпечення суддів, які вийшли у відставку (вихідна допомога, пенсія або щомісячне довічне грошове утримання судді у відставці).

Оцінюючи підхід до підстав звільнення та припинення повноважень суддів, який закладений у Закон України «Про судоустрій і статус суддів» 2016 року, а також щодо Висновку Конституційного Суду України у справі за

зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності доопрацьованого законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України суддя Конституційного Суду України Мельник М.І. зауважив, що пропозиція визначити однією з підстав для звільнення судді з посади вчинення істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування обов'язками, що є несумісним зі статусом судді або виявило його невідповідність займаній посаді є недоцільною, через те, що таке формулювання може негативно вплинути на незалежність суддів, оскільки містить такі оціночні категорії такі як «істотне», «грубе», «систематичне», а відтак вносить у вирішення питання щодо звільнення судді з посади на вказаній підставі істотний елемент суб'єктивізму [98]. Із такою позицією доцільно погодитись, оскільки допущення у законодавчих та інших нормативно-правових актах використання оціночних понять (зокрема якщо вони є наскрізними) межі яких не є чітко визначеними може призводити до виникнення додаткових підстав для появи конфлікту інтересів. Особливо важливим це є в межах забезпечення порядку організації судової влади в державі та здійснення правосуддя.

У Законопроекті також було передбачено особливу підставу для звільнення судді з посади – виявлення невідповідності судді займаній посаді за результатами оцінювання (підпункт 4 пункту 16⁻¹ розділу XV «Перехідні положення» Конституції України). Особливість цієї підстави зумовлюється тим, що вона, по-перше, передбачена не ст. 126 Конституції України у пропонованій Законопроектом редакції, яка містить вичерпний перелік підстав для звільнення судді, а розділом XV «Перехідні положення» Основного Закону України, по-друге, є наслідком лише оцінювання, а не результатом дисциплінарного чи кримінального провадження. Таке оцінювання пропонується здійснювати за критеріями компетентності, професійної етики та доброчесності, які складно формалізувати, що також неминуче привнесе у процедуру звільнення судді з посади за цією підставою істотний суб'єктивізм [98]. На сьогоднішній день серед вчених питання визначення чітких меж для

оціночних категорій, які використовуються у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» взагалі та в частині підстав для звільнення та припинення повноважень зокрема залишається дискусійними. Одним із таких оціночних понять є «істотний дисциплінарний проступок», який є підставою для звільнення і суддів, у т.ч. – і Конституційного Суду.

Відповідно до ч. 9 ст. 109 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», істотним дисциплінарним проступком або грубим нехтуванням обов'язками судді, що є несумісним зі статусом судді або виявляє його невідповідність займаній посаді, може бути визнаний, зокрема, будь-який з таких фактів: 1) суддя допустив поведінку, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя, у тому числі в питаннях моралі, чесності, непідкупності, відповідності способу життя судді його статусу, дотримання інших етичних норм та стандартів поведінки, які забезпечують суспільну довіру до суду; 2) суддя вчинив дисциплінарний проступок, маючи непогашене дисциплінарне стягнення (крім попередження чи догани), або має два непогашених дисциплінарних стягнення; 3) встановлено факт недоброчесної поведінки судді, у тому числі здійснення суддею або членами його сім'ї витрат, що перевищують доходи такого судді та доходи членів його сім'ї, законність джерел яких підтверджена; встановлення невідповідності рівня життя судді задекларованим ним та членами його сім'ї майну і доходам; використання статусу судді з метою незаконного отримання ним або третіми особами матеріальних благ або іншої вигоди; 4) суддю визнано судом винним у вчиненні корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією; 5) суддя не виконав вимоги рішення органу, що здійснює дисциплінарне провадження щодо судді, ухваленого на підставі пункту 4 частини першої цієї статті, або за результатами кваліфікаційного оцінювання, призначеного відповідно до пункту 4 частини першої цієї статті, суддя не підтвердив здатність здійснювати правосуддя у відповідному суді; 6) суддя умисно не подав декларацію доброчесності чи декларацію родинних зв'язків у встановлені строки або умисно задекларував недостовірні (в тому

числі неповні) твердження у декларації доброчесності; 7) суддя допустив інше грубе порушення закону, що підриває суспільну довіру до суду [40]. Проте, якщо щодо першого пункту, що вважається поведінкою, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя, у тому числі в питаннях моралі, чесності, непідкупності, відповідності способу життя судді його статусу, дотримання інших етичних норм та стандартів поведінки, які забезпечують суспільну довіру до суду викладено в антикорупційному законодавстві та Бангалорських принципах поведінки суддів, то сьомий пункт в частині «іншого грубого порушення закону, що підриває суспільну довіру до суду» надає підстави для створення штучних умов для виникнення додаткових способів впливу, що негативним чином впливає на принцип незмінюваності та незалежності суддів.

У висновку судді Конституційного Суду України Касмініна О.В. стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності доопрацьованого законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України зазначено, що законопроектом пропонується розділ XV «Перехідні положення» Конституції України доповнити пунктом 16-1, у підпункті 4 якого передбачається, що відповідність займаній посаді судді, якого призначено на посаду строком на п'ять років або обрано суддею безстроково до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», має бути оцінена в порядку, визначеному законом. Виявлення за результатами такого оцінювання невідповідності судді займаній посаді за критеріями компетентності, професійної етики або доброчесності чи відмова судді від такого оцінювання є підставою для звільнення судді з посади. Порядок та вичерпні підстави оскарження рішення про звільнення судді за результатами оцінювання встановлюються законом. Аналізуючи зміст наведеної норми, суддя доходить до висновку, що в розділ XV «Перехідні положення» Основного Закону України інтегрується додаткова підстава для

звільнення судді з посади. Звертається увага, на те, що можливість звільнення судді з посади за результатами його оцінювання не передбачає ні стаття 126 Конституції України, ні пропонована Законопроектом редакція цієї статті. Саме в основному тексті Конституції України, а не в її розділі XV «Перехідні положення» мають бути вичерпно визначені підстави для звільнення судді з посади [97]. Отже, фактично, така підстава мала б бути оцінена як неконституційна у зв'язку із її відсутністю в Конституції України. Із урахуванням проведеної у 2016 році реформи, яка мала наслідком внесення змін та доповнень до законодавства щодо організації судоустрою, Конституція та Закон України «Про судоустрій і статус суддів» були максимально скорельовані, окрім положень, на які було вказано суддями.

Така думка підтверджується правовою позицією Конституційного Суду України, за якою в Основному Законі України закріплено вичерпний перелік підстав для звільнення судді з посади, що унеможливорює законодавче розширення чи звуження цього переліку (абзац третій підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 19 листопада 2013 року № 10-рп/2013). Підстави для звільнення судді з посади за своєю правовою природою є складовими гарантій незалежності і недоторканності суддів. У зв'язку з цим суддя вважає за доцільне ще раз наголосити на тому, що, як зазначав Конституційний Суд України, недоторканність суддів не є їх особистим привілеєм; ця гарантія спрямована, передусім, на забезпечення безперешкодного виконання суддями своїх професійних обов'язків – здійснення об'єктивного і справедливого правосуддя, метою якого є захист прав і свобод людини і громадянина (абзац дванадцятий підпункту 5.2.2 підпункту 5.2 пункту 5 мотивувальної частини Висновку від 10 липня 2012 року № 1-в/2012); зниження рівня гарантій незалежності суддів опосередковано може призвести до обмеження можливостей реалізації особою права на судовий захист, визначеного статтею 55 Конституції України (абзац п'ятий підпункту 4.3 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 1 грудня 2004 року № 19-рп/2004) [97]. Водночас більшість із наведених в

окремих думках суддів положень не були враховані і Закон України «Про судоустрій і статус суддів» залишився без відповідних редакційних змін та доповнень. Проте, необхідно відмітити, що окремі проблеми під час звільнення та припинення повноважень судді виникають і у практиці зарубіжних країн, а також стають предметом судового розгляду Європейського суду з прав людини.

Зокрема, одним із прикладів є справа «*Thanza v. Albania*» (Заява № 41047/19). Ця справа стосувалася результатів повторного оцінювання заявника, який обіймав посаду судді Верховного суду, на відповідність займаній посаді в рамках так званої «перевірки доброчесності», які призвели до його звільнення. Заявник був професійним суддею і відповідно до Закону про розкриття активів від 10 квітня 2003 року № 9049 щорічно подавав декларації про майно до Вищої інспекції з питань декларування та аудиту майна та конфлікту інтересів (HIDAACI), яка протягом багатьох років не виявляла жодних невідповідностей або неточностей у поданих ним даних. З 2009 по 2013 роки заявник обіймав посаду члена Конституційного суду Албанії, а в 2013 році він був призначений на посаду судді Верховного суду Албанії. Кандидати на ці посади мали проходити перевірку в Управлінні безпеки секретної інформації («CISD»), яку заявник успішно пройшов. У 2016 році Албанія запровадила комплексні реформи системи правосуддя, що включали внесення змін до Конституції та ухвалення низки законів, зокрема Закону про перевірку доброчесності, які передбачали, серед іншого, проведення повторного оцінювання всіх діючих суддів (так звана «перевірка доброчесності», див. також *Xhoxhaj v. Albania*, № 15227/19, 9 лютого 2021 року). Перевірка мала проводитися спеціально створеними органами – Незалежною кваліфікаційною комісією (далі – Комісія) та Апеляційною палатою при Конституційному суді (далі – Апеляційна палата). Вони мали повторно оцінити кожного діючого суддю за трьома критеріями: (i) оцінка активів; (ii) перевірка доброчесності, спрямована на визначення будь-яких можливих зв'язків з організованою злочинністю (надалі також згадується як

«оцінка зв'язків»); та (iii) оцінка професійної компетентності. Після завершення кожного етапу повторної оцінки органи перевірки повинні були ухвалити вмотивоване рішення про затвердження особи, яка перевірялася, на посаді або про її відсторонення чи звільнення з посади [161]. Отже, з метою забезпечення належної оцінки професійної компетентності судді було створено відповідний перелік суб'єктів, які беруть участь у цьому процесі. Такий підхід, фактично, є схожим з українським в частині забезпечення розгалуженої системи формування суддівського корпусу.

У результаті проведеної Комісією перевірки попередніх щорічних декларацій заявника, поданої ним перевіркою декларації, його активів та майна було виявлено серйозні недоліки, наприклад, майно, яке не було ним задекларовано. Також за підрахунками Комісії, враховуючи чистий дохід заявника та дохід від професійної діяльності його дружини у 1992-2003, 2004, 2005, 2008 та 2009 роках у нього не мало бути достатніх коштів для придбання двох квартир та заявлених у річних деклараціях заощаджень. За розрахунками Комісії у період 1992-2003 років та протягом чотирьох років з 2004 по 2016 роки витрати заявника перевищували його прибутки. Заявник надав Комісії документи та письмові пояснення для обґрунтування законності своїх активів, однак за результатами їх розгляду і проведеного усного слухання Комісія все одно дійшла висновку про наявність підстав для звільнення заявника відповідно до Закону про перевірку доброчесності. В рамках другого критерію перевірки в січні 2017 року заявник заповнив стандартну форму декларації доброчесності, заперечуючи будь-яку причетність до діяльності, пов'язаної з організованою злочинністю, або існування неналежних контактів з особами, причетними до неї. У 2016 році проти заявника та іншої особи, Л. Н., велося корупційне розслідування, яке пізніше було припинено рішенням прокурора за відсутністю складу кримінального злочину [161]. Отже, огляд наведеної частини рішення надає підставу для констатації того, що в процесі перевірки відповідними суб'єктами було встановлено факти порушення вимог доброчесності в частині створення

корупційних ризиків та загроз судовій системі, які були сприйняті заявником як такі, що не мають значення для продовження його суддівської кар'єри, не впливають на неї та не пов'язані із виконання ним повноважень по здійсненню правосуддя.

Проте, за змістом Закону про перевірку доброчесності не підлягали декларуванню лише ті розслідування, щодо яких існував виправдувальний вирок суду, тому заявник мав зазначити про це розслідування в декларації, однак він цього не зробив. Управління безпеки секретної інформації підготувало звіт, який ґрунтувався на «досьє» заявника та даних двох інших спеціалізованих відомств і Генеральної прокуратури, які були ними надані Управлінню листами із грифом «секретно». Цей звіт був переданий Комісії, однак було незрозуміло, чи були їй передані вказані листи двох відомств. Під час свого розслідування Комісія додатково запитала заявника, чи велося стосовно нього розслідування чи кримінальне переслідування в минулому, і він надав детальний звіт про згадане розслідування 2016 року, яке не було ним задекларовано. За результатами перевірки за другим критерієм Комісія на основі звіту Управління безпеки секретної інформації ухвалила висновок про те, що заявник подав неправдиві дані у декларації доброчесності, не повідомивши про розслідування 2016 року, що він мав неналежні контакти з особами, причетними до організованої злочинності, і що його «схильність до кримінальної діяльності» означала, що на нього «легко чинився тиск з боку кримінальних структур». Етичність і доброчесність заявника також викликали сумніви. Беручи до уваги відповідні положення Закону про перевірку доброчесності та результати проведеної перевірки Комісія дійшла висновку, що заявник підірвав довіру суспільства до системи правосуддя, в якій він багато років працював на високих посадах, і ухвалила рішення про його звільнення відповідно до статті 61(5) Закону про перевірку доброчесності [161]. Отже, виходячи із наведених обставин, заявник в діях органів, які проводили відповідну перевірку побачив порушення міжнародних правових документів, зокрема – Конвенції про права людини. Проте, таке сприйняття

зумовлено неправильним трактуванням механізму оцінки відповідності кандидата вимогам нормативно-правових актів, які висуюються до суддів.

Розглядаючи питання про те, чи було втручання необхідним у демократичному суспільстві, Суд повторив, що звільнення з посади є серйозним, якщо не найсерйознішим дисциплінарним стягненням, яке може бути застосоване до особи. Застосування такого заходу, який негативно впливає на приватне життя особи, вимагає розгляду переконливих доказів, що стосуються етики, доброчесності та професійної компетентності особи. Втручання в право на повагу до приватного життя вважатиметься «необхідним у демократичному суспільстві» для досягнення законної мети, якщо воно відповідає «нагальній суспільній потребі» і, зокрема, якщо воно є пропорційним законній меті, що переслідується, і якщо причини, наведені національними органами влади для його виправдання, є відповідними та достатніми. Суд звернув увагу на те, що стало підставою для висновків органів перевірки про правомірність звільнення заявника. Апеляційна палата вважала, що звільнення заявника з посади було виправданим у зв'язку з тим, що він протягом багатьох років не декларував гараж, придбаний та офіційно зареєстрований його дружиною у 2007 році, коли прибутки родини були достатніми, і таким чином не виникало жодного питання щодо законності чи достатності ресурсів для його придбання. Однак в той же час висновки органів перевірки також базувалися на факті придбання заявником двох квартир у період, коли прибутки родини були меншими за витрати, а отже в нього не було коштів на їх придбання [161]. Фактично, саме вказана підстава свідчить про потенційні корупційні ризики, зумовлені відсутністю взаємозв'язку між законним матеріальним забезпеченням заявника та його реальним матеріальним становищем.

Крім того, органи перевірки висловлювали серйозні сумніви щодо реального обсягу витрат, понесених заявником на облаштування цих квартир. Відповідно, Суд погодився, що підхід органів перевірки не був свавільним або явно необґрунтованим у цьому відношенні. Таким чином, незважаючи на

допущені органами перевірки процедурні недоліки, які становили порушення прав заявника, гарантованих статтею 6 Конвенції, Суд визнав, що звільнення заявника з посади було виправданим як необхідне в демократичному суспільстві відповідно до статті 8 Конвенції з огляду на несприятливу оцінку активів заявника та його фінансової доброчесності [161]. Таким чином, враховуючи наведений приклад, а також відповідні думки суддів, викладені у висновках під час прийняття Закону України «Про судоустрій і статус суддів», доцільним видається внести такі зміни до зазначеного законодавчого акту: п. 7 ч. 9 ст. 109 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» викласти у такій редакції: *«7) суддя допустив інше грубе порушення закону, що підриває суспільну довіру до суду, яке безпосередньо передбачене у міжнародних правових документах та нормативно-правових актах України».*

Забезпечення безстрокового перебування судді на посаді сприяє підтримці та утриманню висококваліфікованих кадрів у судовій системі та надасть можливість зберегти їх безцінний досвід без обривання їх кар'єри без очевидної потреби. Цікавим є той факт, що якихось ґрунтовних наукових досліджень з приводу того, що саме досягнення віку у 65 років перешкоджає належному виконанню особою суддівських обов'язків, не проводилися, як і відсутні будь-які вагомі підстави стверджувати, що якість та швидкість розгляду старшими за віком суддями справ будуть нижчими у порівнянні із показниками молодших за них колег. З високим ступенем вірогідності можна стверджувати, що суть питання, яке розглядається, лежить у площині наявності у такої категорії осіб необхідного стану здоров'я для належного відправлення правосуддя, оскільки визнання особи судом обмежено дієздатною або недієздатною, або наявність хронічних психічних чи інших захворювань, що перешкоджають виконанню функцій зі здійснення правосуддя, унеможливають призначення такої особи на посаду судді. Однак, при цьому слід оговорити, що не всі особи молодого віку мають стовідсоткове здоров'я та не всі захворювання перешкоджають виконанню професійних обов'язків судді. Крім того, ч. 1 ст. 113 Закону № 1402-VIII

передбачено звільнення судді з посади у разі неспроможності здійснювати повноваження за станом здоров'я за наявності медичного висновку, що надається медичною комісією, утвореною спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань охорони здоров'я, за зверненням Вищої ради правосуддя [103]. При цьому, Вища рада правосуддя ухвалює рішення про звільнення судді з посади у випадку, якщо стан здоров'я судді не дає йому змоги протягом тривалого часу або постійно здійснювати свої повноваження. Тобто в разі тривалого погіршення стану здоров'я суддя не позбавлений права звільнитися із займаної посади за станом здоров'я [103]. Окрім наведеного дискусійним також є питання щодо доцільності вважати підставою для звільнення судді з посади порушення обов'язку підтвердити законність джерела походження майна.

Так, відповідно до ст. 118 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», а також пункту 6 частини шостої статті 126 Конституції України, порушення суддею обов'язку підтвердити законність джерела походження майна є підставою для звільнення судді з посади. Порушення суддею обов'язку підтвердити законність джерела походження майна може бути встановлене: 1) у межах дисциплінарного провадження щодо суддів – Вищою радою правосуддя (її органами); 2) у межах кваліфікаційного оцінювання судді – Вищою кваліфікаційною комісією суддів України; 3) судом при розгляді відповідної справи [40]. Фактично, ця підстава корелюється із такими дисциплінарними проступками як здійснення суддею або членами його сім'ї витрат, що перевищують доходи такого судді та доходи членів його сім'ї, законність джерел яких підтверджена; встановлення невідповідності рівня життя судді задекларованим ним та членами його сім'ї майну і доходам; використання статусу судді з метою незаконного отримання ним або третіми особами матеріальних благ або іншої вигоди, а також вчинення корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією. У цьому контексті актуальним рішення є винесення такої підстави як самостійної.

Вчені зауважують, що має існувати справедливий порядок звільнення суддів. Будь-яке з таких звільнень може відбуватися лише у вкрай серйозних випадках, зважаючи на потенційний вплив таких звільнень на незалежність цілого суддівського корпусу. Однією з конституційних новел щодо підстав звільнення судді із займаної посади є порушення суддею обов'язку підтвердити законність джерела походження майна. Це відповідає п. 3.2. Бангалорських принципів, згідно з якими дії та поведінка судді повинні підтримувати впевненість громадськості в чесності й непідкупності судових органів [21]. З огляду на ці норми, а також враховуючи мету подачі декларацій, вчені вважають, що при тлумаченні норм законодавства про декларування майна судді зобов'язані використовувати ту позицію, яка передбачає максимальну відкритість і повноту декларування з метою усунення будь-яких сумнівів щодо майнового стану судді. Використання неоднозначностей у трактуванні законодавства для зменшення переліку майна, яке зазначається в декларації, та мінімізації даних про це майно сприймається суспільством як намагання приховати майно та джерела його походження, що негативно впливає на довіру до суду. Тому суддя повинен докладати зусиль, щоб у декларації було відображено максимально повна інформація про майновий стан судді та членів його сім'ї. Це відповідає ст. 3 Кодексу суддівської етики, відповідно до якої суддя має докладати всіх зусиль до того, щоб на думку розсудливої, законослухняної та поінформованої людини його поведінка була бездоганною [85]. Із урахуванням наведеного, більш доцільним видається доповнити п. 3 ч. 9 ст. 109 та викласти її у такій редакції: *«3) встановлено факт недоброчесної поведінки судді, у тому числі здійснення суддею або членами його сім'ї витрат, що перевищують доходи такого судді та доходи членів його сім'ї, законність джерел яких підтверджена; встановлення невідповідності рівня життя судді задекларованим ним та членами його сім'ї майну і доходам; використання статусу судді з метою незаконного отримання ним або третіми особами матеріальних благ або іншої вигоди; порушення суддею обов'язку підтвердити законність джерела походження*

майна; визнання активів судді необґрунтованими. На підставі таких змін ст. 118 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» може бути виключена.

Наведені пропозиції також співвідносяться із позицією щодо того, що якщо суддя не може пояснити джерела походження майна, яке перебуває в його користуванні, членів його сім'ї, і не докладе достатніх зусиль, для того щоб пояснити, то це є прямим порушенням п. 10 ч. 7 ст. 56 Закону «Про судоустрій та статус суддів», відповідно до якого суддя зобов'язаний підтверджувати законність джерела походження майна у зв'язку із проходженням кваліфікаційного оцінювання, якщо обставини, що можуть мати наслідком притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, викликають сумнів у законності джерела походження майна або доброчесності поведінки судді. Такі дії судді будуть також розцінюватись як порушення ст. 18 Кодексу суддівської етики, відповідно до якої суддя повинен бути обізнаним про свої майнові інтереси та вживати розумних заходів для того, щоб бути обізнаним про майнові інтереси членів своєї сім'ї [59]. Отже, до складових елементів принципу незмінюваності суддів в частині їх звільнення та припинення повноважень доцільно віднести: 1) визначення вичерпного переліку підстав для звільнення та припинення повноважень на конституційних засадах; 2) забезпечення можливості судді безстроково перебувати на посаді (окрім суддів Конституційного Суду); 3) виключення випадків безпідставного звільнення суддів; 4) окреслення змісту дисциплінарного стягнення як підстави для звільнення судді з посади (окрім п. 7 ч. 9 ст. 109 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Таким чином, проведені дослідження надало можливість визначити, що встановлення диференційованого механізму звільнення суддів з посади та припинення їх повноважень надає можливість створити різнорівневу систему забезпечення дотримання принципу незмінюваності суддів шляхом: 1) розмежування кола суб'єктів, до дискреції яких відноситься визначення наявності підстав для звільнення та припинення повноваження судді (Вища рада правосуддя або безпосередньо Конституційний Суд у складі двох третин

– для суддів Конституційного Суду); 2) забезпечення вичерпного переліку підстав для звільнення та припинення повноважень суддів, виключно з підстав визначених ч.ч. 6-7 статті 126 Конституції України (за виключенням підстави, передбаченої ст. 122-1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»); 3) визначення можливості звільнитись з посади за власним бажанням у порядку визначеному законодавством України; 4) збереження матеріального забезпечення суддів, які вийшли у відставку (вихідна допомога, пенсія або щомісячне довічне грошове утримання судді у відставці).

До складових елементів принципу незмінюваності суддів в частині їх звільнення та припинення повноважень доцільно віднести: 1) визначення вичерпного переліку підстав для звільнення та припинення повноважень на конституційних засадах; 2) забезпечення можливості судді безстроково перебувати на посаді (окрім суддів Конституційного Суду); 3) виключення випадків безпідставного звільнення суддів; 4) окреслення змісту дисциплінарного стягнення як підстави для звільнення судді з посади (окрім п. 7 ч. 9 ст. 109 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Із урахуванням вказаного, доцільним видається внести такі зміни до зазначеного законодавчого акту: п. 7 ч. 9 ст. 109 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» викласти у такій редакції: *«7) суддя допустив інше грубе порушення закону, що підриває суспільну довіру до суду, яке безпосередньо передбачене у міжнародних правових документах та нормативно-правових актах України»*; доповнити п. 3 ч. 9 ст. 109 та викласти її у такій редакції: *«3) встановлено факт недоброчесної поведінки судді, у тому числі здійснення суддею або членами його сім'ї витрат, що перевищують доходи такого судді та доходи членів його сім'ї, законність джерел яких підтверджена; встановлення невідповідності рівня життя судді задекларованим ним та членами його сім'ї майну і доходам; використання статусу судді з метою незаконного отримання ним або третіми особами матеріальних благ або іншої вигоди; порушення суддею обов'язку підтвердити законність джерела походження*

майна; визнання активів судді необґрунтованими». На підставі таких змін ст. 118 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» може бути виключена.

Висновки до 2 розділу

1. За допомоги офіційного роз'яснення стандартів правосуддя узагальнено основні підстави для визначення у законодавстві граничного терміну перебування на посаді судді Конституційного Суду, якими є такі: 1) наявність у суддів Конституційного Суду особливих функцій та повноважень, пов'язаних зі здійсненням конституційного провадження; 2) наявність потреби у розмежуванні способів призначення суддів відповідно до меж їх дискреції; 3) наявність потреби у розмежуванні механізмів удосконалення процедур суддівської кар'єри. Принцип незмінюваності суддів Конституційного Суду забезпечується: 1) виключенням можливості бути притягнутим до відповідальності за голосування у зв'язку з ухваленням Судом рішень та надання ним висновків, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку; 2) виключенням можливості бути звільненим протягом встановленого законодавством терміну перебування за відсутності підстав, визначених у ст. 21 Закону України «Про Конституційний Суд України», перелік яких є вичерпним та обмеженим (передбачено лише чотири підстави, однією з яких є подання заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням); 3) посиленими гарантіями незалежності і недоторканності судді Конституційного Суду.

Принцип незмінюваності суддів безпосередньо пов'язаний із законодавчо визначеним порядком призначення та перебування на посаді судді, який відтворюється зокрема крізь призму таких положень: 1) безстрокове перебування на посаді до визначеного у законодавстві віку; 2) визначені гарантії щодо заборони на переведення судді до іншого суду того самого або нижчого рівня за відсутності підстав, перелік яких є вичерпним та визначений у Законі України «Про судоустрій і статус суддів»; 3) заборона на звільнення

та припинення повноважень за відсутності підстав, перелік яких є вичерпним та визначений у Законі України «Про судоустрій і статус суддів».

Встановлено, що забезпечення функціонування механізму призначення та перебування на посаді судді реалізується шляхом: 1) передбачення та закріплення у Конституції України принципу незмінюваності суддів; 2) визначення у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» порядку оголошення, проведення та завершення конкурсу на зайняття вакантної посади судді; 3) визначення у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» порядку призначення на посаду судді та набуття повноважень; 4) визначення у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» порядку переведення судді до іншого суду.

2. Аргументовано, що судоустрій є залежним від правової системи країни та особливостей нормативно-правового врегулювання судочинства, що свідчить про те, що залишатись у повній мірі аполітичною судова система не здатна. Водночас, система судоустрою має бути незалежна від впливу соціально-економічних та політичних факторів, які відбуваються в країні. Найкращим прикладом є забезпечення належного функціонування системи правосуддя в умовах воєнного стану шляхом створення для судді належних умов праці (це стосується також і порядку переведення до інших судів у випадку тимчасової окупації територій тощо). Інститут відрядження судді до іншого суду потребує вдосконалення шляхом запровадження механізму відрядження судді до суду вищої інстанції як особливої форми переведення. Одним з основних факторів, які впливають на процедуру переведення судді до суду вищої інстанції є суддівський стаж та професійна компетентність судді. При цьому, з метою уникнення кадрового дисбалансу, має враховуватись завантаженість судів.

Доведено, що до ознак принципу незмінюваності суддів в контексті переведення судді до іншого суду доцільно віднести: 1) визначену у законодавчих актах заборону на переведення без згоди за відсутності відповідних, нормативно визначених підстав; 2) забезпечення захисту від

переведення на судді до суду нижчого рівня за відсутності підстав для притягнення до дисциплінарної відповідальності; 3) забезпеченні можливості повернення на посаду до попереднього суду після погашення дисциплінарного стягнення за умови проходження встановленої нормативно-правовими актами процедури; 4) забезпечення можливості бути переведеним без конкурсу до іншого суду у випадку реорганізації, ліквідації або припинення роботи суду, в якому суддя виконував свої обов'язки.

Аргументовано, що не дивлячись на низку змін та доповнень, які було внесено до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», наразі доцільним кроком в межах реформування судової системи є посилення захисту прав суддів в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану. У зв'язку із цим, визнано доцільним внести зміни до ч. 2 ст. 55 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та викласти її в такій редакції: *«У період дії надзвичайного чи воєнного стану і за умови зміни територіальної підсудності судових справ, що розглядаються у відповідному суді, в порядку, передбаченому частиною сьомою статті 147 цього Закону, суддя суду, територіальна підсудність справ якого змінюється, може бути без його згоди відряджений для здійснення правосуддя до суду того самого рівня і спеціалізації»*.

3. Зазначено, що встановлення диференційованого механізму звільнення суддів з посади та припинення їх повноважень надає можливість створити різнорівневу систему забезпечення порядку дотримання принципу незмінюваності суддів шляхом: 1) розмежування кола суб'єктів, до дискреції яких відноситься визначення наявності підстав для звільнення та припинення повноваження судді (Вища рада правосуддя або безпосередньо Конституційний Суд у складі двох третин – для суддів Конституційного Суду); 2) забезпечення вичерпного переліку підстав для звільнення та припинення повноважень суддів, виключно з підстав визначених ч.ч. 6-7 статті 126 Конституції України (за виключенням підстави, передбаченої ст. 122-1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»); 3) визначення можливості

звільнитись з посади за власним бажанням у порядку визначеному законодавством України; 4) збереження матеріального забезпечення суддів, які вийшли у відставку (вихідна допомога, пенсія або щомісячне довічне грошове утримання судді у відставці).

Узагальнено, що до складових елементів принципу незмінюваності суддів в частині їх звільнення та припинення повноважень доцільно віднести: 1) визначення вичерпного переліку підстав для звільнення та припинення повноважень на конституційних засадах; 2) забезпечення можливості судді безстроково перебувати на посаді (окрім суддів Конституційного суду); 3) виключення випадків безпідставного звільнення суддів; 4) окреслення змісту дисциплінарного стягнення як підстави для звільнення судді з посади (окрім п. 7 ч. 9 ст. 109 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Визнано доцільним внести такі зміни до зазначеного законодавчого акту:

– п. 7 ч. 9 ст. 109 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» викласти у такій редакції: *«7) суддя допустив інше грубе порушення закону, що підриває суспільну довіру до суду, яке безпосередньо передбачене у міжнародних правових документах та нормативно-правових актах України»;*

– доповнити п. 3 ч. 9 ст. 109 та викласти її у такій редакції: *«3) встановлено факт недоброчесної поведінки судді, у тому числі здійснення суддею або членами його сім'ї витрат, що перевищують доходи такого судді та доходи членів його сім'ї, законність джерел яких підтверджена; встановлення невідповідності рівня життя судді задекларованим ним та членами його сім'ї майну і доходам; використання статусу судді з метою незаконного отримання ним або третіми особами матеріальних благ або іншої вигоди; порушення суддею обов'язку підтвердити законність джерела походження майна; визнання активів судді необґрунтованими».* На підставі таких змін ст. 118 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» може бути виключена.

РОЗДІЛ 3. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ НЕЗМІНЮВАНОСТІ СУДДІВ У МЕХАНІЗМІ ФОРМУВАННЯ СУДДІВСЬКОГО КОРПУСУ

3.1. Вища рада правосуддя як суб'єкт забезпечення принципу незмінюваності суддів в Україні

Принцип незмінюваності суддів, окрім етапів призначення та обрання на посаду, перебування та звільнення, також реалізується крізь призму проходження претендентами конкурсного відбору. Удосконалення процедури формування суддівського корпусу є основним завданням реформування судової системи, оскільки саме обрання на посаду суддів кваліфікованих осіб надає можливість забезпечити як принцип незмінюваності у загальному його розумінні (шляхом унеможливлення вчинення суддями дисциплінарних проступків, що може мати наслідком звільнення), так і належний механізм здійснення правосуддя в державі. Не дивлячись на те, що процедура кадрового відбору була значно ускладнена внаслідок введення особливого правового режиму воєнного стану, на сьогоднішній день низка змін та доповнень, внесених наприкінці 2023 року до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», а також приведення у відповідність цього законодавчого акту положенням Конституції України частково вирішили нагальні проблеми судоустрою, проте окремі прогалини залишаються актуальними та потребують доопрацювання. Однією із таких прогалин є унормування положень щодо діяльності Вищої ради правосуддя.

Так, із прийняттям у 2016 році чинного Закону України «Про судоустрій і статус суддів» було дещо змінено підхід до вимог, які висуваються до кандидатів на посаду судді. Зокрема, було збільшено мінімальний вік претендента (з двадцяти п'яти на тридцять років), а також – стаж професійної діяльності у сфері права до п'яти років. Позитивним моментом доцільно вважати і те, що до такого стажу, відповідно до законодавства, наразі зараховується і зайняття кандидатами посад, пов'язаних із науково-

педагогічною діяльністю у закладах вищої освіти, які готують фахівців у галузі права. Аналіз Закону України «Про судоустрій і статус суддів» надає підставу для констатації, що, фактично, у формуванні суддівського корпусу беруть участь два органи: Вища рада правосуддя та Вища кваліфікаційна комісія суддів.

Відповідно до Закону України «Про вищу раду правосуддя», вища рада правосуддя є колегіальним, незалежним конституційним органом державної влади та суддівського врядування, який діє в Україні на постійній основі для забезпечення незалежності судової влади, її функціонування на засадах відповідальності, підзвітності перед суспільством, формування доброчесного та високопрофесійного корпусу суддів, додержання норм Конституції і законів України, а також професійної етики в діяльності суддів і прокурорів. Вища рада правосуддя є юридичною особою, видатки на її утримання визначаються окремим рядком у Державному бюджеті України [42]. Огляд законодавств зарубіжних країн свідчить про те, що у більшості європейських держав існують аналогічні Вишій раді правосуддя органи, основним завданням яких є здійснення контролю та організаційний супровід діяльності суддів. Теоретично, такий підхід є аргументованим, оскільки забезпечення належного судочинства надає гарантії здійснення прозорого, об'єктивного та неупередженого правосуддя в країні. Що стосується України, доцільно відмітити, що відповідно до законодавчої бази, Вища рада правосуддя бере участь на всіх етапах формування суддівського корпусу та забезпечення діяльності суддів.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про вищу раду правосуддя», до основних завдань цього органу, пов'язаних із забезпеченням формування суддівського корпусу, кар'єрного просування суддів та забезпечення принципу їх незмінюваності відносяться: внесення подання про призначення судді на посаду; ухвалення рішення стосовно порушення суддею чи прокурором вимог щодо несумісності; забезпечення здійснення дисциплінарним органом дисциплінарного провадження щодо судді;

утворення органів для розгляду справ щодо дисциплінарної відповідальності суддів; розгляд скарг на рішення відповідних органів про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді чи прокурора; ухвалення рішення про звільнення судді з посади; надання згоди на затримання судді чи утримання його під вартою чи арештом; ухвалення рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя; вжиття заходів щодо забезпечення авторитету правосуддя та незалежності суддів; ухвалення рішення про переведення судді з одного суду до іншого, рішення про відрядження судді до іншого суду того самого рівня і спеціалізації; ухвалення рішення про припинення відставки судді [42]. Окрім виконання найбільш поширених функцій щодо забезпечення кар'єрного просування суддів та безпосередньої участі у відборі кандидатів на посаду, а також припинення діяльності суддів, Вища рада правосуддя забезпечує принцип їх незалежності (а, відповідно, і принцип незмінюваності) шляхом захисту професійної діяльності від втручання. Виходячи із положень законодавчих та інших нормативно-правових актів, можна також підсумувати, що, фактично, діяльність Вищої ради правосуддя не обмежується наведеними у вказаній статті повноваженнями, а є більш широкими, що надає можливість у повному обсязі забезпечувати укомплектування та діяльність суддівського корпусу. Проте, необхідно зауважити, що, не дивлячись на встановлення диференційованих видів юридичної відповідальності, такі діяння не залишаються поодинокими.

Підтвердженням наведеної тези є дані, викладені в Інформаційно-аналітичному звіті про діяльність Вищої ради правосуддя за 2023 рік, в якому зазначено, що протягом 2023 року до ВРП надійшло 200 повідомлень про втручання у професійну діяльність суддів щодо здійснення правосуддя, про вчинення дій, що порушують гарантії незалежності суддів або підривають авторитет правосуддя, що на 56 % більше, ніж у 2022 році (128 повідомлень). Із вказаної кількості повідомлень 10 повідомлень суддів стосувалися втручання в їхню діяльність щодо здійснення правосуддя іншими суддями та відповідно до частини третьої статті 73 Закону України «Про Вищу раду

правосуддя» розглянуто в порядку, визначеному цим Законом для розгляду дисциплінарних скарг (у 2022 році – 2), 5 повідомлень – знято з авторозподілу у зв'язку з відкликанням та розглянуто в порядку, визначеному Законом України «Про звернення громадян». Решта повідомлень надійшли від суддів місцевих судів – 149 (у 2022 році – 114), 20 повідомлень надійшло від суддів апеляційних судів (у 2022 році – 7), 16 повідомлень – від суддів Верховного Суду та Вищого антикорупційного суду (у 2022 році – 3). У 2022 році також надійшло 1 повідомлення про втручання у професійну діяльність суддів від Територіального управління ДСА України. ВРП розглянула 208 повідомлень суддів про втручання в діяльність щодо здійснення правосуддя (з урахуванням тих повідомлень, що надійшли за попередні періоди). Для порівняння, у 2022 році ВРП розглянула 47 повідомлень суддів. За результатами розгляду 97 повідомлень про втручання в діяльність суддів щодо здійснення правосуддя ВРП ухвалила 93 рішення про вжиття заходів реагування (звернення до прокуратури та органів правопорядку стосовно надання інформації про розкриття та розслідування злочинів; внесення до відповідних органів чи посадових осіб подання про виявлення та притягнення до встановленої законом відповідальності осіб, які вчинили дії або допустили бездіяльність, тощо) (у 2022 році – 15 рішень) [48]. Наведені статистичні дані, хоча і не є критично високими, водночас демонструють негативну тенденцію в державі, яка свідчить про неналежний захист правосуддя. Кримінальним законодавством України передбачено низку статей, в яких встановлено кримінальну відповідальність за втручання у діяльність державного діяча (зокрема, голови Конституційного Суду України, судді Конституційного Суду України, Голови чи члена Вищої ради правосуддя, Голови чи члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України) (ст. 344 КК України); перешкоджання діяльності Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (ст. 351-2 КК України); втручання в діяльність судових органів (ст. 376 КК України); погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного (ст. 377 КК України) тощо. У 2023 році відповідно до Закону

України від 23.08.2023 № 3342-IX «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань» було удосконалено санкції за вчинення кримінальних правопорушень проти правосуддя. Проте, не дивлячись на активну законотворчу роботу, захист судової системи залишається незадовільним.

Відповідно до чинного законодавства, Вища рада правосуддя також призначає та звільняє з посад членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та затверджує Єдині показники для оцінки доброчесності та професійної етики судді (кандидата на посаду судді) після консультацій з Вищою кваліфікаційною комісією суддів України, Радою суддів України та Громадською радою доброчесності. Відповідно до ст. 36 Закону України «Про вищу раду правосуддя», призначення на посаду судді здійснюється Президентом України за поданням Вищої ради правосуддя. Вища рада правосуддя ухвалює рішення щодо внесення Президентові України подання про призначення судді на посаду за результатами розгляду рекомендації Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, до якої обов'язково додається особова справа (дос'є) кандидата на посаду судді. За результатами попереднього розгляду доповідач складає висновок щодо можливості призначення судді на посаду та виносить такий висновок на розгляд Вищої ради правосуддя. На засіданні Вищої ради правосуддя кандидатура на посаду судді розглядається після доповіді члена Вищої ради правосуддя, який визначений доповідачем у цій справі [42]. Наведене положення свідчить про існування ще декількох проміжних суб'єктів, які беруть участь у забезпеченні проведення кваліфікаційного іспиту претендентів на посаду судді – Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Рада суддів України та Громадська рада доброчесності. Необхідно також відмітити, що відповідно до останніх змін, внесених до законодавства України, наразі кваліфікаційний іспит передбачений не тільки для претендентів на посаду судді, а і окремих суддів.

Так, у 2020 році було прийнято Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень пунктів 4, 7, 8, 9, 11, 13, 14, 17, 20, 22, 23, 25 розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII, в якому було визначено, що згідно з положеннями підпункту 4 пункту 16¹ розділу XV «Перехідні положення» Основного Закону України «відповідність займаній посаді судді, якого призначено на посаду строком на п'ять років або обрано суддею безстроково до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», має бути оцінена в порядку, визначеному законом. Виявлення за результатами такого оцінювання невідповідності судді займаній посаді за критеріями компетентності, професійної етики або доброчесності чи відмова судді від такого оцінювання є підставою для звільнення судді з посади. Порядок та вичерпні підстави оскарження рішення про звільнення судді за результатами оцінювання встановлюються законом» [129]. У 2023 році було прийнято Закон України від 21.11.2023 № 3481-IX «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у зв'язку з Рішенням Конституційного Суду України від 18 лютого 2020 року № 2-р/2020 щодо забезпечення безперервності здійснення правосуддя найвищим судом у системі судоустрою України», відповідно до якого Закон України «Про судоустрій і статус суддів» розділ XII «Прикінцеві та перехідні положення»: було доповнено п. 7-1, в якому визначено, що судді, зазначені в абзаці першому пункту 4¹ (судді Верховного Суду України, обрані на посади до дня набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», продовжують здійснювати свої повноваження як судді Верховного Суду відповідної спеціалізації до звільнення або припинення їхніх повноважень з підстав, визначених Конституцією України. Голова Верховного Суду у двадцятиденний строк з дня набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Закону

України «Про судоустрій і статус суддів» у зв'язку з Рішенням Конституційного Суду України від 18 лютого 2020 року № 2-р/2020 щодо забезпечення безперервності здійснення правосуддя найвищим судом у системі судоустрою України» зараховує суддів, зазначених в абзаці першому цього пункту, які станом на день набрання чинності зазначеним законом перебувають у штаті Верховного Суду України, до штату Верховного Суду - у касаційний суд тієї спеціалізації, яка відповідає спеціалізації судової палати Верховного Суду України, в якій такий суддя здійснював правосуддя) цього розділу (крім тих, які пройшли перевірку на відповідність займаній посаді до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у зв'язку з Рішенням Конституційного Суду України від 18 лютого 2020 року № 2-р/2020 щодо забезпечення безперервності здійснення правосуддя найвищим судом у системі судоустрою України»), оцінюються Вищою кваліфікаційною комісією суддів України на відповідність займаній посаді за критеріями компетентності, професійної етики та доброчесності у порядку, визначеному цим Законом, з урахуванням особливостей, передбачених цим пунктом. Кваліфікаційне оцінювання таких суддів проводиться на підставі рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України про призначення кваліфікаційного оцінювання. Кваліфікаційне оцінювання за критерієм компетентності проводиться лише шляхом проведення співбесіди. Громадська рада доброчесності сприяє Вищій кваліфікаційній комісії суддів України у встановленні відповідності таких суддів критеріям професійної етики та доброчесності. Вища кваліфікаційна комісія суддів України здійснює відповідне оцінювання першочергово [43]. Наприкінці 2023 року Вищою кваліфікаційною комісією суддів було відновлено кваліфікаційне оцінювання зазначених суддів. Водночас із цим ВККСУ та Громадська рада доброчесності погодили перелік індикаторів невідповідності суддів/кандидатів на посаду судді критеріям доброчесності та професійної етики, а також принципи їх застосування. Як видається, такий підхід можна пояснити необхідністю в унормуванні порядку оцінювання

ступеню доброчесності та професійної етики, відповідно до положень ч. 3 ст. 79-5 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (Вища кваліфікаційна комісія суддів України ухвалює вмотивоване рішення про відмову в наданні рекомендації про призначення кандидата на посаду судді у разі наявності обґрунтованого сумніву щодо його відповідності критеріям доброчесності чи професійної етики. У такому разі переможцем конкурсу визначається наступний у рейтингу кандидат [40]).

До принципів оцінювання індикаторів було віднесено: 1) для оцінювання відповідності судді критеріям професійної етики та доброчесності можуть використовуватися будь-які джерела інформації без часових та територіальних обмежень, зокрема, відкриті джерела та декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, подані відповідно до Закону України «Про запобігання корупції». Використання інформації має відбуватися з урахуванням вимог Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо формування суддівського досьє; 2) суддя не відповідає критеріям професійної етики та доброчесності у разі наявності обґрунтованого сумніву щодо його відповідності хоча б одному індикатору. Наявність обґрунтованого сумніву встановлюється ВККС на підставі чітких та переконливих доказів (*це речення також додатково утворює суб'єктивізм та неоднакове тлумачення, що призводить до появи оціночного поняття – прим. – В.Б.*). Чіткими та переконливими є докази, які з точки зору звичайної розсудливої людини у своїй сукупності дають змогу дійти висновку про наявність або відсутність обставин, що породжують обґрунтований сумнів; 3) факт наявності будь-якого рішення, висновку чи оцінки національного або міжнародного органу (або відсутність такого факту): 1) не є наперед визначальним та обов'язковим для врахування при оцінюванні відповідності судді індикаторам професійної етики та доброчесності, 2) сам по собі не спростовує обґрунтований сумнів у відповідності судді індикаторам професійної етики та доброчесності; 4) при оцінюванні відповідності індикаторам професійної етики та доброчесності враховується істотність будь-

якого порушення [106]. Проте, огляд практики надає можливість констатувати, що у більшості випадків, навіть наявність узагальнених індикаторів недоброчесності судді та сумнівів у його професійній етиці, не унеможливує наявність суб'єктивізму при оцінці його відповідності вже займаній посаді або посаді, на яку він претендує під час проходження кваліфікаційного іспиту. Такий стан справ є наслідком відсутності налагодженої взаємодії між ВККС та Громадською радою доброчесності, що ускладнює остаточну оцінку Вищою радою правосуддя.

У 2019 році експертами громадських організацій (Центром політико-правових реформ, Фондацією ДЕЮРЕ, ВО «Автомайдан») було підготовлено аналітичний огляд із проміжних результатів кваліфікаційного оцінювання суддів у 2016-2018 роках. В огляді серед проблемних аспектів було виокремлено те, що ВККС не встановлює дані про невідповідність статків суддів їх офіційним доходам під час кваліфікаційного оцінювання, хоча має можливість це робити відповідно до закону, а також те, що бюрократичні процедури, пов'язані зі звільненням суддів за наслідками кваліфікаційного оцінювання, тривають невиправдано довго. На підтвердження наведеної позиції було наведено декілька прикладів із практики ВККС:

– відповідно до п. 6 ч. 6 ст.126 Конституції України порушення суддею обов'язку підтвердити законність джерела походження майна є підставою для звільнення судді з посади. За ст. 118 Закону ВККС має перевірити це під час кваліфікаційного оцінювання судді. Проте результати оцінювання свідчать, що ВККС не виконує вимоги Конституції в частині перевірки відповідності стилю життя суддів задекларованим доходам. Так, наприклад, у своєму висновку про невідповідність судді Київського районного суду м. Одеса критеріям доброчесності та професійної етики ГРД вказала на факти недекларування суддею рухомого та нерухомого майна у різні роки, а також навела докази на підтвердження невідповідності стилю життя судді офіційно задекларованим доходам. Попри це суддя успішно пройшла кваліфікаційне оцінювання, а зі змісту співбесіди, яку ВККС провела з суддею,

можна робити висновок, що члени комісії взагалі не досліджували питання відповідності судді антикорупційним критеріям. При проведенні оцінювання судді Дніпровського районного суду м. Києва член Комісії прямо вказав, що суддя всупереч обов'язку, який встановлений п.10 ч.7 ст. 56 Закону «Про судоустрій та статус суддів» не підтвердив документально джерела походження майна. Однак за результатом оцінювання суддя визнаний таким, що відповідає займаній посаді. Хоча оцінювання пройшло понад 2 тис. суддів, ВККС жодного разу не встановила невідповідність статків суддів їх офіційним доходам. Більше того, невідомо, чи ВККС взагалі проводила перевірку за ст. 126 Конституції;

– відповідно до пп. 4 п. 161 Перехідних положень до Конституції України усі судді мають бути оцінені на відповідність займаній посаді. У тому разі, якщо за результатами такого оцінювання буде виявлено невідповідність судді займаній посаді за критеріями компетентності, професійної етики або доброчесності або якщо суддя відмовиться від проходження оцінювання, такий суддя має бути звільнений з посади. Протягом 2018 року ВККС завершила кваліфікаційне оцінювання на відповідність займаній посаді щодо 1771 судді, 144 з яких не підтвердили здатності здійснювати правосуддя у відповідному суді. Перші рішення про звільнення з посади ВРП прийняла лише 25 вересня 2018 р., тобто майже через півроку після початку публікації результатів оцінювання. Ймовірно, це пов'язано з тим, що ВРП чекає результатів оскарження рішень Комісії за результатами оцінювання суддів у Верховному Суді. Адже ніхто з суддів, які наразі звільненні з посади, не оскаржував рішення ВККС про невідповідність займаній посаді за критеріями компетентності, професійної етики або доброчесності. Проте навіть якщо вважати політику ВРП не звільняти суддів до результатів оскарження виправданою, не зрозуміло чому Рада зволікає зі звільненням суддів, які не оскаржували рішення Комісії [52]. Наведені прогалини також можуть бути зумовлені незадовільною якістю виконання Вищою радою правосуддя своїх обов'язків із забезпечення належної процедури формування суддівського

корпусу, що призвело до неоднакового застосування положень законодавчих актів органами, які знаходяться у її підпорядкуванні (ВККСУ та Громадською радою доброчесності). Відповідно до положень Конституції, Закону України «Про Вищу раду правосуддя» та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» всі повноваження ВРП спрямовані на забезпечення незалежності суддів та створення гарантій їх правового статусу. ВРП є незалежним від виконавчої і законодавчої влади органом, у зв'язку із чим тільки вона повинна приймати остаточне рішення щодо результатів кваліфікаційного оцінювання суддів та можливості виконання ними обов'язків в межах судової системи.

В узагальненому аналізі практики Вищої ради правосуддя щодо оцінки поведінки судді/кандидата на посаду судді на відповідність вимогам доброчесності та професійної етики було викладено адаптовані під умови дії особливого правового режиму воєнного стану рекомендації щодо переліку та змісту критеріїв доброчесності судді (кандидата на посаду судді), серед яких основними є:

- перехід судді на бік ворога. Про порушення критерію може свідчити: а) перехід судді на бік держави-агресора проти України (наприклад, подав документи на призначення суддею ворожої держави, зайнявся юридичною практикою отримавши на це документи ворожої держави, тощо); б) поведінка судді, що свідчить про підтримку агресивних дій інших держав проти України; в) колаборація судді з представниками держави-агресора проти України; г) колаборація судді з окупаційною адміністрацією;

- чесність судді. Про порушення критерію може свідчити: а) невідповідність витрат і майна судді та членів його сім'ї задекларованим доходам; б) невідповідність рівня життя судді та членів його сім'ї задекларованим доходам; в) порушення суддею зобов'язань щодо декларування (неподання декларації доброчесності судді; неподання декларації НАЗК; недостовірні відомості в декларації НАЗК та/або декларації доброчесності судді); г) невідповідність способу життя судді його статусу (згода судді на отримання від недержавних організацій почесних звань,

нагород, відзнак; г) існування сумнівів щодо законності джерел походження майна; д) введення в оману дисциплінарного органу щодо відомостей, внесених до декларації НАЗК та/або декларації доброчесності судді, або які підлягають внесенню; е) академічна недоброчесність судді. Застосування цього критерію має відбуватися з врахуванням таких вимог: кандидат не відповідає вимогам цього показника, якщо розсудливий спостерігач матиме обґрунтовані сумніви щодо законності джерел походження майна кандидата та/або відповідності рівня життя кандидата або членів його сім'ї задекларованому доходу протягом періоду часу, за який наявна фінансова інформація; поняття «рівень життя» охоплює усе майно у власності, володінні чи користуванні кандидата або членів його/її сім'ї, а також витрати та інші вихідні фінансові потоки, наприклад, позики, надані третім сторонам; для оцінки відповідності цьому показнику можуть використовуватися дані та оцінки Національного агентства з питань запобігання корупції чи іншого уповноваженого державного органу та/або з будь-якого іншого достовірного і надійного джерела;

– незалежність судді. Про порушення критерію може свідчити: а) позапроцесуальні відносини судді в справі (свідомість правопорушення, його цілеспрямований, активний характер); б) перебування судді в конфлікті інтересів; в) ситуації в суді та за його межами, які можуть обґрунтовано сприйматися як такі, що призводять до конфлікту інтересів; г) участь судді у розгляді справи, у якій суддя особисто зацікавлений; ґ) порушення суддею в своїй професійній діяльності принципу верховенства права; д) здійснення зовнішнього або адміністративного впливу одних судів на інших, ухвалення суддями рішень під таким впливом [10]. Наведені рекомендації дещо спростили оцінку професійних якостей та доброчесності судді в умовах воєнного стану, зокрема, це також було пов'язано із наданням оцінки випадкам переходу суддів на бік ворога, їх участі у колабораційній діяльності тощо.

Проте, не дивлячись на низку функціональних проблем, пов'язаних із значенням Вищої ради правосуддя у забезпеченні принципу незмінюваності суддів, вчені також виокремлюють і окремі законодавчі прогалини. Зокрема, звертається увага на те, що зміст Закону «Про судоустрій і статус суддів» сформульовано таким чином, що доводиться констатувати про наявність розбіжностей між поняттями «процедура кваліфікаційного оцінювання» та «етапи проведення кваліфікаційного оцінювання». Виходить, що законодавство виділяє лише два етапи проведення кваліфікаційного оцінювання: 1) складення іспиту; 2) дослідження досьє та проведення співбесіди, тоді як процедура кваліфікаційного оцінювання включає в себе наступні етапи: 1) реєстрація на офіційному веб-сайті ВККС наміру на проходження такого оцінювання або подання до ВККС заяву у довільній формі; 2) ухвалення ВККС рішення про призначення кваліфікаційного оцінювання; 3) проведення тестування з метою перевірки особистих морально-психологічних якостей і загальних здібностей судді, якщо таке рішення буде прийнято ВККС; 4) проведення кваліфікаційного оцінювання, яке складається із: а) складення іспиту, б) дослідження досьє та проведення співбесіди; 5) прийняття ВККС за результатами кваліфікаційного оцінювання рішення [10]. Проте, наявність Громадської ради доброчесності дещо ускладнює порядок кваліфікаційної оцінки суддів. Це, зокрема, також пов'язано із окремими її функціональними повноваженнями, які, здебільшого, формуються в площині визначення критеріїв доброчесності. Водночас існуюча система оцінка відповідності судді вимогам професійної етики свідчить про те, що кандидат на посаду має абсолютно їм відповідати, що надає підставу для констатації наявності неаргументованої спроби продемонструвати ідеал претендента на посаду судді. На завищені вимоги до претендента щодо його доброчесності також неодноразово вказували і представники громадських організацій, вчені, практики тощо. Окремі проблеми на практиці підчас оцінки претендентів на посаду судді також полягають у тому, що їх доброчесність – ознака, яка вміщує в себе всю кар'єру

та не обмежується певним часовим проміжком. Таким чином, можна говорити про те, що критерії доброчесності та відповідності професійній етиці суддів та претендентів на посаду судді мають бути уточнені та доопрацьовані шляхом: 1) визначення періоду та меж оцінки доброчесності судді (за виключенням випадків притягнення його до будь-якого виду юридичної відповідальності та вчинення корупційних діянь); 2) унормування підходів до єдиного розуміння критеріїв доброчесності (оскільки, навіть за наявності прийнятих індикаторів та принципів їх оцінки на практиці ВККС часто оцінює суддів неоднаково, що зумовлено різним тлумаченням вказаних критеріїв); 3) забезпечення практики чіткого мотивування у відмові претенденту чи судді у занятті посади судді чи продовженні виконання обов'язків судді.

Підтвердженням доцільності уникнення двотлумачень при оцінці претендентів на посаду судді є п. 4 ст. 84 Закону «Про судоустрій і статус суддів», який закріплює, що кваліфікаційне оцінювання проводиться прозоро та публічно, у присутності судді (кандидата на посаду судді), який оцінюється, та будь-яких заінтересованих осіб. У розгляді питання про кваліфікаційне оцінювання судді можуть бути присутніми представники органу суддівського самоврядування. Разом з тим, ВККС є державним органом суддівського врядування, який на постійній основі діє у системі правосуддя України (п. 1 ст. 92 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Тому дивує, що окрім принципів прозорості та публічності кваліфікаційного оцінювання в Законі «Про судоустрій і статус суддів» ніяких принципів діяльності ВККС не міститься. Не існує органів державної влади, діяльність яких не базувалась би на системі принципів, передбачених чинним законодавством або визнаних міжнародною спільнотою. Регламент ВККС серед засад її діяльності називає: верховенство права, законність, публічність, політичну нейтральність, рівність прав учасників засідань, колегіальність ухвалення рішень, незалежність та неупередженість, об'єктивність, повне з'ясування обставин, обов'язковість рішень ВККС, право на оскарження рішень ВККС у передбачених Законом випадках (п. 1 Розділу I Регламенту ВККС). Тобто

принцип прозорості в Регламенті ВККС відсутній [10]. Водночас, не дивлячись на відсутність чітко визначених принципів діяльності (що зумовлено тим, що ВККС керується загальними для судової системи принципами), фактично ВККС є допоміжним для ВРП органом, які забезпечує проміжний результат у забезпеченні принципу незмінюваності суддів шляхом безпосередньої участі в оцінці на відповідність критеріям, які висуваються до претендента на посаду судді. Наведене підтверджується положеннями ст. 98 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», в якій визначено, що організаційними формами діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України є засідання у пленарному складі Комісії, у складі її палат та колегій залежно від питань, визначених цим Законом та Регламентом Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Засідання Комісії можуть проводитися у режимі відеоконференції в порядку, встановленому Регламентом Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Члени Комісії мають право брати участь у засіданнях і прийнятті рішень у віддаленому режимі з використанням електронних засобів відеозв'язку у випадках та порядку, встановлених Регламентом Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Суддя (кандидат на посаду судді), стосовно якого Вища кваліфікаційна комісія суддів України розглядає питання, має право брати участь у засіданні Комісії у віддаленому режимі з використанням електронних засобів відеозв'язку [122]. Отже, організаційні форми діяльності ВККС визначають способи та межі реалізації органом своїх повноважень щодо проведення добору кандидатів для призначення на посаду судді та організації проведення щодо них спеціальної перевірки, а також кваліфікаційного іспиту.

Вища рада правосуддя як конституційний, незалежний орган наділений своїм особливим спектром повноважень та функцій, спрямований на контроль за дотриманням Конституції України, Законів України та забезпечення незалежного судівництва. Передбачає запобігання зовнішньому втручання у здійснення правосуддя та запобігання корупційним складовим при формування суддівського корпусу, щоб зробити судову владу ефективною та

професійною. Фактичною метою створення таких органів, як Вища рада правосуддя, є захист судових органів і суддів від зовнішнього політичного впливу під час здійснення ними судівництва. Крім гарантування незалежності суддів, ці органи отримують все більше повноважень щодо покращення ефективності та якості правосуддя, оптимізації управління судовою системою і вирішення фінансових питань. Вища рада правосуддя не є винятком, і її конституційно-правовий статус продовжує піддаватися удосконаленню та реформам. Реалізуючи свої повноваження у встановлених Конституцією України межах і відповідно до законів України Вища рада правосуддя реалізовує свої функції, які можливо систематизувати у відношенні обсягу та змісту реалізації повноважень: власні; контрольно-наглядові; управлінські; врядування, здійснюючи їх через консультативні висновки щодо законопроектів з питань утворення, реорганізації чи ліквідації судів, судоустрою і статусу суддів, узагальнює пропозиції судів, органів та установ системи правосуддя, здійснення державними органами щодо підпорядкованих суб'єктів, хоча існують приклади, коли контроль охоплює діяльність не підпорядкованих суб'єктів, результатами такого контролю виступають дисциплінарні заходи [23]. Отже, *Вища рада правосуддя є основним суб'єктом, який забезпечує принцип незмінюваності суддів. Це здійснюється крізь призму таких її повноважень як:* 1) участь у формування суддівського корпусу; 2) розгляд справ щодо порушення вимог щодо несумісності; 3) забезпечення дисциплінарного провадження (Дисциплінарна рада правосуддя); 4) розгляд скарг на рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді; 5) визначення підстав (зокрема і особливих обставин) для звільнення судді з посади; 6) визначення доцільності затримання та утримання під вартою чи арештом судді до винесення обвинувального вироку судом (за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину); 7) визначення вичерпного переліку підстав оскарження та скасування рішень Вищої ради правосуддя про звільнення судді з підстав визначених п.п. 3-6 Конституції України; 8)

прийняття рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя відповідно до вичерпного переліку обставин; 9) прийняття рішень про переведення суддів; 10) здійснення заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя викладених у ст. 73 Закону України «Про вищу раду правосуддя».

Таким чином, проведені дослідження надало можливість констатувати, що із прийняттям у 2016 році чинного Закону України «Про судоустрій і статус суддів» було дещо змінено підхід до вимог, які висуваються до кандидатів на посаду судді. Зокрема, було збільшено мінімальний вік претендента (з двадцяти п'яти на тридцять років), а також – стаж професійної діяльності у сфері права до п'яти років. Позитивним моментом доцільно вважати і те, що до такого стажу, відповідно до законодавства, наразі зараховується і зайняття кандидатами посад, пов'язаних із науково-педагогічною діяльністю у закладах вищої освіти, які готують фахівців у галузі права. Аналіз Закону України «Про судоустрій і статус суддів» надає підставу для констатації, що фактично у формуванні суддівського корпусу беруть участь два органи: Вища рада правосуддя та Вища кваліфікаційна комісія суддів. У більшості випадків, навіть наявність узагальнених індикаторів недоброчесності судді та сумнівів у його професійній етиці, не унеможлиблює наявність суб'єктивізму при оцінці його відповідності вже займаній посаді або посаді на яку він претендує під час проходження кваліфікаційного іспиту. Такий стан справ є наслідком відсутності налагодженої взаємодії між ВККС та Громадською радою доброчесності, що ускладнює остаточну оцінку Вищою радою правосуддя.

Критерії доброчесності та відповідності професійній етиці суддів та претендентів на посаду судді мають бути уточнені та доопрацьовані шляхом: 1) визначення періоду та меж оцінки доброчесності судді (за виключенням випадків притягнення його до будь-якого виду юридичної відповідальності та вчинення корупційних діянь); 2) унормування підходів до єдиного розуміння критеріїв доброчесності (оскільки, навіть за наявності прийнятих індикаторів та принципів їх оцінки на практиці ВККС часто оцінює суддів неоднаково, що

зумовлено різним тлумаченням вказаних критеріїв); 3) забезпечення практики чіткого мотивування у відмові претенденту чи судді у занятті посади судді чи продовженні виконання обов'язків судді.

Вища рада правосуддя є основним суб'єктом, який забезпечує принцип незмінюваності суддів. Це здійснюється крізь призму таких її повноважень як: 1) участь у формуванні суддівського корпусу; 2) розгляд справ щодо порушення вимог щодо несумісності; 3) забезпечення дисциплінарного провадження (Дисциплінарна рада правосуддя); 4) розгляд скарг на рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді; 5) визначення підстав (зокрема і особливих обставин) для звільнення судді з посади; 6) визначення доцільності затримання та утримання під вартою чи арештом судді до винесення обвинувального вироку судом (за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину); 7) визначення вичерпного переліку підстав оскарження та скасування рішень Вищої ради правосуддя про звільнення судді з підстав визначених п.п. 3-6 Конституції України; 8) прийняття рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя відповідно до вичерпного переліку обставин; 9) прийняття рішень про переведення суддів; 10) здійснення заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя викладених у ст. 73 Закону України «Про вищу раду правосуддя».

3.2. Перспективи розвитку засади незмінюваності в умовах реформування судової влади

Сучасна Україна є демократичною державою, діяльність якої в усіх сферах має бути підкріплена та обумовлена нормативно-правовими підставами. У зв'язку із цим, найбільш актуальним напрямом удосконалення функціонування державних інститутів є приведення їх у відповідність потребам, викладеним у міжнародних нормативно-правових актах. У цьому контексті можна також говорити про проведення низки реформ, однією з яких

є судова реформа. На сьогоднішній день судова система все частіше стикається з проблемою формування кваліфікованого складу суддів, яка вирішується виключно за допомоги участі претендентів у конкурсах на заміщення вакантних посад (за виключенням окремих випадків, передбачених у нормативно-правових актах) як при первинному призначенні, так і при переведенні. При цьому переведення судді до іншого суду інколи супроводжується низкою теоретичних та практичних проблем.

Так, відповідно до Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021, основними проблемами, які зумовлюють необхідність подальшого удосконалення організації функціонування судової влади та здійснення правосуддя, є: нездійснення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України своєї діяльності та неможливість відновлення її роботи без удосконалення законодавства; недоброчесність окремих суддів, працівників органів та установ судової влади, випадки толерування корупційних проявів; недосконалість існуючої системи місцевих судів; неефективність системи фінансового, матеріально-технічного та соціального забезпечення гарантій незалежності судової влади; недосконалість системи органів судової влади, організації їх діяльності, у тому числі щодо фінансового, матеріально-технічного та іншого забезпечення судів усіх рівнів; функціональна недосконалість системи органів суддівського врядування та самоврядування; нестача суддів у місцевих та апеляційних судах, надмірне навантаження на суддів у судах усіх рівнів; неефективність процесуальних механізмів касаційного оскарження та формування єдиної судової практики в застосуванні закону судами України; надмірно складні процедури проведення конкурсу на зайняття вакантної посади судді, а також порядок складення кваліфікаційного іспиту і методологія оцінювання суддів та кандидатів на посаду судді; неефективні механізми притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності; неналежне виконання судових рішень...» [166]. Отже,

викладені в Стратегії проблемні аспекти свідчать про нагальну потребу перегляду діючих положень нормативно-правових актів, які регулюють розвиток системи правосуддя в Україні.

Як було зазначено у попередніх розділах, відповідно до ст. 82 Закону України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів», «суддя може бути переведений, в тому числі тимчасово шляхом відрядження, на посаду судді до іншого суду Вищою радою правосуддя в порядку, передбаченому законом. Переведення судді на посаду судді до іншого суду здійснюється на підставі та в межах рекомендації Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, внесеної за результатами конкурсу на заміщення вакантної посади судді, проведеного в порядку, визначеному статтею 79 цього Закону. Переведення судді на посаду судді до іншого суду того самого або нижчого рівня може здійснюватися без конкурсу тільки у випадках реорганізації, ліквідації або припинення роботи суду, в якому такий суддя обіймає посаду судді. Переведення судді до іншого суду в порядку дисциплінарної відповідальності здійснюється на підставі подання органу, який ухвалив рішення про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності» [40]. Таким чином, виходячи із наведеної норми, можна підсумувати, що, фактично, переведення судді на посаду до іншого суду може відбуватись у випадках: 1) реорганізації, ліквідації або припинення роботи суду, в якому особа обіймає посаду судді; 2) відрядженні до іншого суду того самого рівня і спеціалізації для здійснення правосуддя через неможливість здійснення правосуддя у відповідному суді (ст. 55 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»); 3) притягнення до дисциплінарної відповідальності; 4) переведення до іншого суду на підставі конкурсу.

Переведення судді на посаду до іншого суду у зв'язку із реорганізацією, ліквідацією або припиненням роботи суду, в якому особа обіймає посаду судді.

Відповідно до ч. 6 ст. 126 Конституції України підставами для звільнення судді є: «1) неспроможність виконувати повноваження за станом

здоров'я, 2) порушення вимог щодо несумісності, 3) вчинення істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування обов'язками, що є несумісним зі статусом судді або виявило його невідповідність займаній посаді, 4) відставка чи звільнення з посади за власним бажанням, 5) незгода на переведення до іншого суду у разі ліквідації чи реорганізації суду, в якому суддя обіймає посаду, або 6) порушення обов'язку підтвердити законність джерела походження майна» [68]. Виходячи з контексту ч. 2 ст. 53 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», наявність згоди судді на переведення до іншого суду у разі реорганізації, ліквідації або припинення роботи суду не є обов'язковою. Відповідно до ст. 117 Закону, «відмова від переведення до іншого суду (в тому числі ухилення від виконання рішення про переведення) у разі ліквідації чи реорганізації суду, в якому суддя обіймає посаду, є підставою для звільнення судді за рішенням, ухваленим Вищою радою правосуддя» [40]. Викладене в національних нормативно-правових актах вдало корелюється із положенням Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки, в п. 52 яких вказано, що «суддя не може отримати нове призначення або бути переведеним на іншу судову посаду без його згоди на це, крім випадків, коли щодо нього вживаються дисциплінарні санкції або здійснюється реформування в організації судової системи» [124], а також із положенням Монреальської універсальної декларації про незалежність правосуддя, в якій вказано, що «якщо закон передбачає пряме призначення судді на посаду у суді, то таке призначення є внутрішньою адміністративною функцією, що здійснюється самими суддями, або вищою радою суддів, якщо такий орган існує. Підвищення судді у посаді ґрунтується на об'єктивній оцінці чесності кандидата та незалежності його рішень, професійної компетенції, досвіду, гуманності та підпорядкованості лише закону. За винятком системи регулярної зміни (ротації) кадрів, судді не можуть бути переведені з одного суду до іншого чи з одної посади на іншу без їхньої особистої згоди; разом з тим надання такої згоди не може безпричинно

затримуватися» [89]. Отже, така вимога, хоча і є достатньо жорсткою, оскільки, фактично, відповідні органи будуть одноособово приймати рішення щодо обрання суду, у якому працюватиме суддя реорганізованого/ліквідованого/призупиненого суду, однак при цьому національний підхід обумовлений міжнародним досвідом, що підтверджує його право на існування. Але, в цьому контексті можна вести мову про потенційну можливість втрати суддівського потенціалу через відсутність справедливого механізму переведення судді до іншого суду через реорганізацію/ліквідацію/призупинення діяльності суду, в якому він працював. Останнє має серйозне значення, оскільки вже на сьогоднішній день ми можемо констатувати брак кадрів та претендентів на вакантні посади суддів судів різної юрисдикції, що обумовлено як складнощами організаційно-управлінського та науково-методичного характеру, так і відсутністю гідного матеріального та технічного забезпечення.

Відрядження до іншого суду того самого рівня і спеціалізації для здійснення правосуддя через неможливість здійснення правосуддя у відповідному суді.

Відповідно до ст. 55 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», «у зв'язку з неможливістю здійснення правосуддя у відповідному суді, виявленням надмірного рівня судового навантаження у відповідному суді, припиненням роботи суду у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами, за рішенням Вищої ради правосуддя, ухваленим на підставі подання Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, суддя може бути, за його згодою, відряджений до іншого суду того самого рівня і спеціалізації для здійснення правосуддя... Відрядження судді до іншого суду того самого рівня і спеціалізації здійснюється на строк, що визначається Вищою радою правосуддя, але не більше ніж на один рік, крім випадків, передбачених абзацом другим цієї частини. Якщо обставини, що були підставою відрядження судді, продовжують існувати, за зверненням голови суду, до

якого суддя відряджений, та за згодою такого судді Вища рада правосуддя продовжує строк відрядження, але не більше ніж на один рік. Загальний строк відрядження не може перевищувати два роки... У разі припинення роботи суду у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами суддя, якого було відряджено з такого суду, має бути переведений на постійне місце роботи до закінчення строку відрядження...» [40]. На сьогоднішній день актуальною залишається проблема відсутності відпрацьованого механізму відрядження суддів до судів вищих інстанцій із наступним переведенням. Такий стан справ можна пояснити ігноруванням законодавцем кадрової потреби суддівського корпусу, обумовленою частково відсутністю гідних кандидатів, частково – наявністю низки перепон для призначення на посади досвідчених осіб.

Особливого занепокоєння в цьому контексті викликає позиція законодавця, викладена в Законі України «Про судоустрій і статус суддів», відповідно до якої для призначення на посаду судді апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду, Верховного суду особі достатньо мати досвід професійної діяльності адвоката або науковця, що видається недоцільним з огляду на те, що нормативно-правовий акт прирівнює реалізацію суддею своїх повноважень до науково-дослідної роботи особи, котра, із великою ймовірністю, ніколи не приймала участь у судових засіданнях [40]. У зв'язку із цим, більшої актуальності би мала вимога до кандидата на посаду судді, яка полягала би у наявності досвіду судового представництва, що було б актуальним в межах розглядуваної проблематики.

Згідно з пунктом 4.1. Розділу 4 Європейської хартії про закон «Про статус суддів» від 10 липня 1998 року «якщо система просування по службі не заснована на трудовому стажі, то вона будується виключно на якостях і достоїнства, які проявляються при виконанні обов'язків, покладених на суддю, за допомогою об'єктивної оцінки, проведеної одним або декількома суддями і обговорюваної з зацікавленим суддею. Рішення про підвищення на посаді потім виносяться органом, зазначеним в пункті 1.3 Хартії, або за його

пропозицією або з його згоди. Судді, які не обнародовано по службі, повинні мати право на подачу скарги в зазначений орган» [36]. «У зв'язку з цим, окрім тих випадків, коли судді отримують підвищення суворо на підставі терміну служби, тобто в системі, яку Хартія, не виключає, оскільки, як вважається, вона забезпечує дуже ефективний захист незалежності, але яка передбачає добір висококваліфікованих кадрів, важливо забезпечити, щоб можливість підвищення по службі не впливала на незалежність та неупередженість суддів. Слід зазначити, що існують два потенційні аспекти проблеми: одних суддів незаконно стримують і не допускають їхнього просування, а інших незаслужено підвищують. Ось чому Хартія визначає критерії для підвищення виключно як якості та достоїнства, що характеризують суддів при виконанні судових повноважень, які мають бути об'єктивно оцінені одним або більше суддями і обговорені з суддею, якому дають оцінку. Далі рішення щодо підвищення приймаються на підставі та в світлі пропозиції, рекомендації чи висновків органу, про який йшлося в п. 1.3. Там чітко зазначається, що суддя, якого після завершення процедури не рекомендують для просування, повинен мати право представити свою справу перед згаданим вище органом. Положення п. 4.1 явно не призначені для застосування у системах, в яких суддів не підвищують. До спеціального законодавства, що регулює питання кар'єрного просування судді, необхідно внести зміни, спрямовані на запровадження можливості відрядження суддів до судів вищої інстанції з подальшим їх переведенням. В рамках такого відрядження, суддя має пройти відповідну програму стажування і скласти відповідний іспит, за результатом якого суддя може бути переведений до суду вищої інстанції без проведення конкурсу» [16]. Отже, одним із своєчасних способів удосконалення суддівської системи в цьому контексті є запровадження порядку відрядження судді до суду вищої інстанції як особливої форми переведення. Це дозволить вирішити низку таких проблемних питань як: 1) забезпечення кар'єрного зростання особам, які мають відповідний суддівський досвід та знання для реалізації покладених функцій; 2) сприятиме удосконаленню загальної

системи правосуддя; 3) приведе українське судочинство у відповідність до вимог міжнародної правової спільноти; 4) знизить рівень суддівської завантаженості.

Переведення судді до іншого суду в порядку дисциплінарної відповідальності.

Відповідно до Висновку № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності, «друге положення, яке встановлює *Консультативна рада європейських суддів (далі – КРЄС) (додано нами – В.Б.)*, полягає в тому, що це є справою кожної держави – законодавчо визначити, яка поведінка може призвести до дисциплінарного розгляду. КРЄС відзначає, що в деяких країнах були спроби детально описати всі види поведінки, які можуть стати підставою для дисциплінарного провадження та застосування певної форми санкцій. Так, наприклад, Закон Туреччини про суддів та прокурорів визначає градацію порушень (у тому числі, наприклад, прогул без поважної причини впродовж різних строків) та відповідних їм санкцій – від попередження, догани, наслідків для службового просування до переведення на іншу посаду і урешті звільнення. Подібним чином нещодавній Закон 2002 року Словенії прагне реалізувати загальний принцип *nulla poena sine lege* шляхом визначення 27 категорій дисциплінарних порушень. Однак помітним під час таких спроб є те, що, у кінцевому підсумку усі вони вдаються до загальних формулювань («catch-all»), які зумовлюють необхідність оцінки та визначення ступеня порушення. КРЄС не вважає необхідним (або в силу принципу *nulla poena sine lege*, або на будь-якій іншій підставі) або навіть можливим намагатися точно чи детально визначити на європейському рівні природу всіх видів порушень належної поведінки, що можуть призводити до дисциплінарного провадження та застосування санкцій. Сутність дисциплінарного розгляду полягає у притягненні до відповідальності за поведінку, яка у своїй основі суперечить тій, що очікується від представника

професії, якому було пред'явлено обвинувачення щодо недотримання певних правил» [26]. Ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачає дев'ятнадцять підстав, з яких суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності: від умисного або недбалого істотного порушення норм процесуального права під час здійснення правосуддя до декларування завідомо недостовірних (у тому числі неповних) тверджень у декларації доброчесності судді. Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 109 Закону «до суддів може застосовуватись дисциплінарне стягнення у вигляді переведення до суду нижчого рівня. При цьому, в ч. 4 цієї ж статті вказано, що дисциплінарне стягнення, визначене пунктом 5 не застосовується до судді вищого спеціалізованого суду. Також у порядку застосування дисциплінарного стягнення, передбаченого пунктом 5 частини першої цієї статті, не допускається переведення судді до вищого спеціалізованого суду. Відповідно до ст. 110 Закону, суддя вважається таким, що не має дисциплінарного стягнення якщо... протягом трьох років з дня ухвалення рішення про накладення дисциплінарного стягнення у виді подання про переведення судді до суду нижчого рівня суддю не буде піддано новому дисциплінарному стягненню та підстава для нового стягнення не матиме місця протягом вказаного строку; однак суддя не може бути повернутий на посаду до попереднього суду лише в результаті такого погашення» [40]. Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 70 Закону України від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII «Про Вищу раду правосуддя» «переведення судді з одного суду до іншого здійснюється Вищою радою правосуддя... на підставі подання Дисциплінарної палати про переведення судді до суду нижчого рівня» [42]. Варто звернути увагу на те, що дисциплінарне стягнення у виді переведення судді до суду нижчого рівня не є достатньо актуальним та розповсюдженим. Ігнорування розглядуваного виду дисциплінарного стягнення є недоцільним, з огляду на те, що зменшення рівня заробітної платні внаслідок переведення на нижчу посаду є достатньо впливовим методом виправлення недоліків в роботі суддів. До того ж, відкритим залишається питання щодо незастосування

розглядуваного стягнення до суддів вищого спеціалізованого суду (хоча, як здається, це обумовлено наслідками прийняття у 2018 році Закону України «Про вищий антикорупційний суд»).

Переведення судді на посаду судді до іншого суду за результатами конкурсу.

Особливості такого переведення у повній мірі регламентується Законом України «Про судоустрій і статус суддів», при цьому не можна не відмітити наявність низки проблем, які негативно впливають на кадрове забезпечення суддівського корпусу. Так, наприклад, доцільною є позиція, викладену ще у 2020 році у Консультативному висновку щодо законопроекту «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо переведення суддів» № 4072 [169] щодо необхідності розмежування конкурсів, які проводяться для досвідчених суддів та кандидатів на посаду судді, які залишились вільними після процедури переведення. Це надасть можливість більш комплексно підходити до оцінки рівня знань з урахуванням наявного досвіду роботи та якості її здійснення, а також перевірити спроможність кандидатів виконувати обов'язки, покладені на суддю. Це також, як здається, сприятиме запобіганню вчиненню кримінальних правопорушень та дисциплінарних проступків, які часто є наслідком відсутності знань, необхідних для повноцінної реалізації функцій.

Проблема відбору та оцінювання суддів є актуальною для розвитку національної суддівської системи, а відтак – ствердження правосуддя, захисту прав і свобод людини та громадянина. В Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, затвердженій Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021, вказано, що з метою покращення доступу до правосуддя необхідно забезпечити... удосконалення процедури добору кандидатів на посаду судді місцевого суду шляхом запровадження ефективних методів відбору кандидатів, програм їх підготовки та методик оцінювання результатів підготовки кандидатів, можливості стажування кандидатів у судах; удосконалення кваліфікаційних

вимог до кандидатів на посаду суддів місцевих, апеляційних судів, вищих спеціалізованих судів та Верховного Суду; запровадження проходження суддями апеляційних, вищих спеціалізованих судів та Верховного Суду, які не мають суддівського досвіду, підготовки у Національній школі суддів України; розширення програм спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді, підвищення кваліфікації суддів; удосконалення порядку та методології кваліфікаційного оцінювання суддів (кандидатів на посаду судді) тощо [166]. Наведені напрями та заходи відображають загальні міжнародні та європейські стандарти, закладені в основу формування об'єктивного, добросовісного та неупередженого правосуддя. Урахування міжнародних рекомендацій в процесі реформування інституту судової влади передбачає, у тому числі, удосконалення процедури кар'єрного просування суддів шляхом створення механізму кваліфікованої оцінки їх спроможності здійснювати свої повноваження на необхідному рівні. У зв'язку із цим дослідження проблеми формування суддівського корпусу є вкрай актуальним.

Пріоритетними завданнями розбудови правової та демократичної держави є формування нормативної бази та розробка сучасних проєктів, спрямованих на створення ефективного суддівського врядування, що сприяло би підвищенню рівня незалежності суддів від інших гілок влади. Передбачення у системі судоустрою Вищої кваліфікаційної комісії суддів України як постійно діючого органу, основним завданням якого стало унормування процедури формування суддівського корпусу, дещо спростило проблему здійснення кваліфікованого відбору суддів. У першу чергу, це пов'язано із перерозподілом функцій та забезпеченням прозорості проведення конкурсу на заміщення вакантних посад суддів претендентами, що значно знизило рівень потенційних корупційних загроз, втрати об'єктивності судового розгляду та лобіювання суддями при виконанні службових обов'язків власних інтересів.

Продовженням реформування стало передбачення у ст. 87 нового (наразі – чинного) Закону України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII «Про

судоустрій і статус суддів» Громадської ради доброчесності, яка утворюється з метою сприяння Вищій кваліфікаційній комісії суддів України у встановленні відповідності судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та доброчесності для цілей кваліфікаційного оцінювання [40]. Позитивним аспектом такої новели стало те, що фінансування роботи Громадської ради доброчесності відбувається не за рахунок державних коштів, а сама рада діє на волонтерських засадах, незалежно від ВККСУ.

Що стосується фінансування Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, вивчення звітів з 2011 по 2018 рік щодо розподілу видатків Державного бюджету України на забезпечення діяльності Комісії, викладених на офіційному сайті органу, дозволило встановити, що у 2011 році загальна сума видатків склала 84528,6 тис. грн.; у 2012 році загальна сума склала 126166,1 тис. грн.; у 2013 році загальна сума склала 119138,9 тис. грн.; у 2014 році загальна сума склала 102850, 2 тис. грн.; у 2015 році загальна сума склала – 60882,2 тис. грн.; у 2016 році сума видатків загального фонду склала 58754,6 тис. грн.; сума видатків спеціального фонду склала 14770 тис. грн.; у 2018 році сума видатків загального фонду склала 244869,4 тис. грн., сума видатків спеціального фонду склала – 20382,9 тис. грн. [31].

Отже, наведені цифри свідчать про те, що щорічно із державного бюджету витрачаються значні кошти на організацію діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, *питання доцільності функціонування якої залишається відкритим через низку таких факторів як:* 1) ВККСУ здійснює рекомендаційну функцію в процесі формування суддівського корпусу, що підтверджується положенням ст. 36 Закону України від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII «Про вищу раду правосуддя» [42]. До цього ж треба також додати, що зі змісту ст. 3 вказаного нормативно-правового акту саме до повноважень ВРП входить внесення подання про призначення судді на посаду, а також формування складу ВККСУ; 2) створення складного механізму перевірки судді на відповідність потенційній посаді, що делеговано різним організаціям та органам судової влади значно гальмує процес призначення та

переведення суддів, що має наслідком нестачу кадрів та перевантаження окремих судів. Є підстава вважати, що вказана процедура спрямована на встановлення прозорості кадрового відбору та зниження корупційних ризиків (шляхом підвищення рівня публічності проведення конкурсного відбору), обмеження дискреції Вищої ради правосуддя в процесі прийняття рішень тощо. Однак, штучне розширення системи перевірки якості знань, яке потребує залучення додаткового фінансування свідчить про невідповідність запроваджених новацій потребам, передбаченим судової реформою.

Фактична завантаженість ВККСУ, яка зумовила пролонгацію процесу призначення та переведення на посаду суддів через тривале очікування рекомендацій за результатами конкурсу поставила під сумнів доцільність передбаченого способу оптимізації органів формування суддівського корпусу, у тому числі – шляхом створення єдиного органу з об'єднаними повноваженнями, яким стало ВККСУ в межах забезпечення незалежності, безсторонності та неупередженості суддів, що було закладено у план дій Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки [165], яка нині втратила чинність.

У зв'язку із цим, у 2019 році міжнародні та українські експерти склали Звіт про результати оцінювання Розділів I-IV Плану дій щодо реалізації положень вказаної Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки, у тому числі – в частині забезпечення незалежності, безсторонності та неупередженості суддів, оптимізації суддівського врядування та системи кар'єрного просування суддів, а також підвищення професійного рівня суддів. У звіті вказується на наявність підстав для міркувань про те, чи буде ефективним реформування всієї системи суддівського врядування шляхом об'єднання повноважень деяких існуючих інституцій та наділення ВРП, в якій домінують судді, і яка вже має повноваження із забезпечення незалежності суддів, а також з формування суддівського корпусу, включаючи відбір, призначення, оцінювання та підготовку суддів, додатковими повноваженнями. З іншого

боку, в Україні продовжують діяти ВККСУ і органи суддівського самоврядування, передбачені Конституцією [105].

У 2021 році в чинній Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, затвердженій Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021 нездійснення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України своєї діяльності та неможливість відновлення її роботи без удосконалення законодавства було визначено як одну із основних проблем, які зумовлюють необхідність подальшого удосконалення організації функціонування судової влади та здійснення правосуддя [166]. Друга із викладених проблем – недоброчесність окремих суддів, працівників органів та установ судової влади, випадки толерування корупційних проявів [166] поставила під сумнів як доцільність створення ВККСУ (через невиконання/неналежне виконання обов'язку зі встановлення відповідності претендента на посаду судді, який, відповідно до п. 3 ч.2 ст.83 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» має відповідати таким критеріям як: компетентність (професійна, особиста, соціальна тощо); професійна етика; доброчесність [40]), так і якість роботи Громадської ради доброчесності.

Розгляд суддівської практики у сфері формування суддівського корпусу останніх років також підтвердив відсутність системності в роботі ВККСУ, у тому числі – частковий перерозподіл пріоритетів із удосконалення процедури проведення оцінювання якості знань претендентів на посаду судді на сприяння та підтримку розвитку міжнародних ініціатив. Не дивлячись на те, що міжнародна співпраця є одним із основних способів забезпечення перспективи удосконалення системи кар'єрного просування суддів, а також потенційного запровадження новітніх технологій, спрямованих на розвантаження Комісії (зокрема, мова йде про інтеграцію штучного інтелекту як засобу оцінювання претендентів), є підстава вважати більш логічним віддання переваги виконанню актуальних на сьогоднішній день завдань. Такими завданнями можуть бути перегляд процедури оцінювання якості знань претендентів на

посаду судді, перевірки їх на добросесність, а також створення більш сучасних форм запобігання корупційним ризикам шляхом підвищення рівня прозорості судового розгляду.

ВККСУ і ВРП і на сьогодні мають велике навантаження. Так, станом на 1 серпня 2019 року ВККСУ оцінила лише половину суддів, які повинні пройти процедуру оцінювання. У липні-серпні 2019 року ВККСУ оголосила кілька великих конкурсів на заміщення посад у судах, включаючи місцеві та апеляційні суди. Інші процедури, ініційовані ВККСУ, також необхідно завершити. Тому ліквідацію цього органу слід розглядати в контексті вищезгаданих процесів [166]. Враховуючи вказане, можна підсумувати, що основною причиною виникнення питання щодо доцільності існування ВККСУ як самостійного органу на сьогоднішній день є невідповідність покладених на Комісію завдань та очікуваних результатів реаліям, які відбуваються в судовій системі.

Таким чином, результат, спрямований на оптимізацію суддівського врядування, у т.ч. – шляхом створення єдиного органу суддівського врядування з об'єднаними функціями і повноваженнями кількох інституцій, було частково досягнуто (50%) – зокрема, у частині, що стосується визначення повноважень ВРП на конституційному рівні. Ідея зробити судове управління більш ефективним, а повноваження і компетенції більш сконцентрованими задля уникнення дублювання функцій та прогалин обговорювалася на різних заходах та в експертних звітах за результатами аналізу практики ЄС та інших країн і стандартів. Актуальним є використання досвіду і моделі країн ЄС, наприклад, Вищої ради магістратури Португалії (Conselho Superior da Magistratura), яка уповноважена призначати суддів, вирішувати питання кар'єрного просування, здійснювати дисциплінарні провадження, надавати юридичні висновки щодо законопроектів. Закон про ВРП дозволяє їй створювати в межах своєї структури органи для здійснення своїх повноважень, і перелік цих повноважень не є вичерпним в Конституції України [166]. Отже, розподіл, а також часткове дублювання повноважень із

оцінки якості знань різним органам системи судоустрою України, навіть із урахуванням умовного зниження кількості потенційних корупційних ризиків та загроз, не відповідає основній меті судової реформи, яка полягає у вирішенні проблеми нестачі суддів та їх надмірного навантаження.

Таким чином, інтеграція ВККСУ до ВРП здається логічною і послідовною. Вона дозволить об'єднати повноваження з відбору та призначення суддів у межах однієї установи (ВРП) відповідно до рекомендацій європейських інституцій, що працюють в сфері забезпечення незалежності суддів і верховенства права. Одним із ключових аспектів у цьому питанні буде склад такого органу – більшість мають складати судді, які обираються іншими суддями. Якщо цей орган задовольнятиме таку умову про більшість суддів у його складі, його можна було б вважати адекватним інструментом здійснення суддівського самоврядування [166]. Інтеграція ВККСУ до ВРП не може розглядатись як альтернатива та спрощення процесу відбору претендентів на посаду судді. Збереження повноважень ВККСУ, а також алгоритму оцінки у його повному обсязі лише «*de jure*» буде свідчити про відхід від сталих процедур, «*de facto*» на практиці всі питання залишаться відкритими. Враховуючи вказане, доцільним є розгляд зарубіжного досвіду вирішення кадрових проблем у судочинстві з метою інтеграції позитивного зарубіжного досвіду в національну практику.

Відтак, в Нідерландах добір суддів здійснюється за наступними вимогами: 1) кандидат повинен мати вищу юридичну освіту, 2) досвід роботи за юридичною спеціальністю не менше двох років після закінчення університету (не обов'язково в рамках судової системи, можливо, в якості адвоката. Схожа система Нідерландів під час добору кадрів на посаду судді з українським законодавством саме в частині перевірки аналітичних здібностей, пізнання в області права, здатність приймати рішення, комунікативні навички та моральні якості [156, с. 337]. Головним органом, що здійснює атестацію претендентів на посаду, є Національний комітет з відбору суддів. До складу Комітету входять дванадцять членів, шість суддів і шість осіб, які працюють

за межами судової системи (один представник прокуратури, один адвокат і ще чотири людини) [170, с. 112]. В Іспанії відбір суддів здійснюється також тільки з числа осіб, які мають вищу юридичну освіту. Головним органом, що опікає суддівську школу, є Генеральна рада судової влади. Голова Верховного суду Іспанії також головує і в даному органі. Кваліфікаційні іспити здійснюються за участь навіть пересічних громадян. Досвід та практика Іспанії в цілому теж непогані, де такі функції здійснює Генеральна Рада судової влади суддів Іспанії [170, с. 112]. Отже, в країнах дещо більш персоніфікований склад комісій, які займаються оцінюванням претендентів на посаду судді. Обов'язкова участь у Нідерландах адвоката та прокурора відтворює принцип змагальності судочинства, що є актуальним з огляду на те, що забезпечення змагальності закладено в основу судової реформи, у тому числі тієї, що триває у нашій державі.

Необхідно відмітити, що французька судова система є ще більш складною, ніж національна. Це можна пояснити декількома факторами: по-перше, система судоустрою Франції є більш розгалуженою та багатоступеневою, що пояснює розширений кадровий склад та потенційну можливість забезпечити більш якісну підготовку претендентів на посаду судді; по-друге, французька система є більш «відкритою», що забезпечується залученням до судового процесу представників інших професій, які не мають суддівського досвіду; по-третє, французька судова система є більш публічною, на відміну від української. Всі три фактори вказують на необхідність забезпечення нормального функціонування судів всіх рівнів, що зумовлює більш тривалий процес підготовки та перевірки якості знань. В Україні завдання із підготовки суддів покладене на Національну школу суддів України.

Судова система Італії схожа з вітчизняною, оскільки охоплює три ланки – суди конституційної, загальної та спеціальної юрисдикції. Відбір на посаду судді в Італії здійснюється на конкурсній основі. Конкурс на заміщення суддівських посад проводиться під керівництвом Вищої ради суддів (C.S.M.)

за сприяння Міністерства юстиції. Конкурсна державна експертиза для суддів та прокурорів складається з трьох письмових іспитів (з цивільного, кримінального та адміністративного права) та усного іспиту з основних правових питань (див. Статтю 123 ter статуту, що регулює судову систему). Конкурс на посаду суддів очолює Експертна комісія, призначена Вищою радою, що очолюється суддею касаційного суду. Вона складається з двадцяти двох суддів апеляційного суду та вісьмох професорів з права. Висновок складається на кожного індивідуально, що базується на загальній сумі голосів, наданих кожному кандидату за кожен тест [1]. Отже, є підстава вважати, що спрощення етапності конкурсного відбору за рахунок удосконалення системи оцінювання знань претендента шляхом поглибленого аналізу є більш актуальним, ніж створення декількох органів, які повинні брати участь у кар'єрному просуванні суддів.

Таким чином, урахувуючи вказане, вважаємо, що останні тенденції, а також загострені політико-економічні умови функціонування держави, свідчать про те, що ліквідація ВККСУ є аргументованим способом оптимізації процедури формування суддівського корпусу. Втім, делегування повноважень щодо обрання та подання для призначення претендентів на посаду судді виключно Вищій раді правосуддя також є недоцільним як через завантаженість вказаного органу, так і через необхідність дотримання принципів прозорості та об'єктивності кадрового відбору. В цьому контексті доцільним вирішенням проблеми може стати створення при ВРП спеціальної комісії, яка буде наділена схожими із ВККСУ повноваженнями, але передбачати спрощений механізм перевірки претендентів на посаду. Доцільним може бути включення до складу кваліфікаційної комісії представників громадськості, публічних діячів, авторитетних вчених тощо, які у тому числі – виконуватимуть функції і Громадської ради доброчесності. Наведені пропозиції сприятимуть оптимізації системи правосуддя та прискорять формування суддівського корпусу без втрати якості оцінювання претендентів.

На сьогоднішній день актуальними шляхами розвитку інституту переведення суддів до іншого суду є: 1) запровадження відрядження судді до суду вищої інстанції як особливої форми переведення; 2) розмежування конкурсів на заміщення вакантних посад досвідченими суддями та кандидатами на посаду судді; 3) внесення змін до Закону України «Про судоустрій та статус суддів» в частині викладення особливостей проведення конкурсу у разі переведення судді до іншого суду; 4) внесення змін до Закону України «Про судоустрій та статус суддів» в частині дисциплінарних стягнень для суддів вищих спеціалізованих судів; 5) популяризація дисциплінарного стягнення у виді переведення судді на нижчу посаду. Вказане сприятиме укріпленню кадрового потенціалу суддівського корпусу, а також заповненню вакантних посад досвідченими суддями.

Висновки до 3 розділу

1. Встановлено, що із прийняттям у 2016 році чинного Закону України «Про судоустрій і статус суддів» було дещо змінено підхід до вимог, які висуваються до кандидатів на посаду судді. Зокрема, було збільшено мінімальний вік претендента (з двадцяти п'яти на тридцять років), а також збільшено стаж професійної діяльності у сфері права до п'яти років. Позитивним моментом є і те, що до такого стажу, відповідно до законодавства, наразі зараховується і зайняття кандидатами посад, пов'язаних із науково-педагогічною діяльністю у закладах вищої освіти, які готують фахівців у галузі права. Аналіз Закону України «Про судоустрій і статус суддів» надає підставу для констатації, що фактично у формуванні суддівського корпусу беруть участь два органи: Вища рада правосуддя та Вища кваліфікаційна комісія суддів. У більшості випадків, навіть наявність узагальнених індикаторів недоброчесності судді та сумнівів у його професійній етиці, не унеможливорює наявність суб'єктивізму при оцінці його відповідності вже займаній посаді або посаді на яку він претендує під час проходження кваліфікаційного іспиту.

Такий стан справ є наслідком відсутності налагодженої взаємодії між ВККС та Громадською радою доброчесності, що ускладнює остаточну оцінку Вищою радою правосуддя.

Доведено, що критерії доброчесності та відповідності професійній етиці суддів та претендентів на посаду судді мають бути уточнені та доопрацьовані шляхом: 1) визначення періоду та меж оцінки доброчесності судді (за виключенням випадків притягнення його до будь-якого виду юридичної відповідальності та вчинення корупційних діянь); 2) унормування підходів до єдиного розуміння критеріїв доброчесності (оскільки, навіть за наявності прийнятих індикаторів та принципів їх оцінки на практиці ВККС часто оцінює суддів неоднаково, що зумовлено різним тлумаченням вказаних критеріїв); 3) забезпечення практики чіткого мотивування у відмові претенденту чи судді у занятті посади судді чи продовженні виконання обов'язків судді. Вища рада правосуддя є основним суб'єктом, який забезпечує принцип незмінюваності суддів. Це здійснюється крізь призму таких її повноважень як: 1) участь у формуванні суддівського корпусу; 2) розгляд справ щодо порушення вимог щодо несумісності; 3) забезпечення дисциплінарного провадження (Дисциплінарна рада правосуддя); 4) розгляд скарг на рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді; 5) визначення підстав (зокрема і особливих обставин) для звільнення судді з посади; 6) визначення доцільності затримання та утримання під вартою чи арештом судді до винесення обвинувального вироку судом (за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину); 7) визначення вичерпного переліку підстав оскарження та скасування рішень Вищої ради правосуддя про звільнення судді з підстав визначених п.п. 3-6 Конституції України; 8) прийняття рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя відповідно до вичерпного переліку обставин; 9) прийняття рішень про переведення суддів; 10) здійснення заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя викладених у ст. 73 Закону України «Про вищу раду правосуддя».

2. Визначено, що останні тенденції, а також загострені політико-економічні умови функціонування держави, свідчать про те, що ліквідація ВККСУ є аргументованим способом оптимізації процедури формування суддівського корпусу. Делегування повноважень щодо обрання та подання для призначення претендентів на посаду судді виключно Вищій раді правосуддя також є недоцільним як через завантаженість вказаного органу, так і через необхідність дотримання принципів прозорості та об'єктивності кадрового відбору. В цьому контексті доцільним вирішенням проблеми може стати створення при ВРП спеціальної комісії, яка буде наділена схожими із ВККСУ повноваженнями, але передбачати спрощений механізм перевірки претендентів на посаду. Доцільним також може бути включення до складу кваліфікаційної комісії представників громадськості, публічних діячів, авторитетних вчених тощо, які у тому числі – виконуватимуть функції і Громадської ради доброчесності. Наведені пропозиції сприятимуть оптимізації системи правосуддя та прискорять формування суддівського корпусу без втрати якості оцінювання претендентів.

Встановлено, що на сьогоднішній день актуальними шляхами розвитку інституту переведення суддів до іншого суду є: 1) запровадження відрядження судді до суду вищої інстанції як особливої форми переведення; 2) розмежування конкурсів на заміщення вакантних посад досвідченими суддями та кандидатами на посаду судді; 3) внесення змін до Закону України «Про судоустрій та статус суддів» в частині викладення особливостей проведення конкурсу у разі переведення судді до іншого суду; 4) внесення змін до Закону України «Про судоустрій та статус суддів» в частині дисциплінарних стягнень для суддів вищих спеціалізованих судів; 5) популяризація дисциплінарного стягнення у виді переведення судді на нижчу посаду. Вказане сприятиме укріпленню кадрового потенціалу суддівського корпусу, а також заповненню вакантних посад досвідченими суддями.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження вирішено наукове завдання щодо вироблення цілісного доктринального підходу до визначення змісту принципу незмінюваності суддів як гарантії їх незалежності у діяльності щодо здійснення правосуддя, розроблення рекомендацій по вдосконаленню чинного законодавства у сфері організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні, а також практики його застосування. Основні результати дисертації полягають у наступному:

1. Встановлено, що інстанційна система судів надає можливість диференціювати межі дискреції суддів, а також визначити сферу їх відповідальності, уникаючи розбалансованості судової влади та виникнення окремих диспропорцій під час прийняття суддівських рішень. Принцип незмінюваності суддів забезпечує єдність системи судоустрою крізь призму визначеності єдиного статусу суддів. До основних проблем організації судової влади в Україні в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану та реформування судової системи віднесено: 1) відсутність механізму забезпечення конституційної ідентичності правової системи та судової влади; 2) відсутність актуальної методики оцінки легітимності судової влади; 3) неефективність механізму забезпечення транспарентності судової влади; 4) відсутність механізму оцінювання якості судочинства; 5) відсутність єдиної стратегії забезпечення ефективності судового процесу.

2. Аргументовано доведено, що під принципом незмінюваності суддів необхідно розуміти сукупність вихідних законодавчих та організаційних засад, якими забезпечується незалежність судді від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання шляхом заборони до набуття ним шістдесяти п'ятирічного віку на звільнення з посади, припинення його повноважень, відсторонення чи переведення до іншого суду без згоди, окрім випадків передбачених Конституцією України та Законом України «Про судоустрій і статус суддів». Правову основу забезпечення принципу незмінюваності суддів

утворюють: 1) міжнародні та європейські правові документи, рекомендації та стандарти (багатосторонні договори, хартії, висновки, статuti тощо); 2) Конституція України; 3) Закон України «Про судоустрій і статус суддів»; 4) положення надзаконного права (рішення Європейського суду з прав людини).

3. Унормовано та диференційовано міжнародні та європейські стандарти у сфері судочинства на такі групи: 1) міжнародні стандарти, які забезпечують об'єктивність судового розгляду та незалежність суддів; 2) міжнародні стандарти, які гарантують суддівську етику та доброчесність; 3) міжнародні стандарти, які забезпечують формування суддівського корпусу та кар'єрного просування суддів; 4) міжнародні стандарти із організаційно-управлінського та інформаційно-аналітичного забезпечення судоустрою; 5) міжнародні стандарти, які забезпечують здійснення правосуддя та виконання судових рішень.

4. Встановлено, що принцип незмінюваності суддів безпосередньо пов'язаний із законодавчо визначеним порядком призначення та перебування на посаді судді, який відтворюється зокрема крізь призму таких положень: 1) безстрокове перебування на посаді до визначеного у законодавстві віку; 2) визначені гарантії щодо заборони на переведення судді до іншого суду того самого або нижчого рівня за відсутності підстав, перелік яких є вичерпним та визначений у Законі України «Про судоустрій і статус суддів»; 3) заборона на звільнення та припинення повноважень за відсутності підстав, перелік яких є вичерпним та визначений у Законі України «Про судоустрій і статус суддів».

Аргументовано, що забезпечення функціонування механізму призначення та перебування на посаді судді реалізується шляхом: 1) передбачення та закріплення у Конституції України принципу незмінюваності суддів; 2) визначення у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» порядку оголошення, проведення та завершення конкурсу на зайняття вакантної посади судді; 3) визначення у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» порядку призначення на посаду судді та набуття повноважень;

4) визначення у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» порядку переведення судді до іншого суду.

5. Визначено, що до ознак принципу незмінюваності суддів в контексті переведення судді до іншого суду доцільно віднести: 1) визначену у законодавчих актах заборону на переведення без згоди за відсутності відповідних, нормативно визначених підстав; 2) забезпечення захисту від переведення на судді до суду нижчого рівня за відсутності підстав для притягнення до дисциплінарної відповідальності; 3) забезпечення можливості повернення на посаду до попереднього суду після погашення дисциплінарного стягнення за умови проходження встановленої нормативно-правовими актами процедури; 4) забезпечення можливості бути переведеним без конкурсу до іншого суду у випадку реорганізації, ліквідації або припинення роботи суду, в якому суддя виконував свої обов'язки.

6. Доведено, що встановлення диференційованого механізму звільнення суддів з посади та припинення їх повноважень надає можливість створити різнорівневу систему забезпечення дотримання принципу незмінюваності суддів шляхом: 1) розмежування кола суб'єктів, до дискреції яких відноситься визначення наявності підстав для звільнення та припинення повноваження судді (Вища рада правосуддя або безпосередньо Конституційний Суд у складі двох третин – для суддів Конституційного Суду); 2) забезпечення вичерпного переліку підстав для звільнення та припинення повноважень суддів, виключно з підстав визначених ч.ч. 6-7 статті 126 Конституції України (за виключенням підстави, передбаченої ст. 122-1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»); 3) визначення можливості звільнитись з посади за власним бажанням у порядку визначеному законодавством України; 4) збереження матеріального забезпечення суддів, які вийшли у відставку (вихідна допомога, пенсія або щомісячне довічне грошове утримання судді у відставці). До складових елементів принципу незмінюваності суддів в частині їх звільнення та припинення повноважень доцільно віднести: 1) визначення вичерпного переліку підстав для звільнення та припинення повноважень на

конституційних засадах; 2) забезпечення можливості судді безстроково перебувати на посаді (окрім суддів Конституційного Суду); 3) виключення випадків безпідставного звільнення суддів; 4) окреслення змісту дисциплінарного стягнення як підстави для звільнення судді з посади (окрім п. 7 ч. 9 ст. 109 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

7. Визначено, що критерії доброчесності та відповідності професійній етиці суддів та претендентів на посаду судді мають бути уточнені та доопрацьовані шляхом: 1) визначення періоду та меж оцінки доброчесності судді (за виключенням випадків притягнення його до будь-якого виду юридичної відповідальності та вчинення корупційних діянь); 2) унормування підходів до єдиного розуміння критеріїв доброчесності (оскільки, навіть за наявності прийнятих індикаторів та принципів їх оцінки на практиці ВККС часто оцінює суддів неоднаково, що зумовлено різним тлумаченням вказаних критеріїв); 3) забезпечення практики чіткого мотивування у відмові претенденту чи судді у занятті посади судді чи продовженні виконання обов'язків судді.

8. Аргументовано доцільність створення при ВРП спеціальної комісії, яка буде наділена схожими із ВККСУ повноваженнями, але передбачати спрощений механізм перевірки претендентів на посаду. Доцільним кроком визнано включення до складу кваліфікаційної комісії представників громадськості, публічних діячів, авторитетних вчених тощо, які у тому числі – виконуватимуть функції і Громадської ради доброчесності. Доведено, що вказане сприятиме оптимізації системи правосуддя та прискорить формування суддівського корпусу без втрати якості оцінювання претендентів.

9. Запропоновано низку змін та доповнень до національного законодавства, зокрема:

– ч. 2 ст. 55 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» запропоновано викласти в такій редакції: «У період дії надзвичайного чи воєнного стану і за умови зміни територіальної підсудності судових справ, що розглядаються у відповідному суді, в порядку, передбаченому частиною

сьомою статті 147 цього Закону, суддя суду, територіальна підсудність справ якого змінюється, може бути без його згоди відряджений для здійснення правосуддя до суду того самого рівня і спеціалізації»;

– п. 7 ч. 9 ст. 109 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» запропоновано викласти у такій редакції: «7) суддя допустив інше грубе порушення закону, що підриває суспільну довіру до суду, яке безпосередньо передбачене у міжнародних правових документах та нормативно-правових актах України»»;

– п. 3 ч. 9 ст. 109 запропоновано доповнити та викласти у такій редакції: «3) встановлено факт недоброчесної поведінки судді, у тому числі здійснення суддею або членами його сім'ї витрат, що перевищують доходи такого судді та доходи членів його сім'ї, законність джерел яких підтверджена; встановлення невідповідності рівня життя судді задекларованим ним та членами його сім'ї майну і доходам; використання статусу судді з метою незаконного отримання ним або третіми особами матеріальних благ або іншої вигоди; порушення суддею обов'язку підтвердити законність джерела походження майна; визнання активів судді необґрунтованими». Підсумовано, що на підставі таких змін ст. 118 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» може бути виключена.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Baschiera M. Introduction to the Italian Legal System. *The Allocation of Normative Powers: Issues In Law Finding*. International Journal of Legal Information: Vol. 34: Iss. 2. 2016. Article 10
2. Iryna M. Gryshchenko, Alina V. Denysova, Olga O. Ovsianikova, Hanna S. Buha, Elena I. Kiselyova. Means for control over the activities of public authorities by civic democratic institutions: the conceptual framework analysis. URL:<https://produccioncientificaluz.org/index.php/cuestiones/article/view/36329/38891>
3. Makarenko O. Y., Nazymko Ye. S., Krasnova Yu. A., Makarenko N. A., Doroshenko V. A., Problematic issues of attracting criminal responsibility for the crimes against industrial safety. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. 2022, № 4. P. 91-95.
4. Semenyshyna-Fihol B., Losych S., Titochka T. Criminological provision of economic security in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. Volume 8. Number 4. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. P. 151–157.
5. Vitvitskyi S., Nazymko O., Ponomarova T. Economic component of the judicial career development system. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 9 No. 4, 2023. P. 72-78.
6. Vitvitskyi S., Syzonenko A., Titochka T. Peculiarities of corruption risk management in economic activity. *Baltic Journal of Economic Studies*. Volume 8 Number 3. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. P. 42–47.
7. Vitvitskyi S., Syzonenko A., Titochka T. Definition of criminal and illegal activities in the economic sphere. *Baltic Journal of Economic Studies*. Volume 8. Number 4. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. P. 34–40.
8. Volobuieva O., Severinova O., Ponomarova T. Socio-economic determinants and consequences of criminal offenses against sexual freedom and sexual inviolability. *Baltic Journal of Economic Studies*. Volume 8. Number 5. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. P. 86–92.

9. Аналіз національного законодавства України з питань дисциплінарного провадження щодо суддів з метою їх оптимізації та спрощення відповідно до стандартів Ради Європи та найкращих практик держав-членів Ради Європи. URL: <https://rm.coe.int/analysis-of-legislation-on-disciplinary-proceedings-ukr/1680a99fbc>

10. Аналіз практики Вищої ради правосуддя щодо оцінки поведінки судді/кандидата на посаду судді на відповідність вимогам доброчесності та професійної етики. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/analiz_praktyky_vrp_shchodo_kryteri_yiv_ocinky_etyky_i_dobrochesnosti.pdf

11. Аналітичний звіт: Європейські стандарти дисциплінарного провадження щодо судді. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/pravo-justice_report_on_disciplinary_proceedings.pdf

12. Бабко В.В. Значення принципу незмінюваності суддів в умовах реформування судової системи. *Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу: реалії та перспективи* : Всеукраїнська науково-практична конференція, м. Запоріжжя, 18 травня 2023 р. – Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 201-202

13. Бабко В.В. Інститут переведення суддів до іншого суду: актуальні питання та перспективи реалізації. *Правовий часопис Донбасу / Law Journal of Donbass*. № 4 (81). Vol. 2, 2022. С. 3-7.

14. Бабко В.В. Міжнародні стандарти дотримання принципу незмінюваності суддів. *Держава та регіони. Серія: Право*, 2023 р., № 4 (82). С. 227-233.

15. Бабко В.В. Особливості забезпечення принципу незмінюваності при призначенні на посаду судді конституційного суду України. *Право і суспільство*. 2023. № 6. С. 459-463.

16. Бабко В.В. Проблемні аспекти та шляхи вдосконалення інституту відрядження судді. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в*

Україні: Матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (29 жовтня 2021р., Чернівці) / редкол.: О.В. Щербанюк та ін. Чернівці: 2021. С. 13-15.

17. Бабко В.В. Реалізація принципу незмінюваності суддів під час їх звільнення та припинення повноважень. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 22–23 грудня 2023 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 463-464.

18. Бабко В.В. Роль суду у забезпеченні функціонування механізму дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина. *Юридичні науки: проблеми та перспективи* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 24–25 лютого 2023 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 410-411.

19. Бабко В.В. Удосконалення системи кар'єрного просування суддів: національний та зарубіжний досвід. *Приватне та публічне право*. 2022. № 4. С. 111-116.

20. Бабкова Т.В. Право громадян на соціальний захист та його забезпечення органами судової влади в Україні: дис ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2014. 175 с.

21. Бангалорські принципи поведінки суддів, схвалені резолюцією 2006/23 Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 року. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. Київ. 2015. 756 с.

22. Бєлов Д.М., Придачук О.А. Місце та роль судової влади в системі органів державної влади: реалізація принципу народовладдя. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/278579/273247>

23. Бисага Ю.М., Пирого І.С. Повноваження та функціональне призначення вищої ради правосуддя у сфері забезпечення незалежності судової влади. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/10/70.pdf>

24. Булкат М.С. Теоретико-правові засади судової влади: сучасний концепт. URL: http://idpnan.org.ua/files/2019/bulkat-m.s.-teoretiko-pravovi-zasadi-sudovoyi-vladi_suchasniy-kontsept_1110.pdf
25. Виноградова Л. Є. Юридична відповідальність судців загальних судів України: автореф. дис. ... канд. юр. наук. Одеса, 2004. 16 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/2584/Виноградова%20Л.Є..pdf?sequence=1&isAllowed=y>
26. Висновок № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_3_2002.pdf
27. Висновок № 9 (2006) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо ролі національних суддів у забезпеченні ефективного застосування міжнародного та європейського права. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_9_2006.pdf
28. Висновок Венеціанської Комісії щодо Закону про внесення змін до Конституції від 8 грудня 2004 року. URL: http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/venez_konst.html
29. Висновок Венеціанської Комісії щодо Проекту закону про Конституційний Суд України. Венеція, 9-10 грудня 2016 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/870_2016_2016_12_12.pdf
30. Висновок від 16 березня 2010 р. щодо проекту Закону України «Про судоустрій і статус суддів». URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/2/3/335431.pdf>
31. Вища кваліфікаційна комісія. Статистика. URL: <https://vkksu.gov.ua/statistics>
32. Віхляєв М.Ю. Принцип субсидіарності: стан та перспективи законодавчого закріплення в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 723-729.
33. Віхляєв М.Ю. Сутність та основна проблематика принципу

субсидіарності у теоретичній та практичній площині. *Право і суспільство*. 2023. № 5. С. 329-335.

34. Ворошило М. Судоустрій та судочинство Австрії. *Юридичний вісник України*. Щотижнева загальнонаціональна правова газета. On-line версія. URL: <https://yvu.com.ua/sudoustrij-ta-sudochynstvo-avstriyi/>

35. Доповідь Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії) щодо незалежності судової системи, частина I: незалежність суду (прийнята Венеціанською комісією на 82-му пленарному засіданні (Венеція, 12-13 березня 2010 р.)). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev2-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev2-ukr)

36. Європейська хартія про закон «Про статус суддів». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_236#Text

37. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства, Київ, 2015. 708 с.

38. Єгорова В. С. Обов'язки суддів судів загальної юрисдикції. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/6053/1/10-1%285%29-19.pdf>

39. Завгородній В.А. Інтерпретація поняття «судова практика» в сучасній юридичній доктрині. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/05/4.pdf>

40. Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

41. Закон України від 09.12.2023 № 3511-IX «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедур суддівської кар'єри». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3511-20#n5>

42. Закон України від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII «Про вищу раду правосуддя». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text>

43. Закон України від 21.11.2023 № 3481-IX «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у зв'язку з Рішенням

Конституційного Суду України від 18 лютого 2020 року № 2-р/2020 щодо забезпечення безперервності здійснення правосуддя найвищим судом у системі судоустрою України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3481-20#Text>

44. Заява Верховної Ради України «Про необхідність жорсткого і безкомпромісного подолання проявів корупції в системі правосуддя». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3119-20#Text>

45. Зозуля Є.В. Організаційно-правові засади становлення і розвитку судової системи України. URL: <https://ljd.dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/06/zozulya.pdf>

46. Іванець О. Дисциплінарна відповідальність судді в Україні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С. 58-65.

47. Інформаційно-аналітична звітність про діяльність Вищої ради правосуддя. URL: <https://hcj.gov.ua/statistics>

48. Інформаційно-аналітичний звіт про діяльність Вищої ради правосуддя за 2023 рік. URL: <https://hcj.gov.ua/statistics/informaciyno-analitychnyy-zvit-pro-diyalnist-vyshchoyi-rady-pravosuddya-u-2023-roci>

49. Качур Р.П. Правові та організаційні засади діяльності суду присяжних в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10; Приват. ВНЗ "Львів. ун-т бізнесу та права". Львів, 2017. 20 с.

50. Качур Р. П. Проблемні питання функціонування суду присяжних. *Митна справа*. 2013. № 4 (88). С. 27–32.

51. Качур Р. П. Ретроспективний огляд становлення суду присяжних в Україні. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. Вип. 10. С. 178–181.

52. Кваліфікаційне оцінювання суддів 2016-2018: проміжні результати. URL: https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2019/04/1554460296qualification_report_full_eu.pdf

53. Киян Д. Суд присяжних в Україні: актуальні питання реформування. URL: https://zib.com.ua/ua/138799-sud_prisyazhnih_v_ukraini_aktualni.html
54. Кікінчук В.Ю. Поняття, ознаки та види адміністративних процедур. *Право і безпека*. 2020. № 2 (77). С. 64-68.
55. Кобилецький М. Магдебурзьке право в Україні (XIV - перша половина XIX ст.): Історико-правове дослідження. Львів: ПАІС, 2008. 406 с.
56. Коваль Л. В. Адміністративне право України. Курс лекцій. 1998. Київ. : Основи. 310 с.
57. Ковальова С.Г. Судустрій і судочинство на Українських землях Великого князівства Литовського: монографія. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П.Могили, 2008. 200 с.
58. Когутич І.І. Адміністративно-правові гарантії нотаріальної діяльності в Україні. автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. Київ. 2018. 20 с.
59. Кодекс суддівської етики, затверджений XI черговий з'їзд суддів України від 22.02.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text>
60. Козлов Д. Судді права і судді факту. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1621>.
61. Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні: підручник. Київ: Правова єдність, 2008. 350 с.
62. Колодчин В. В., Туманянц А. Р. Повноваження прокурора в судовому провадженні у першій інстанції : монографія. Харків: ТОВ «Оберіг», 2016. 228 с.
63. Коломоець Т.О. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник. Київ. Юрінком Інтер, 2011. 576 с.
64. Кондратюк О.В. Судова система та судочинство в Галичині у складі Австро-Угорщини (1867-1918 рр.). дис. канд. юрид. наук. Львів, 2006. 201 с.

65. Кононенко Ю.С., Джолос С.В. Державна влада як різновид політичної влади. URL: http://pjuv.nuoua.od.ua/v4-2_2019/6.pdf

66. Конституційне подання від 15.11.2019 № 15 щодо перевірки відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 37, частини першої статті 94, пункту 3 частини третьої статті 135 Закону України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів» у редакції Закону України від 16 жовтня 2019 року № 193-IX «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування», пунктів 4, 5, 6, 7, 9, 10 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України від 16 жовтня 2019 року № 193-IX «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування», частин другої, третьої та четвертої статті 24, статті 281, частини восьмої статті 31, частини першої статті 42, частини третьої статті 47, частини четвертої статті 48 Закону України «Про Вищу раду правосуддя». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0015780-19#Text>

67. Конституційний Суд України: проблеми забезпечення незалежності: аналітичний звіт Центру політико-правових реформ. Червень 2017. URL: https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/2017-06-25-DRI-BP-CCU_indpn-Almost_final-UA.pdf

68. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

69. Косович В. Судова практика як засіб подолання недоліків нормативно-правових актів України. URL: <https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2013/10/%D0%92%D1%96%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA-62.pdf>

70. Костицький М. Відновне правосуддя в контексті правової політики в Україні. URL: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/F597C9FC08117043C3256FC50049FEF4>.

71. Котормус Т. Поняття та ознаки адміністративно-правових гарантій захисту права власності громадян України в районах проведення антитерористичної операції. URL: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/43355/2/2017n865_Kotormus_TThe_concept_and_features_249-256.pdf
72. Кочура О.О. Європейський суд з прав людини в конституційноправовому механізмі захисту прав і свобод громадян України: автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2015. 20 с.
73. Кравчук В. Професійні обов'язки суддів в Україні. *Юридичний вісник*. 2020. № 3. С. 156-162.
74. Кравчук В.М., Юхимюк О.В. Статусні принципи правового статусу суддів. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/expert/article/view/1554/2531>
75. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
76. Кузьменко О. В., Пастух І. Д., Користін О. Є. та ін. Адміністративне право зарубіжних країн: курс лекцій. URL: <https://textbook.com.ua/pravo/1473452227/s-10>
77. Курінний Є.В. Реформування українського адміністративного права: декілька тез про сутність процесу. *Адміністративне право і процес*. 2013. № 2(4). С. 5-15.
78. Лагода О. С. Адміністративна процедура: теорія і практика застосування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2007. 21 с.
79. Лазур Я.В. Забезпечення прав і свобод громадян в сфері публічного управління: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. К., 2011. 454 с.
80. Лапкін А.В. Організація судових та правоохоронних органів України: навч. посіб. у схемах. Вид. 4-те, змін. і допов. Харків, 2015. 166 с.

81. Личенко І. О. Захист законних інтересів громадян України у сфері власності: адміністративноправове дослідження : монографія. Львів: Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2014. 416 с.
82. Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підруч. К.: Істина, 2014. 432 с.
83. Лученко Д.В., Віхляєв М.Ю. Доступ до судових засідань як форма громадського контролю за діяльністю суддів *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 307–311.
84. Магновський І.Й. Конституційно-правовий статус особи (її громадянські права і свободи). *Право України*. 2002. № 7. С. 18–22
85. Материнко М.О. Класифікація правових підстав звільнення судді з посади в Україні: теоретико-правовий аналіз. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/34862/1/%D0%9A%D0%92%D0%90%D0%9B%D0%86%D0%A4%D0%86%D0%9A%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%AF%20%D0%9F%D0%A0%D0%90%D0%92%D0%9E%D0%92%D0%98%D0%A5%20%D0%9F%D0%86%D0%94%D0%A1%D0%A2%D0%90%D0%92.pdf>
86. Мацелик Т. О. Компетенція органів публічної адміністрації: поняття та структурні елементи. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 2. С. 76–83.
87. Мацелик Т. О. Суб'єкти адміністративного права: поняття та система: монографія. Ірпінь: Видавництво Національного університету державної податкової служби України, 2013. 342 с. 86.
88. Молдован В.В., Молдован А.В. Судоустрій. Навчальний посібник. Київ. Центр учбової літератури. 2012. 364 с.
89. Монреальська універсальна декларація про незалежність правосуддя. URL: <http://www.judges.org.ua/article/d5.htm>
90. Москвич Л.М. Критерії оцінювання ефективності судової системи. *Вісник Верховного Суду України*. 2010. № 10. С. 30-35.

91. Моткова О.Д. Загальна характеристика конституційно-правового механізму реалізації та захисту прав людини. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 2. ч. 2. С. 18-21 173
92. Моткова О.Д. *Особливості конституційно-правового механізму реалізації прав людини. Особливості розвитку публічного та приватного права і Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21-22 липня 2017 року, м. Харків)*. Харків, 2017. С. 20-24.
93. Назимко Є.С., Буга Г.С. Принцип незалежності суддів. *Актуальні питання юриспруденції*. № 4 (41). 2023. С. 61-64
94. Назимко Є.С., Буга Г.С. Принцип незмінюваності суддів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 765-767
95. Нестеренко Д.О. Припинення повноважень та звільнення суддів Конституційного Суду України як гарантії їх незалежності. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/06/17.pdf>
96. Овчаренко О. М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації: монографія. Х.: Право, 2008. 304 с.
97. Окрема думка судді Конституційного Суду України Касмініна О.В. стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності доопрацьованого законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nc02d710-16#Text>
98. Окрема думка судді Конституційного Суду України Мельника М.І. стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nc01d710-16#Text>
99. Орленко А.І. Адміністративні суди в Україні та країнах ЄС: порівняльний аналіз. *Юридичний бюлетень*. 2022. Вип. 26. С. 23-31.

100. Орленко А.І. Гарантування безпеки як одна з вимог до діяльності адміністративних судів в умовах воєнного стану. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні*: Матер. VI Міжнар. наук.-практ. конф. (21 жовтня 2022р., м. Чернівці)/ редкол.: О.В. Щербанюк та ін. Чернівці: 2022. С. 128-131.

101. Орленко А.І. Деякі аспекти діджиталізації судів як один з напрямків судової реформи. *Наукова та педагогічна спадщина професора Ю. Є. Полянського*: зб. мат. круглого столу (Одеса, 17 лютого 2023 р.) / відп. ред. проф. Н. М. Бакаянова ; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2023. С. 47-49.

102. Орленко А.І. Юридична особливість апеляційного провадження. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття*: Міжнар. наук.-практ. конф. (до 25-річчя НУ «ОЮА» та 175-річчя Одеської школи права) (17 червня 2022 р., м. Одеса). 2022. С. 230-233

103. Осіпова О.О. Щодо граничного віку перебування на посаді судді. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/10/47-1.pdf>

104. Основні принципи незалежності судових органів, схвалених резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї від 29 листопада та 13 грудня 1985 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201#Text

105. Оцінювання Стратегії реформування судоустрою судочинства та суміжних правових інститутів і Плану дій на виконання положень Стратегії на 2015-2020 роки. URL: <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/5fd/c8a/546/5fdc8a546d468923017123.pdf>

106. Перелік індикаторів, які вказують на недоброчесність (наявність хоча б одного з наведених індикаторів свідчить про недоброчесність особи). URL: <https://docs.google.com/document/d/1LeUvmw9WjBsMQGN8bqN4VsjaM6r0FLEuxotZtzkK64/edit>

107. Петришин О.В. Проблеми конституціоналізації судової влади та судової реформи. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/petryshyn_o.v._problemy_konstytucionalizacii_yi_sudovoyi_vlady_ta_sudovoyi_reformy_2023.pdf

108. Пивовар І. В. Службові права судді за законодавством України. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія: Економіка і право. 2014. Вип. 26. С. 117-123.

109. Полянський Ю.Є. Деякі питання формування суддівського корпусу в Україні. *Правове життя сучасної України*: Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 1. С. 365-367.

110. Порядок відрядження судді до іншого суду того самого рівня і спеціалізації (як тимчасового переведення), затверджений рішенням Вищої ради правосуддя від 24 січня 2017 року № 54/0/15-17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0054910-17#Text>

111. Порядок надсилання судових повісток, повідомлень і викликів учасникам судового процесу в електронній формі: Наказ Державної судової адміністрації України від 23.01.2023 р. № 28. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0028750-23#Text>

112. Постанова Верховного Суду від 25 квітня 2017 року (№800/439/16). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/66486017>

113. Прилуцький С. Незмінюваність суддів – питання теорії і практики. *Право України*. 2003. № 8. С. 48-51

114. Прилуцький С. Незмінюваність суддів в Україні: конституційно-правове регулювання та проблеми реалізації. *Публічне право*. 2017. № 1(25). С. 73–82.

115. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>;

116. Про надання консультативного висновку щодо законопроекту № 10140-д. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/41950>

117. Про надання консультативного висновку щодо проекту Закону України «Про ліквідацію та утворення окружних адміністративних судів, юрисдикція яких поширюється на територію Київської області та міста Києва»: рішення Вищої ради правосуддя. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/354>

118. Про розгляд проекту кошторису Ради адвокатів України, Національної асоціації адвокатів України на 2018-2021 роки: Рішення Ради адвокатів України № 145 від 27.05.2017 р. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2017-05-27-r-shennya-rau-145_59316d2ff34e1.pdf

119. Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні: щорічна доповідь ВРП. URL: https://court.gov.ua/img/files/file_8162.pdf

120. Про суди: Закон Литовської республіки від 31.05.1994 р. № I-480. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=f4nne6v63&documentId=TAIS.405199&category=TAD265>.

121. Рабінович П. Державна влада. Юридична енциклопедія. Київ : Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1998. Т. 2 : Д – Й. URL: http://leksika.com.ua/10701026/legal/derzhavna_vlada

122. Регламент Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, затверджений рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України 13.10.2016 № 81/зп-16. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr81-695-16#Text>

123. Рекомендація R (81) 7 Комітету міністрів державам-членам щодо шляхів полегшення доступу до правосуддя від 14.05.1981 р. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/08.pdf>

124. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки, ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 р. на 1098 засіданні заступників міністрів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38#Text

125. Ріхтер В. В. Дисциплінарна відповідальність суддів в Україні: адміністративно-правова сутність. *Юридична наука*. 2020. № 5 (107). Т. 2. С. 67-73.

126. Рішення ЄСПЛ по справі «Бака проти Угорщини» (Baka v. Hungary) (Заява № 20261/12). URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806b51c7>

127. Рішення ЄСПЛ по справі «Денисов проти України» (Заява № 76639/11). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c96#Text

128. Рішення ЄСПЛ по справі «Олександр Волков проти України» (Заява № 21722/11). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947#Text

129. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень пунктів 4, 7, 8, 9, 11, 13, 14, 17, 20, 22, 23, 25 розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-20#Text>

130. Рішення Ради національної безпеки і оборони України, введене в дію Указом Президента України від 30 червня 2023 року № 359/2023. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3592023-47185>

131. Романюк Я. Забезпечення єдності судової практики Верховним Судом України: реформа потребує продовження. URL: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/6d8ae15d52eb146dc2257b71003f884b/\\$FILE/5-9_str.pdf](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/6d8ae15d52eb146dc2257b71003f884b/$FILE/5-9_str.pdf)

132. Россоха С.В. Правоохоронні органи держави в механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2016. 20 с.

133. Рудюк В.С. Диджиталізація в сучасному судочинстві. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2020. № 2 (20). С. 82-85.

134. Рябченко Ю.Ю. Суб'єкт цивільного процесуального права у сучасній парадигмі права: дис. док. юрид. наук. спец.: 12.00.03. Харків, 2018. 450 с.
135. Савенко М. Незалежність судді Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного суду України*. 2001. № 1. С. 77-78.
136. Савенко М.Д. Конституційний Суд і омбудсмен у державному механізмі захисту прав та свобод людини і громадянина. *Вісник Конституційного Суду України*. 2000. № 1. С. 68-83.
137. Савон К. В. Поняття «діджиталізація» в контексті цифрового уряду. *Актуальні проблеми політики*. 2021. Вип. 67. С. 107-111.
138. Савчин М.В. Пряма дія Конституції та імплементація її положень в адміністративному судочинстві. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 3. С. 419-425.
139. Савчук Р.М. Залучення та відвід перекладача як учасника адміністративного судочинства: зарубіжний досвід та українські реалії. *Право і суспільство*. 2017. № 2. Ч. 2. С. 101-104.
140. Савчук Р.М. Неволодіння мовою судочинства як підстава залучення перекладача до участі в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 6 Т. 2. С. 22-24.
141. Савчук Р.М. Перекладач як учасник адміністративного судочинства: процесуальний статус, компетентність, неупередженість: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2018. 24 с.
142. Савчук Р.М. Участь перекладача в адміністративному судочинстві: лінгвістичні, правові та організаційні питання. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 6. С. 132-134.
143. Семерак О.С., Семерак І.О. Правосуддя в Україні: конституційні та загальні засади здійснення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2007. № 8. С. 149–154.
144. Сердинський В. С. Особливості призначення судді на посаду в контексті забезпечення його незалежності (крізь призму європейських

рекомендацій). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. 2020. Т. 31(70) Ч. 2. № 2. С. 150–154;

145. Сердюк В. Недоторканність та незмінюваність суддів. Українські реалії та європейський досвід. *Вісник прокуратури*. 2006. № 10. С. 116-122.

146. Сибільова Н.В. Сучасні проблеми організації та функціонування в Україні судової влади. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6607/1/Sibilyova.pdf>

147. Сілантьєва Е.Є. Організаційно-правові проблеми принципу спеціалізації судів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Харків, 2014. 20 с.

148. Сімоненко В. Інноваційні методики у підготовці суддів. *Слово Національної школи суддів України*. 2014. № 1. С. 108-111.

149. Сінельнік Р.В., Щедрін В.В. Нормативно-правові гарантії незалежності суддів в Україні: загальна характеристика. *Дослідження проблем права в Україні очима молодих вчених: всеукр. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 24 квітня 2015 р.)*. Запоріжжя, 2015. 134 с.

150. Сірий М.І., Кравчук Г.А. Процесуальні гарантії. Юридична енциклопедія: В 6-ти т. Т. 5: П-С. / Гол. редкол.: Ю. С. Шемшученко. Київ, 2003. С. 188.

151. Скавронік В.М. Адміністративно-юрисдикційна діяльність суду: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2002. 22 с.

152. Скакун О.Ф. Принципи у методологічному інструментарії загального порівняльного правознавства. *Право України*. 2013. № 3-4. С. 49-60.

153. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник. 2-ге видання. Київ, 2010. 520 с.

154. Скомороха В.Є. Конституційний Суд України в механізмі державної влади: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02. Харків, 2001. 19 с.

155. Скомороха В.Є. Конституційний Суд України в механізмі державної влади: дис... канд. юрид. наук: 12.00.02. Харків, 2001. 230 с.

156. Скомороха Л. Питання професійно-психологічного добору кандидатів на посади суддів в Україні та міжнародний досвід. *Право України*. 2012. № 11-12. С. 336–348
157. Скомороха Л.В. Конституційно-правові аспекти формування професійного суддівського корпусу в Україні: сутність, механізм реалізації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2010. 20 с.
158. Скомороха Л.В. Концептуальні підходи щодо отримання всебічної та повної інформації стосовно осіб, які претендують на зайняття посади судді. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2010. № 2. С. 44-51.
159. Скрипнюк О. Конституційне право України: підручник / О. Скрипнюк. Київ. : ІнЮре, 2010. 672 с.
160. Сопільник Р.Л. Вимоги до суддів у законодавстві про судовий устрій та статус суддів у Німеччині. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична*. 2013. Вип. 1. С. 474-485.
161. Справа «Thanza v. Albania» (Заява № [41047/19](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-225653%22%5D%7D)). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-225653%22%5D%7D>
162. Сравнительный анализ процедур отбора и назначения судей административных судов. Программа по верховенству права в Центральной Азии. 2020. URL: <https://rm.coe.int/comparative-study-onselection-of-judges-rus/1680a59e56>
163. Статус суддів, конституційні основи правового становища суддів в Німеччині. URL: <http://spb5.ru/status-sudej-konstitucionnyye-osnovy-pravovogopolozheniya-sudej-v-germanii/> (дата звернення: 24.02.2015).
164. Статус суддів: Навч. посіб. / за заг. ред. І.Є. Марочкина. Харків, 2009. 120 с.
165. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015#Text>
166. Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, затверджена Указом Президента України від

11 червня 2021 року № 231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text>

167. Судова влада в Україні: Сучасна доктрина, механізми та перспективи реалізації. Стенограма наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 21 грудня 2016 року. URL: https://www.visnyk-nanu.org.ua/sites/default/files/files/Visn%202017/2/Visn_2-2017%2B8_Shemshuchenko.pdf

168. Судова влада в умовах трансформації українського суспільства: автореф. дис... канд. соціол. наук: 22.00.04. Харків, 2005. 19 с.

169. Судова влада України. Питання вдосконалення процедури переведення суддів є актуальним. URL: <https://zk.arbitr.gov.ua/press/news/?page=479>

170. Федорчук А. Імплементация зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання правового статусу суддів. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2019/8/22.pdf>

171. Хомишин І., Юридичний механізм звільнення та припинення повноважень судді: проблемні аспекти. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/287451/281335>

172. Хотинська-Нор О.З. Етика судді та свобода вираження ним думки в контексті рішень Європейського суду з прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 12. С.284-289.

173. Хотинська-Нор О.З., Саленко О.В. Корупція як фактор делегітимації судової влади. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С.665-669.

174. Хотинська-Нор О.З., Саленко О.В. Феномен довіри та легітимність судової влади: національні позиції vs міжнародні стандарти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С.671-675.

175. Череватий М.Ю. Принцип незмінюваності суддів: європейські стандарти та вітчизняна практика. URL: http://www.sci-notes.mgu.od.ua/archive/v35_1/46.pdf

176. Шапенко Л.О., Райчук М.В. Принципи правового забезпечення судової влади в умовах євроінтеграції України. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v5_2020/6.pdf

177. Шемшученко Ю. С. Судова реформа в Україні у світлі європейського досвіду: конституційний аспект. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2016. № 6(33). С. 47–59.;

178. Щерблюк О.В. Організаційні основи судоустрою в Україні. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/1bac_pravo/Shcherblyuk-O.V.-Orhanizatsiya-osnovy-sudoustriyu.pdf

179. Щерблюк О.В. Поняття нормативних основ організації судоустрою в Україні. URL: 10.32844/2222-5374-2020-106-4-2.22

180. Щорічна доповідь «Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні» за 2022 рік. URL: https://court.gov.ua/img/files/file_8162.pdf

181. Юревич І.В. Деякі аспекти самостійності судів та суддів. *Незалежний суд – гарантія захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина*: Мат. Всеукр. наук.-практ. конференції, 30 травня 2009 року. Чернівці, 2009. С. 245-248

ДОДАТКИ
Додаток А
СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

у яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Бабко В.В. Інститут переведення суддів до іншого суду: актуальні питання та перспективи реалізації. *Правовий часопис Донбасу / Law Journal of Donbass*. № 4 (81). Vol. 2, 2022. С. 3-7.
2. Бабко В.В. Удосконалення системи кар'єрного просування суддів: національний та зарубіжний досвід. *Приватне та публічне право*. 2022. № 4. С. 111-116.
3. Бабко В.В. Міжнародні стандарти дотримання принципу незмінюваності суддів. *Держава та регіони. Серія: Право*, 2023 р., № 4 (82). С. 227-233.
4. Бабко В.В. Особливості забезпечення принципу незмінюваності при призначенні на посаду судді конституційного суду України. *Право і суспільство*. 2023. № 6. С. 459-463.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Бабко В.В. Проблемні аспекти та шляхи вдосконалення інституту відрядження судді. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні*: Матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (29 жовтня 2021р., Чернівці) / редкол.: О.В. Щербанюктаін. Чернівці: 2021. С. 13-15.
2. Бабко В.В. Роль суду у забезпеченні функціонування механізму дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина. *Юридичні науки: проблеми та перспективи* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 24–25 лютого 2023 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 410-411.

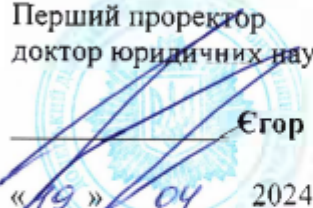
3. Бабко В.В. Значення принципу незмінюваності суддів в умовах реформування судової системи. *Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу: реалії та перспективи* : Всеукраїнська науково-практична конференція, м. Запоріжжя, 18 травня 2023 р. – Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 201-202.

4. Бабко В.В. Реалізація принципу незмінюваності суддів під час їх звільнення та припинення повноважень. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 22–23 грудня 2023 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 463-464.

Додаток Б
Акти впровадження

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ЗАТВЕРДЖУЮ
Перший проректор
доктор юридичних наук, професор

Ігор НАЗИМКО

«19» 04 2024 р.

АКТ
впровадження результатів дисертаційного дослідження
в науково-дослідну діяльність Донецького державного університету
внутрішніх справ

1. Комісія у складі:
Голова комісії:

Ганна БУГА, начальник відділу організації наукової роботи, доктор юридичних наук, доцент

Члени комісії: 1. Андрій ЗАХАРЧЕНКО, завідувач науково-дослідної лабораторії публічної безпеки громад, доктор юридичних наук, професор

2. Ігор КОПОТУН, головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем запобігання кримінальним правопорушенням, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

3. Юлія ДАНИЛЕВСЬКА, завідувач докторантури, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

2. Комісія встановила:

Результати дисертаційного дослідження Бабко Валерії Валеріївни на тему: «Принцип незмінюваності суддів» використовуються в науково-дослідній діяльності Донецького державного університету внутрішніх справ під час проведення загальнотеоретичних та галузевих досліджень у сферах організації та функціонування судової влади, прокуратури й інших правоохоронних органів і правозахисних об'єднань.

У науково-дослідній роботі Донецького державного університету внутрішніх справ використовуються положення щодо:

– наукового визначення принципу незмінюваності суддів, яким є сукупність вихідних законодавчих та організаційних засад, якими забезпечується незалежність судді від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання шляхом заборони до набуття ним шістдесяти п'ятирічного віку на звільнення з посади, припинення його повноважень, відсторонення чи

переведення до іншого суду без згоди, окрім випадків передбачених Конституцією України та Законом України «Про судоустрій і статус суддів»;

– національних пріоритетних напрямів відправлення правосуддя та забезпечення принципу незмінюваності суддів, серед яких: 1) закріплення в Конституції України статусу суддів та гарантування їх незалежності та об'єктивності; 2) забезпечення кар'єрного просування суддів та справедливого формування суддівського корпусу; 3) забезпечення соціального захисту суддів; 4) захист суддів від неправомірного впливу та несправедливого притягнення до дисциплінарної відповідальності;

– змістовних складових забезпечення принципу незмінюваності суддів Конституційного Суду шляхом, якими є: 1) виключення можливості бути притягнутим до відповідальності за голосування у зв'язку з ухваленням Судом рішень та надання ним висновків, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку; 2) виключення можливості бути звільненим протягом встановленого законодавством терміну перебування за відсутності підстав, визначених у ст. 21 Закону України «Про Конституційний Суд України», перелік яких є вичерпним та обмеженим (передбачено лише чотири підстави, однією з яких є подання заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням); 3) посилені гарантії незалежності і недоторканності судді Конституційного Суду.

Голова комісії:

Ганна БУГА

Члени комісії:

 Андрій ЗАХАРЧЕНКО
 Ігор КОПОТУН
 Юлія ДАНИЛЕВСЬКА

<p>ЗАРЕЄСТРОВАНО в журналі обліку актів впровадження результатів наукових досліджень в науково-дослідну діяльність Донецького державного університету внутрішніх справ « 14 » 04 2024р. Науковий співробітник ВОНР (підпис, прізвище)</p>

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
 доктор юридичних наук, професор

Єгор НАЗИМКО

« 19 » 2024 р.

АКТ

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
 в освітній процес Донецького державного університету внутрішніх справ**

1. Комісія у складі:

Голова комісії: Ганна БУГА, начальник відділу організації наукової роботи, доктор юридичних наук, доцент

Члени комісії: 1. Ольга ГАПОНЮК, начальник навчально-методичного відділу, кандидат економічних наук, доцент

2. Андрій ЗАХАРЧЕНКО, завідувач науково-дослідної лабораторії публічної безпеки громад факультету № 2 Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор.

3. Юлія ДАНИЛЕВСЬКА, завідувач докторантури, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

2. Комісія встановила:

Результати дисертаційного дослідження Бабко Валерії Валеріївни на тему: «Принцип незмінюваності суддів» використовуються в освітньому процесі Донецького державного університету внутрішніх справ при викладанні навчальних дисциплін «Судові та правоохоронні органи України», «Конституційне право України», а також при підготовці лекцій і навчальних посібників із цих дисциплін. Зокрема в частині:

– змісту діяльності Вищої ради правосуддя як суб'єкту забезпечення принципу незмінюваності суддів, який відтворюється крізь призму таких її повноважень як: 1) участь у формуванні суддівського корпусу; 2) розгляд справ про порушення вимог щодо несумісності; 3) забезпечення дисциплінарного провадження (Дисциплінарна рада правосуддя); 4) розгляд скарг на рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів; 5) визначення підстав (зокрема і особливих обставин) для звільнення судді з посади; 6) визначення доцільності затримання та утримання під вартою чи арешту судді до винесення

обвинувального вироку судом (за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину); 7) визначення вичерпного переліку підстав оскарження та скасування рішень Вищої ради правосуддя про звільнення судді з підстав визначених п.п. 3-6 ст. 126 Конституції України; 8) прийняття рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя відповідно до вичерпного переліку обставин; 9) прийняття рішень про переведення суддів; 10) здійснення заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя викладених у ст. 73 Закону України «Про вищу раду правосуддя»;

– диференціації міжнародних та європейських стандартів у сфері судочинства на такі групи: 1) міжнародні стандарти, які забезпечують об'єктивність судового розгляду та незалежність суддів; 2) міжнародні стандарти, які гарантують суддівську етику та добросовісність; 3) міжнародні стандарти, які забезпечують формування суддівського корпусу та кар'єрного просування суддів; 4) міжнародні стандарти із організаційно-управлінського та інформаційно-аналітичного забезпечення судоустрою; 5) міжнародні стандарти, які забезпечують здійснення правосуддя та виконання судових рішень;

– теоретичних підходів до унормування підстав для визначення у законодавстві граничного терміну перебування на посаді судді Конституційного Суду: 1) наявність у суддів Конституційного Суду особливих функцій та повноважень, пов'язаних зі здійсненням конституційного провадження; 2) наявність потреби у розмежуванні способів призначення суддів відповідно до меж їх дискреції; 3) наявність потреби у розмежуванні механізмів удосконалення процедур суддівської кар'єри.

Дека́н факультету

Валентин ТУЛНОВ

Т.в.о. завідувача кафедри

Володимир СУПРУН

Голова комісії:

Ганна БУГА

Члени комісії:

Ольга ГАПОНЮК
Андрій ЗАХАРЧЕНКО
Юлія ДАНИЛЕВСЬКА

ЗАРЕЕСТРОВАНО
в журналі обліку актів впровадження результатів наукових досліджень в освітній процес
Донецького державного університету внутрішніх справ
« 19 » 04 2024
Науковий співробітник ВОНР (підпис, прізвище)